

БІБЛІОТЕКА УКРАЇНСЬКИХ КАЗОК

ЧОРТІВ МАЛИН

—◆◆—
Казки про чортів

Харків
«Фоліо»
2005

БАБА І ЧОРТ

Жила собі баба — удова стара — сама собі у хаті годів десяток чи й більше. І тій бабі вже годів сто. Чорт дізнався, що вона живе сама собі, так він підходить до неї дідом і каже:

— Ти сама собі живеш, прийми мене до себе, щоб не так тоскно було, бо і я сам, такий, як і ти.

— Аби добрий старичок, так і приставай, і будемо жить удвох.

І прийняла вона його до себе.

Пожили год собі удвох, діждалися весни. Баба і каже:

— Ну, діду, треба нам старатися, щоб нам було що їсти.

— Подумай, — каже дід, — своєю головою, що тобі краще, то й будемо садити.

— У мене городу чималенько, так наймемо чоловіка, нехай виоре, та посадимо картоплі, то нам і буде їжа.

Найняли чоловіка, він виорав. Заходилась баба картоплю садить та й каже:

— Ось, хоч ми і разом живемо, а їмо різно, так картопля як уродить, так моє те, що у землі, а твоє — що зверху.

Він і згодився на те.

Картопля росте, вони полють. Уродила картопля, стали копати. Баба собі у яму картоплю сипле, а йому в купи бадилля складають. Стали їсти. Баба картоплю їсть, а він їсть бадилля і каже на бабу:

— Дай мені трошки покуштувати, чи твоє добріше, чи моє?

— Не звикай, бо тебе «трошки» не нагодує, а ти їж, яке тобі вродило, а я буду їсти, яке мені вродило.

Поїли цілу зиму, оп'ять весна підходить.

— А що будем сіяти? — каже чорт. — Мені картопля уже увірилась; я картоплі не хочу, а ось я видумую що.

— А що ти видумаєш?

— Насіймо, — каже чорт, — маку. Мені те, що угорі, вже увірилось, так нехай моє буде те, що у землі, а що угорі — твоє.

— Нехай моє буде те, що на самих верхах, — каже баба, — а твоє усе, що і в землі і зверху.

Уродив мак. Голови такі, як кулак. Поспів мак. Давай баба ізрізати головки зверху. Зірвала головки, подавила, мак повиточувала; наточила маку пудів сім.

— Зривай тепер усе, що твоє, складай у купи і їж.

А він їсть цурпалки із маку.

— Дай мені, бабо, покуштувати, чи твоє добріше, чи моє?

— Не видумуй, — каже, — а їж оті цурпалки. Як я тобі дам, коли мачина маленька, а у тебе рот здоровий?

Перезимували оп'ять. Він їсть цурпалки, а баба мак.

На третю весну баба й каже:

— Чи ще будемо сіяти, чи годі сіяти?

— Хай би ти, проклята баба, сказала! Ти так мене захарчувала, що я й ногами не можу ходити.

— Так ти у мене вже й не хочеш жити?

— Ні, не хочу.

— А як же ми розпрощаємося? Вивчи, — каже, — мене пісеньки хоч одної.

Став він співати:

— Був собі чорт, та ні до тієї стіни не притулиться, ні до тієї, та притулився до баби. Так баба його як нагодувала одну зиму бадиллям з картоплі, а другу — маковими цурпалками, так він захляв, не може й ногами ходити. Отак його баба вшанувала. Будь ти, бабо, проклята однині і довіку. Тепер я вже не пристану до баби, бо баба хитріша од мене. Поняла ти, що я тобі і пісню співав і так розказав?

— Поняла, — каже.

— Ну, заспівай же і ти мені хоч однієї, поганенької, так тоді і розпрощаємось.

— Я, — каже, — так не заспіваю, а перекидайся чортом, я сяду на тебе, ти й неси мене, куди знаєш, а я буду співати, а ти учись!

Перекинувся він чортом. Вона сіла на його, узялася за шерсть, поніс він її у ліси, кущі, де терни, глоди... Хоче й кончить, а вона держиться і усе співає:

— Трайда-райда, трайда-райда...

Як узяв він носити, так на йому уже і шерсті мало, а баба ціла та усе співає пісні.

— Чи ти, проклята бабо, переспіваєш їх усі?

— Та, — каже, — ще й половини не переспівала.

— Будь ласка, бабо, годі мені тебе носити. Пустимене!

— Ні, — каже, — носи, поки не переспіваю всі пісні.

— Та, проклята бабо, буде. Ось тобі мішок карбованців, тільки, — каже, — мене одпусти. Не хочу я твоїх і пісень.

— Бери ти оті гроші! І одвези мене додому із грішми, так я тоді тебе одпущу.

Забіг він у пекло, у болотяну, де чорти самі живуть, узяв мішок грошей і потаскав бабу додому.

— Ну, вставай, проклята бабо, оце твій дім, оце твої гроші. Пустимене тільки.

— Неси мене у мою хату...

Він і вніс її у хату. Як скинув гроші, тоді баба і встала з нього.

— Я вже не буду приставати тепер до бабів. Щасливо, бабо!

БРАТ-БІДНЯК І БРАТ-БАГАЧ

Було два брати, один багач, а другий бідний. У бідного було багато дітей, і він не мав їх чим годувати. Пішов він до багатого брата і каже:

— Позич мені пуд муки, бо нема чим дітей годувати.

А багач каже:

— Дай вийму тобі око, то дам пуд муки.

Не було що робити бідному. Вийняв йому багач око і дав пуд муки. Нагодував бідний брат дітей. Але мука скоро кінчилася, і він подумав: «Піду ще раз до брата. Може, подобріє і дасть мені ще муки».

— Брате, дай мені ще муки. Хоч пуд.

— Ні, не дам. Я б тобі позичив, але чим ти віддаси? Давай вийму тобі ще й друге око, то дам пуд муки.

Віддав бідняк і друге око. Та взяв пуд муки, і повів його багатий брат додому. І бідний брат став темним.

Скоро й та мука кінчилася. І сказав темний: «Ведіть мене під город і посадіть на мості. Я буду просити. Люди будуть іти на базар і давати мені». Жінка так і зробила. Сидить він на мості, розказує про свою біду, і дають йому люди. І було вже чим прогодувати дітей.

Одного вечора хотіла йти за ним жінка, але такий дощ пішов, що не мала як іти. Сидить він на мості і мокне. Коли чує, хтось їде. То був якийсь чужий чоловік.

— Заведи мене кудись, щоб дощ не мочив, — попросив темний.

І той чоловік завів його у старий млин. На ніч сліпий забрався в кіш, де зерно сиплеться. Та ліг там і лежить.

А опівночі збираються у тому млині чорти. І старший чорт питає всіх, хто що бачив і хто що чув та чим може похвалитися. Один чорт каже:

— Я таке зробив: підтроюдив брата-багача, щоб вийняв бідному братові очі.

— Це пусте, — каже старший чорт. — У такому-то лісі є криниця. Як сліпий умиється три рази водою з тої криниці, то знов буде бачити.

Другий чорт каже:

— А я в одному селі заткав ізвор¹, де вода витікала. І висохла криниця, і люди страждають без води.

— Добре зробив, — каже старший чорт. — Але як хто вийме ту вовну, що ти запхав, то знову піде вода.

¹ Ізвор — яр.

Третій чорт каже:

— Є такий багач, що не знає, де дівати золото. Він закопав його, а я взяв те золото і закопав в іншому місці. Той багач скоро помре, бо не зможе пережити, що пропало золото.

І розказав чорт, де він те золото заховав. А сліпий усе чує.

І щезли чорти. Настав ранок. Сліпий вийшов з млина і попросив людей, щоб завели його на міст. Прийшла жінка і знайшла його там. Він і каже:

— Веди мене додому.

Завела його жінка додому, а він говорить:

— Іди в ліс до скали. Під тою скалою є ізвор. Набери з нього води і принеси додому.

Вона пішла і принесла води з ізвору. Чоловік умився тою водою три рази — і знову став бачити на очі. А тоді й каже жінці:

— Чорти говорили, що був у нас великий багач. Він сховав своє золото під горіхом, а чорти переховали в інше місце. Чоловік помер, а золото зосталося. Я піду і викопаю його.

Викопав бідняк те золото. І так багато його було, що не годен забрати. Прийшов він додому і каже жінці:

— Бери два мішки і ходімо за золотом, бо сам я його не донесу.

І принесли вони все золото додому.

Пішов чоловік у село, про яке говорили чорти, і каже людям:

— Не журіться, я пущу вам воду.

Поліз він, витягнув вовну з ізвору — і потекла вода.

Люди врадувалися, почали йому все давати: хто теля, хто порося, хто вівцю.

І почав той чоловік краще жити, ніж його брат-багач. Заздрісно стало багачеві, приходить він до брата і розпитує:

— Як це так зробилося, що ти знову бачиш і так розбагатів?

А він і розказує, як просив на мості й що з ним було у млині. Послухав багач та й каже:

— Знаєш, що? Вийми мені очі та й одведи на той міст. А на вечір приходь до мосту і заведи мене у той млин.

Брат так і зробив. Увечері завів він сліпого у млин, і той сховався в коші. А чорти зібралися в млині і говорять:

— Хто тоді був у млині? Хтось почув нашу розмову, бо сліпий став бачити, керницю відоткали, а багачеве золото хтось викопав і забрав. Треба обшукати млин. Може, й тепер хтось нас підслуховує.

Пошукали чорти і знайшли багача в коші. Витягли вони його та й убили.

Так пропав багач. А бідний брат жив собі в добрі до самої смерті.

ВІРНИЙ ДРУГ

Один чоловік посіяв просо. Через якийсь час прийшов подивитися, як воно зійшло. Глянув — усе просо заросло бур'янами. Махнув чоловік рукою та й каже: «Най його чорти полють». А чорти сиділи під межею і чули це. Чоловік поїхав, а вони всі зібралися та й випололи просо.

Через деякий час поїхав той чоловік знову на свою ниву. Приїхав, дивиться, просо виполене і вже високе виросло. Підходить він до проса, аж тут звідкись узявся чорт і спиняє його. «Це ж моя нива, — каже чоловік, — чого ж ти мене не пускаєш?» — «Нива то твоя, але обробив її не ти. Як

хочеш, щоб я віддав тобі це просо, то приведи і покажи мені свого найвірнішого друга».

Поїхав чоловік додому і задумався. Кого вести до чорта, хто найвірніший друг? Тільки власна жінка. І повіз чоловік свою жінку.

Приїхали вони в поле, чекали, чекали чорта, а його нема. Настав вечір. Чоловік випряг коні, дав їм їсти і ліг з жінкою під возом. Заснули вони, аж тут підходить чорт і тихенько будить жінку. Вона прокинулась і хотіла крикнути, а чорт їй: «Тихо, не кричи. На тобі оце золото і вбий свого чоловіка. А як уб'єш, то дам ще більше». Та й дав їй ніж. Узяла жінка ніж і замахнулася на чоловіка. І в цю мить чорт розбудив його. Прокинувся чоловік, вибив у жінки ніж, закинув його і давай молотити жінку!

Чорт каже: «Бачиш, це не вірний твій друг».

Поїхав чоловік додому і думає: «Хто ж мій вірний друг?» Думав він, думав і не міг додуматися. Та взяв Рябка, прив'язав його ззаду до воза і знов поїхав до свого проса. І знов чекав аж до вечора, і застала його ніч. І знов ліг чоловік спати під возом.

Заснув чоловік, а до воза підходить чорт. Приступив чорт до собаки і простягнув йому кавалок ковбаси, щоб не гавкав. А собака почав гавкати і збудив хазяїна. Той встав, а чорт показав на собаку і каже: «Оце твій надійний і вірний друг».

І чорт віддав хазяїнові просо.

ГАЙГАЙ

Жив собі бідний чоловік. Мав одного сина — статечного й робітного хлопця. І чоловік любив працювати. Але бідність не могли осилити і жили у скруті.

— Гей, няню, доста!.. Піду я у світ і будете видіти, що знайду ліпшу долю.

— Добре, сину, йди.

І хлопець зібрався в далеку дорогу. Батько провів його аж поза готар¹. А там починався великий лісище. Попрощався чоловік із сином і тяжко зітхнув:

— Та чи увиджу ще тебе? Гай-гай!

Як вимовив це слово, з'явився коло нього якийсь чоловік. Чорний, чорний і страшно паскудний! Озвася:

— Я тут!

— А ми не кликали тебе, — сказав батько хлопця.

— Я не глухий, чув, як ти вигукнув: Гайгай!

— То зі своїм сином я прощався, гай-гай, кажу, чи увиджу я ще тебе, сину, за свого життя?

— Пробач, — говорить на те чорний, — сталася помилка. Але щоб знав: я керівник усіх нечистих сил і звать мене Гайгай. Коли ти вимовив се слово, я подумав, що ти мене кличеш.

І хоче іти геть. Та повернувся і спитав бідного:

— А куди ти виряджаєш сина, що аж сюди прийшов з ним прощатися?

— Йде у світ служити, бо вдома така скрута, що далі не можемо дати собі ради.

— А чи пустиш сина служити до мене? Тяжкої роботи він мати не буде, але біду відігнати годен: можете забагатіти.

Батько налякався: до проводиря нечистої сили відпустити єдиного сина? Але тут сам хлопець втрутився у бесіду:

— Я, няню, беруся!

Гайгай поплескав його по плечу:

¹ Готар — межа.

— Такого мені легеня і треба! Я зроблю з нього царя! А ти, старий, щоб не знав біди, візьми оці гроші, — і дав біднякові мішок золота.

Чорний із хлопцем за хвилину щез. А чоловік, зажурений, вернувся додому. Та чого сумувати: жити вже є з чого, з голоду не вмре!

А що сталося із сином? Гайгай поніс його в далекий незнайомий край. Завів хлопця до свого палацу і наказує:

— Тут і будеш жити. Я ж говорив, що в мене не тяжка робота. Будеш собі в кімнаті сидіти і, що забагнеш, їсти й пити. Але виходити не смій; ні митися, ні стригтися, ні голитися тобі не дозволяю. Якщо витримаєш рік, по твоїй заслугі тобі заплачу. Чи пристаєш?

— Пристаю.

Гайгай замкнув двері, і хлопець зостався в кімнаті один.

Так перебув рік. За той час обріс, став дуже брудним. З'явився Гайгай.

— Вірно ти служив. Можемо з тобою і розрахуватися. Але я просив би зостатися ще на один рік.

— Та добре, зостануся, — погодився хлопець.

Витерпів і другий рік. Тоді Гайгай умовив його, щоб побув і третій.

Так хлопець три роки жив у нечистоті. Зробився з нього здоровий хлопчище, тільки страшно цуравий¹ і такий нечистий, що аж почорнів.

— Такого слугу, — каже дідько, — я іще не мав. Тому не хочу тобі заплатити звичайною платою. Маю дяку тебе оженити. Даєш свою згоду?

— Та добре би й се діло зробити. Лиш хто піде за мене — такого немитого і оброслого?

¹ Цуравий — обідраний.

— То не твоя жура. Ти візьмеш царівну і станеш багатцем. Але, коли будеш уже сам собі паном, даси мені три задачі, які би я не міг виконати. Інакше пропадете — і ти і твоя жінка!

— Най буде!

Нечистий з радості аж підскочив:

— Но, тоді готуйся. Йдемо сватати.

— Неодягнений, нечистий?

— Так, слухай мене...

Сіли у бричку і рушили в путь. Стали перед високими царськими палатами. Гайгай у сріблї-злоті пішов до царя. Привітався й каже:

— У мене є син. Я прийшов за нього сватати царівну!

А в царя на відданні були аж три доньки.

— Я дуже радий, — сказав сватачеві. — Але таке вже оце діло, най кожна з дівчат відповість: любить чи не любить того легеня.

Цар закликав дочок і розповів, що прийшов сватач.

— А де молодий? — питають дівчата.

— Там, у бричці. Йдіть і подивіться...

Наперед вибігла старша. Заглянула у бричку, а там сидить хлопчище — страшний, волохатий, одягнений у дрантя.

Вернулася до палацу й каже:

— Я його не хочу.

Побігла середуца, але і їй не сподобався.

— Но, видиш, — каже цар, — твого сина не хочуть дівчата.

— А може, ще полюбиться третій?

— Най іде, погляне, бо я своїх дочок силою не буду віддавати.

Побігла й наймолодша. Хлопець сидить у бричці вже якийсь засмучений. Оглянула його з одного боку, з другого... «Хлопець ніби порядний, тільки

би обчистити!» — подумала про себе. Вернулася до батька і сказала:

— Добрий молодий, мені любиться.

— Но, видиш, — засміявся до царя Гайгай, — будемо сватами.

Сіли за гостину й домовилися, коли посвадбують. Гайгай швидко відкланявся і вернувся з хлопцем до свого палацу. А вдома говорить:

— Наймолодша із царевих дочок засватана за тебе. Подобається?

— Так!..

— Тепер три дні будеш лиш купатися.

Коли хлопець вийшов з триденної купелі, став такий красивий легінь, що любо було глянути на нього.

А як убрався у парадне плаття, всі почали казати, що такого хлопця пошукати треба!

— Тепер можемо їхати до царя на весілля.

Повели з собою і гудаків¹, покликали високих гостей. Словом, з'явилися в царя з великою парадом.

А старшим царевим донькам не терпиться глянути у бричку. «Ану, який? — думають собі про нареченого. — Хоч посміються усі з нього!» Відхилились дверці, й вийшов такий легінь, що старша аж зомліла. А середуща нараз схопилася за голову: од такого красеня відмовилася! Під вечір з жалю скочила у воду і втопилася. А за середущою і старша...

— Но, — шепоче хлопцеві нечистий, — дві душі вже мої — се й твоя заслуга! Тепер сподіваюся, що скоро і третя — твоя наречена, дістанеться мені.

Але хлопець тільки засміявся. Думає собі: «Пропав би ти, дияволе, я ж тобі найду такі задачі, що голову на них поламаєш!»

¹ Гудакі — музики.

Смуток оселився у царських палатах: дві доньки загинули. Цар хилиться край столу, сльози течуть з очей. Але весілля треба вже справляти, коли почалося. А як відгуляли, Гайгай посадив молодих у бричку і відвіз до себе.

— Но, — говорить хлопцеві, — живи з жінкою в палаці — держава твоя! А через три роки я прийду. За той час придумай такі три доручення, які б я не міг виконати.

І щез просто на місці.

Наш хлопець почав царювати. Добре йому велося. Та час швидко минав. Скінчилися три роки, і Гайгай — якби з неба впав:

— Но, легеню, час: давай таку задачу, аби мені була не під силу.

Хлопець вигадав: за одну ніч нечистий має поставити палац з чистого срібла-золота, а щоб до палацу вів кришталевий міст із височезними стовпами і на тих стовпах золоті пташки співали.

Гайгай пропав... А хлопець веселий, що вигадав нездійсниму річ. Але дружині не сказав нічого, яку баламуту¹ має із нечистим.

Рано повставали і не впізнають, де вони знаходяться: замість старого палацу — золота палата, а від неї до царського двору веде чудовий кришталевий міст з високими стовпами, і на стовпах пташки золоті співають.

Не знає хлопець — чи радіти, чи журитися.

А пропасний знову перед ним:

— Но, початок є! Нічого ти не виграв. Давай другу роботу.

Хлопець уже сердито:

— Всі гори у державі за одну ніч мусиш розрівняти, з них золото, срібло і каміння зносити сюди

¹ Баламута — скрута.

в купу! А на тому місці, де стояли гори, має зеленітися засіяне поле!

— Це тяжча задача, — сміється Гайгай. — Та не біда, щось будемо робити.

Рано встають і бачать: гори десь пропали, навколо палацу лежать купи золота, срібла і каміння... На тому ж місці, де стояли гори, зеленіє поле.

Тепер хлопець злякався. Нечистий виконав такі тяжкі задачі! Вже лиш одна зосталася.

— Що тобі є? — стривожилася жінка. — Така краса сталася, а ти не радієш!

Він розповів про свою угоду із Гайгаєм...

— Зосталася остання задача. Якщо і ту виконає, нам буде кінець!

Жінка подумала і каже:

— Знаєш що? Сховайся. А як прийде сюди Гайгай, я з ним поговорю!

З'явився нечистий:

— Де молодий цар?

— Він чогось задуманий, пішов на прогулянку. До вечора, може, й не повернеться. Якщо вам щось треба, скажіть, я зроблю.

— Дай нову роботу — мушу її зробити ще днесь.

— А моя задача буде правоплатна?

— Се однаково...

І молода жінка, вже недовго думаючи, вирвала свій кучерявий волос:

— Бачите сей волосок? Треба його вирівняти. Мусить бути прямий, як стріла!

Гайгай засміявся. Взяв волос за два кінці й легонько натяг:

— Готова робота. Твій волос прямий!

— Ану лиш пустіть його!

Пустив, а волос ще більше скрутився.

— Треба, щоб став рівний!

Гайгай пробував усяко. Як добре намучився, вдарив себе рукою по лобі і каже:

— Та я ж бачив, як ковалі залізо наперед на-
гріють, а тоді вирівнюють!

І всунув волос у вогонь. А той лиш зашкварчав.

— Такий ти силач?! — сміється з нього жінка. — Тоненький волосок — і той не зміг вирівняти. Забирайся з хижі!

Гайгай, як побачив, що утратив діло, вдарив собою в землю й розсипався на порошок. І в цей час воскресли оті сестри, що втопилися.

— Но, ходи сюди, — покликала жінка чоловіка. — Третя задача пішла в нашу користь. І запам'ятай: прислів'я про жінок, що в них довге волосся, а короткий розум, — неправильно вигадане.

І відтоді добре жили. Старші сестри також віддалися, і всі живуть собі щасливо ще і днесь, як не повмирили.

На вербі дзвінчик, нашій казці кінчик.

ДВАДЦЯТЬ П'ЯТЬ БРАТІВ

Жив, де не жив, та десь-таки на круглому світі жив один чоловік, а в того чоловіка було двадцять п'ять синів. Видите, як тяжко й виговорити — «двадцять п'ять синів», а подумайте собі, як тяжко такій купі дати щодня їсти, постаратися, аби те чи інше не ходило голе, аби не лишилося вічним дурнем, аби знало читати й писати — досить думок для одного вітця. Скільки має бити собою чоловік, у котрого так багато дітей! Правда й те, що у такій родині є на кого подивитися, та й робота спориться, де до неї візьметься аж двадцять п'ять пар рук!

Та доста й того, що не нарікав ні той чоловік на своїх синів, не нарікали і сини на свого вітця. Жили собі у мирі та злагоді.

Хлопці підросли і дали собі слово, що всі двадцять п'ятеро поженяться разом, візьмуть дівок із одної хижі — з такої, де буде не менше й не більше, як двадцять п'ять сестер. І ще по-братерському домовилися, що будуть брати дівок з відповідним віком — кажім так: найнижче, аби наймолодша випала наймолодшому.

Коли вирішили се, пішли до свого нянька. Заговорив за братів найстарший:

— Няньку солоденький, ми хочемо женитися, але за одним разом, на однім весіллі, та й хочемо взяти собі дівок із такої хижі, де живе не менше і не більше, як двадцять п'ять сестер. Ми самі не годні розійтися по цілому світу в двадцять п'ять сторін, а тому просили нянька, аби був такий добрий і пішов один глядати чоловіка, у котрого було би двадцять п'ять дочок на відданні. Ми знаємо, що то нелегке діло — найти двадцять п'ять сестер під одною стріхою, що доки знайдеться десь таке гніздо, доведеться зміряти не одну дорогу. Та радимо нянькові взяти у мандрівку пару залізних постолів і повну тайстру грошей.

— Дорогий мій синку, я радо вчиню те, що від мене просите, і, може, й пощастить найти вам двадцять п'ять сестер під одною стріхою. Але мусите терпіти і чекати, скільки буде треба, бо чоловік і сам не знає, коли вернеться з такої дороги.

Сини залишилися, а старий пустився у далекий світ. За рік сходив усі краї вздовж і впоперек, але, чи повірите мені, ніде не знайшов стріхи, під котрою було б якраз двадцять п'ять дівчат. Траплялося йому найти хату, навіть не одну, де жило

двадцять три або двадцять чотири сестри, а от на двадцять п'ять — ніде не міг надибати.

Мандруючи по світу, той чоловік витратив повну тайстру грошей і сховався залізні постели. Засмучений, рушив додому. Ішов, ішов — і по дорозі ще завернув у одне село. То було в неділю, і неборак подумав собі, що хоч посидить із людьми. Зайшов до корчми й на останні гроші узяв поїсти і випити.

Розвеселивши трохи тіло й душу, пішов чоловік далі. Йде і видить: один селянин оре аж двома плугами. А я вже казав, що то була неділя. Підійшов чоловік ближче — газда старий, як він.

— Чоловіче добрий, та хто чув таке — орати в неділю, на очах у всіх людей? — озвався подорожній.

А газда відповів:

— Ей, дорогий брате! У мене таке діло, що я змушений орати і в неділю, бо маю двадцять п'ять доньок, і треба добре газдувати, аби всіх повіддавати, не пустити їх по світу повітрулями¹.

Вчувши такі слова, чоловік дуже зрадів і одразу каже:

— Ну, чоловічку, стільки би біди! Знайте, що у мене двадцять п'ятеро синів. Я й мандрую уже цілий рік, аби знайти двадцять п'ять сестер під одною стріхою, бо мої сини вирішили так, що візьмуть собі двадцять п'ять сестер із одної хижі. Та як собі гадаєте, чи дали би доньок за моїх синів?

— Дуже радо, — відповів старий.

Довго не домовлялися, бо обоє мали однакову журу. Призначили день, коли двадцять п'ятеро братів мають прийти сватати двадцять п'ять сестер, а потім повінчатися із ними. Тепер наш чоловік ішов собі додому посвистуючи.

¹ Повітруля — русалка.

Дома легені з великої радості не знали що й казати, як дякувати долі, що нянько їм приніс таку щасливу звістку. Всі сини, а з ними їх старий, осідлали коней і поскакали свадьбувати. Уже за плечима лишилося чимало дороги, треба було і перепочити, коли заговорив наймолодший брат, що вмів передбачати:

— Станьте лишень, хлопці! Ми забули дома обміркувати одне діло. Адже в нашій хижі — всього одна кімната, де ми всі розмістимося в ній, як приведемо молодих жінок? Мені спало на думку, що найліпше буде, як я тепер вернуся назад і найму в селі хоч десять хат, де уже намістимо своїх жіночок. А ви не чекайте, щасливо їдьте далі — лиш привезіть на моєму конику й мою наречену. Та, дорогі брати, скажу ще одне, а ви собі добре зарубайте на носі, що буду казати, бо як учините не так — з того буде велика біда. Дорогою додому не ставайте ніде ночувати, як би пізно не було. Їдьте далі й далі, доки не зупиниться мій кінь із моєю судженою. Там можете спокійно зійти собі з коней і перепочити. На іншому місці зазнаєте великого лиха.

Тоді двадцять четверо братів і їх старий нянько поскакали далі, а наймолодший брат вернувся назад, у своє село.

Легені щасливо добралися до того чоловіка, що мав двадцять п'ять доньок. Молодята скоро повінчалися і справили велике весілля. А по всьому тому брати посідали з молодими жінками на коней. На коника наймолодшого брата сіла його суджена — сама, і поскакала спереду, ведучи за собою весільний народ.

Довго вони неслися на конях і зрештою надібали велику рівнину, де була дуже красна паша. Села не виділи ніде — ні близько, ні далеко, і тяжко було сподіватися, що до потемків найдуть якусь

стріху, аби заночувати. Зміркували так, що ліпше залишитися на ніч тут, на лузі, де росте така густа трава. Позлізали з коней, пустили їх пасти, а самі розклали собі ватру¹. На біду, вони забули, від чого їх застерігав наймолодший брат.

Але найменша сестра не лишилася при них, бо мудрий кінь заніс її далі — на добрий постріл із рушниці — й аж там зупинився. Дівка зійшла з коня і ночувала сама. Правда, ніхто не звернув уваги, що серед них немає нареченої наймолодшого брата.

На ранок пробудилися двадцять чотири молоді пари, розглядаються і — най вас Бог спасе від такого! — так перелякалися, що не могли вимовити й слова: увесь луг, де спали, був обкладений страшним вогняним муром, і вибратися звідти було неможливо. Лише тепер прийшов їм на гадку наказ наймолодшого брата, бо помітили, що його нареченої серед них нема. Забідкалися — що з ними тепер буде! А тут з'явився, наче з-під землі, пекельний Люцифер і як загойкає на них:

— Та хто вам давав дозвіл розкладатися на ніч на моєму лузі? Зараз повибираю із вас душі!

Перелякані на смерть, брати й сестри почали просити, аби Люцифер перебачив, бо темна ніч їх застала в полі, не знали, куди йти, а вони віддячаться найстаршому чортові — і сяк і так, що не пошкодує! Люцифер вислухав усе те до кінця, і добре припалося його чорній душі, що бідолахи так мучаться. А коли увидів, що вже зійшло із них сім потів, заговорив:

— Ну, я перебачу, але з одною умовою: поверну вам життя, коли підпишете чорним по білому, що віддасте мені свого наймолодшого брата, котрий zostався дома. Ліпше поплатіться ним одним,

¹ Ватра — багаття.

чим вам — сорока дев'ятьом — іти на той світ. А не пристанете на мою умову, то пропадете тут усі — разом із вашими кіньми!

Ой, із тяжким серцем брати підписали Люциферу папір, що віддають йому свого наймолодшого братика, котрий зостався дома. Для більшої певності ту цидулу мусив підписати і старий.

Улагодили вони все з Люцифером, і тоді чортисько подув у бік вогняних мурів. Вони одразу зникли, й весілля могло продовжувати свою подорож. На добрий постріл із рушниці знайшли й наречену найменшого брата і почали собі дорікати: «Ей, треба було нам заночувати тут, а не там!» Але найменшій сестриці не сказали й слова, що трапилося з ними.

Ледве встигли продати Люциферові наймолодшого брата, як той уже знав, що вони зробили, бо він усе відав наперед. Неборак подумав: «Ліпше мені піти самому пошукати чорта, як чорт має забрати мене». І одразу рушив у дорогу.

Ішов дуже швидко, що вже й не чув під собою ніг. І раптом зустрівся з рідними братами. Наречена здалеку до нього усміхалася. Але коли хлопець вже був зовсім близько, з'явився страшний змій, схопив її в пазурі й поніс. Наймолодший гірко пожалівся на братів і на старого нянька, що вони продали його Люциферові. Навіть не відклонившись, скочив на коня і понісся геть.

Доскакав до того місця, де його брати зупинялися на ніч. Там уже стояла височезна скеля. Хлопець виліз на самий вершок, аби роздивитися, що видно навколо. Глип, а на вершку стоїть якась колиска, а у тій колисці — файна-префайна дівка, що не має іншої роботи, лише колисатися. Підійшов легінь ближче, а то — його суджена! Він так здивувався, що не міг заговорити.

— Ти мене шукаєш, милий?

— Я шукаю Люциферів замок, — пояснив їй хлопець. — Брати продали мене Люциферові, і я собі подумав, що ліпше мені самому піти до чорта, як чорт має забрати мене. А ти що тут робиш?

Дівчина відповіла:

— Видиш, я тепер — Люциферова донька. Він одразу не поніс мене в палац, а наказав, аби я спочатку виколисалася на кам'яній скелі. Та вже дещо знаю. Якщо тепер підеш до Люцифера, він вкоротить тобі життя. Тому слухайся мене.

Наймолодшому братові дуже полюбилося, що й наймолодша із сестер, подібно до нього, володіє чарами.

Помалу смеркалося, і дівчина сказала:

— Тепер можеш іти до Люцифера і показатися йому. Признайся чесно, що ти хлопець, котрого він купив від двадцяти чотирьох братів. На то чортисько стане тебе пригощати, але ти нічого не їж і не пий, а попроси собі роботу — кажи, що дуже любиш працювати. Се припаде йому до дяки, і він тебе не рушить: хто би вбивав такого, що хоче робити, а не хоче їсти? Роботи не бійся, бо я тобі буду в усьому помагати. Служити доведеться усього три ночі — на тому кінець. Як перебудеш свою службу, то не бійся, біди не зазнаєш. І ще не забудь: за той час Люцифера буде трусити злоба, хоч говорити із тобою він буде дуже мило.

Дістав легінь ті добрі поради, пішов до Люцифера і чесно признався, що він — той самий хлопець, котрого продали двадцять чотири брати. Признався і в тому, що він не хотів ховатися вдома і прийшов до нього сам, із власної волі. Якби найшлася тут якась робота, то радо взявся би за неї.

— То вже мені любиться, — озвався Люцифер. — Ото дуже красно, що відразу просишся

в роботу. Видно, що ти — роботящий хлопець. Такого мені й треба. Але на роботу ще маєш час. Спершу поїж, попий!

— Дякую за вашу доброту, — відповів легінь, — але я не голоден та й пити ще не хочеться, ліпше би щось поробив.

— Ей, ти добрий хлопець! — почав його хвалити Люцифер. — Ну, та не буду тебе дуже припрошувати, раз ти не жадаєш ні їсти, ні пити. А як сверблять руки до роботи, то за одну ніч посади в густому дубнякові цілу винницю¹ — на двадцять миль довгу, на п'ять миль широку. Дуби повитягуй разом із корінням і красно поскладай. Розчищене місце покопай і до завтрашнього ранку засади лозою, вирости з неї виноград і принеси мені на стіл грона трьох сортів на трьох окремих тарілках. Тоді й приголосишся, що винниця посаджена, а ще посеред неї збудована винарня — така велика, як палац. Але коли те, що я переповів, до ранку не зробиш, тоді, сине мій, не думай далі жити!

Ну, та й легінь якраз собі думав — як лишитися живим, бо про таку роботу ніколи й не чув. Коли вислухав чортиська, то гадав, що нараз на тім місці серце йому перестане битися.

Вийшов від Люцифера такий, ніби його товстою гирлигою та ще й сукуватим кінцем по голові вдарили — аж в очах потемніло, і не видів ні вперед, ні взад. Лишень коли надворі на нього повіяло свіжістю; помалу протямився і подибав далі. Вибрався з бідою на кам'яну скелю, де жила його суджена, і розповів їй, що він мусить до ранку зробити.

Дівка розраджувала хлопця, казала, най не журиться, бо вона pomoже, най іде собі спокійно спа-

¹ Винниця — виноградник.

ти — і все буде добре. Потому вона вийняла з пазухи сопілку, тричі свиснула — і коло неї з'явилося стільки чортів, як трави.

— Яка твоя воля, повелителько? — спитали вони.

— Моя воля така, аби на місці тої дубової хащі за одну ніч виріс виноградник — на двадцять миль довгий, на п'ять миль широкий. Усі дуби разом із корінням повинні бути вирвані й красно складені, а посеред винниці має стояти і винарня, та така велика, як палац. До завтрашнього ранку виноград мусить досягнути...

— Буде зроблено! — відповіли чорти.

Гей, як узялася до роботи ота тьма чортів!

Кинулися вони на гушавину, висмикували дубиська, як коноплі, й красно склали в купи. Потім перекопали розчищене місце, швидко засадили виноградною лозою і звели винарню, та таку велику, як палац... Тяжко й повірити, та правду вам кажу, що другого дня рано, на восьму годину, все було готове.

Дівчина розбудила свого нареченого та й каже йому:

— Ну, виноград є. Тут маєш три тарілки, зірви тепер грона трьох сортів, поклади на тарілки і понеси Люциферові. Він тебе питає, у кого ти вчився так робити, а ти кажи, що такий вродився, і не їж, не пий у Люцифера нічого!

Наймолодший брат узяв три тарілки, спустився у винницю, найшов там виноград трьох різних сортів, зірвав із кожного по грону, поклав на тарілки і заніс до Люцифера.

Але тому не дуже подобалося, що легінь старанно виконав усе, що йому наказував. Правда, не виказував, що сердиться на хлопця, замість того дуже припрошував його, аби їв і пив. Хлопець відповів:

— Дякую за вашу доброту, але я не годен ні їсти, ні пити, бо дуже змучився вночі за роботою.

— Ну, коли не можеш ні їсти, ні пити, то бодай скажи мені, легеню: у кого ти вчився так добре робити?

— А я таким вродився, — сказав йому наймолодший брат.

— Добре, можеш іти геть. А увечері будь тут — дістанеш новий наказ!

Легінь лишив Люцифера і виліз на скелю, де жила його дівчина.

А увечері чортисько наказав:

— До завтрашнього ранку ти маєш збудувати із патичок міст на тридцять миль довгий. По обох боках мосту мусиш посадити всяких порід дерева, аби вони стояли на п'ять сажнів одне від одного. Кожне дерево має зацвісти, а на кожному вершку має свистати потя¹, і кожне потя має бути різне. Як сього не буде, завтра тобі не жити!

Вислухав неборака Люциферів розказ і дуже зажурився — так зажурився, що й не знав, як вийти із світлиці, не міг потрапити на двері. Потому якось їх намацав, вийшов надвір — і в плач. Сльози полилися, як дощ. Ой, таку роботу один чоловік зробити не годен, хоч би зараз ту душу віддав! Поскаржився нещасник своїй нареченій, а вона одразу його розвеселила:

— Не журися, солодкий легенику, я тобі поможу, а ти лягай собі та спи.

Вийняла із пазухи сопілку, тричі свиснула — і коло неї з'явилося стільки нечистої сили, як у хащі листя.

— Яка твоя воля, повелителько? — зазвідали чорти.

¹ Потя — пташеня.

— Моя воля така, аби ви до завтрашнього ранку збудували міст на тридцять миль довгий, по обох боках мосту насадили всіляких дерев — рівно на п'ять сажнів одне від одного, і аби ті дерева цвіли, а на вершку кожного заспівало потя, але потята мають бути різними, як і самі дерева.

— Буде сповнено! — гаркнули чорти.

На ранок, як було наказано, міст стояв готовий.

Як вийшов Люцифер із свого палацу, як увидів міст, а на ньому дерева в цвіту, та як зачув різні потячі голоси, то дуже здивувався: той легінь — великий майстер!

— Ей, легеню, та скажи мені, у кого ти вчився, що все вмієш робити?

— Я такий вродився! — відрубав слуга.

— Добре, можеш іти геть, — дозволив Люцифер. — А увечері будь тут — дістанеш новий наказ!

Увечері хлопець зайшов до Люцифера, а той прийняв його дуже мило, хотів догодити, припрошував до столу — їсти й пити. Але хлопець не хотів пригощатися. Замість того, він почав просити роботу. Люцифер знову похвалив легеня за те, що він так поводиться, бо, що й казати, добрий то слуга, котрий не їсть, не п'є, а просить роботу! І найстарший чорт придумав нове діло.

— Ну, слуго мій, будеш сеї ночі стерегти у стайні одну стару кобилу, але сторожи, як свої власні очі, бо коли хтось її вкраде, тобі зараз кінець!

Легінь сього разу вже не зажурився, пішов до нареченої і спокійно переповів їй, що, зрештою, дістав легку роботу — треба лишень стерегти стару кобилу, аби її не вкрали зі стайні.

— Йой, милий мій, не дуже потішайся, бо сеї ночі буде тобі тяжко, як ще ніколи не було: стара кобила — то сама Люциферка, і ти ледве встигнеш

переступити поріг стайні, як вона тебе уб'є. Так вимудрував той старий чортисько! Інакше він не міг тебе перехитрити — не знав, як тобі вкоротити віку. Але збудешся й сеї тяжкої біди, як будеш мене слухати. Іди до коваля, най викує тобі залізну палицю, залізні остроги й залізну вуздечку. Із тим усім вертайся назад. Я закручу тебе у двадцять буйволячих шкур, між шкурами понасипаю попелу, а самі шкури витикаю глищами. Так ти зайдеш у стайню. Кобила зразу заірже, прискочить до тебе, зачне кусати і рвати буйволячі шкури. За той час гати її, як можеш, залізною палицею — по очах, по писку. Коли кобила зірве з тебе двадцятку шкуру, накинь її на голову залізну вуздечку, сядь на хребта, а гострими острогами так стисни в боки, аби з проклятої дух вийшов. Тоді вона впаде на коліна, а ти зіскочи на землю, вибіжи зі стайні та й — просто сюди.

Так воно і сталося. Легінь дав ковалеві викувати для себе залізну палицю, залізні остроги й залізну вуздечку. Наречена зашила його у двадцять буйволячих шкур і ще раз наповіла, що має чинити. Зайшов легінь у стайню, а стара кобила заіржала та як прискочила, то із буйволячих шкур аж шмаття полетіло. Але хлопець добре пам'ятався, він зі страху розуму не втратив. Минуло добрих півгодини, доки вискочив із стайні та й полетів вітром до своєї дівчини, аби розповісти про ту страшну бійку.

Вислухала дівчина і каже:

— Знаєш що? Мені видиться так, що ти зробив не все — вона ще у силі і лише прикинулася мертвою. Та ніколи довго говорити, ліпше біжим звідси, бо Люциферка вже знає, що усі поради давала тобі я, і тепер нас будуть доганяти.

Раненько, як зоріло, побита кобила зайшла до Люцифера й розповіла, що трапилось.

— Не сиди, — кричала вона чоловікові, — біжи скоро за ними, злови їх обох і зітри геть на мак! Люцифер одразу полетів, як змії.

Біжать наші втікачі, біжать — і враз дівчина каже:

— Глипни лишень, мій милий, назад! Чи не женеться хтось за нами?

— Виджу, моя мила, женеться за нами якась синя хмара.

— Ну, раз ти видиш синю хмару — знай, що то Люцифер. Але ми його перехитримо! Ти обернешся на старого діда, а я — на нивку проса. Ти з тої нивки будеш зганяти потят. Чортисько питає — чи не видів ти, як сюди проходили один легінь і одна дівка. Маєш відповісти, що так, видів їх, але ще тоді, коли на сій нивці виорював першу борозну. Люцифер зміркує, що то було давно — і вже йому ніяк нас не догнати. Та й рушить назад, а ми обернемося знову на тих, ким були, й поспішимо далі.

Так і сталося. Легінь обернувся на старого діда, а на місці дівки появилася красна нивка проса. Прилетів Люцифер і, ледве дихаючи, каже:

— Гей, чуєте, діду! Ви не виділи, як сюди проходили один легінь і одна дівка?

— Ой видіти видів, але ще тоді, коли на сій нивці виорював першу борозну.

Люцифер повернувся лицем у той бік, звідки прилетів, і рушив додому. Там розповів Люциферці, як він походив.

— Ей, ти, старий осле! — закричала жінка. — Той дідо й був легінь, а нива проса — дівчина!

Люцифер розсердився:

— Якщо я осел, виходить — ти мудріша, тоді біжи за ними сама!

Люциферка стала нарікати, що вона побита й не може пускатися в далеку дорогу.

Чортисько подумав, що ліпше йому чимскоріше щезнути з-перед жінчиних очей, і знову полетів наздоганяти втікачів.

Молодий легінь і молода дівчина були вже геть далеко, бо вони ще мали добрі ноги. Та дівчина відчула, що біда, і каже:

— Глипни лишень, мій милий, назад! Чи не женеться хтось за нами?

— Виджу, моя мила, знову женеться синя хмара.

— То Люцифер! Зараз він нас дожене, треба рятуватися: ти перемінишся в млинаря, а я — в старий-престарий млин, на якому й драниці прогнилі. Люцифер зазвідає, чи не видів ти, як сюди проходили один легінь і одна дівка. Ти маєш відповісти, що так, видів їх, але ще тоді, коли почав тесати перший сволок до свого млина. Чортисько поміркує, що то було давно — і вже йому не догнати нас, та й рушить назад, а ми обернемося знову на тих, ким були, й побіжимо далі.

Так і сталося. Легінь перемінився на старого млинаря, а там, де стояла його дівчина, з'явився старий-престарий млинисько.

Прилетів Люцифер та й поспіхом звідає:

— Гей, чуєте, діду! Ви не виділи, як сюди проходили один легінь і одна дівка?

— Ге-гей, видів, але ще тоді, коли почав тесати перший сволок до сього млина.

І Люцифер повернув додому. Тільки показався Люциферці на очі, як вона помітила, що він повернувся з порожніми руками:

— Тепер скажу, що ти ще більший дурень! Мушу доганяти їх сама!

Вона вітром вихопилася навздогін молодятам.

А дівчина знову каже хлопцеві:

— Глипни лишень, мій милий, назад! Чи не видиш дещо?

— Виджу, моя мила, якусь червону хмару. Вона вітром несеться за нами.

— То сама Люциферка. Вона хитріша за старого чорта, та нас із тобою не перехитрить! Перемінися на качура, а я стану озером. Люциферка впізнає в качурі тебе, а в озері — мене. Вона буде кликати тебе: «Тай, тай, тай!» Ти підпливай до неї, та не давайся в руки — і так, помалу, замани її на середину озера. Там вона утопиться.

Так і сталося. Легінь перемінився на красного качура, а дівка — на озеро. З'явилася Люциферка і — нараз:

— Тай, тай, тай!

Качур то покажеться перед її очима, то крутне хвостом і відпливе. А Люциферка помалу за ним та за ним і допливла уже до середини глибокого озера. Тоді знялися величезні хвилі й покрили Люциферку на віки вічні.

Так урятувалися молодий легінь і молода дівка, що дуже любили одне одного. Тепер вони знову взяли людську подобу і пішли в село, де хлопець народився.

Ой, яка радість була дома! І старенький нянько, і двадцять четверо братів із своїми молодими жонами — усі обцілували наймолодшого хлопця, щасливі, що він вибрався з великої біди. І ще більше зраділи тому, що з ним була найменша сестриця, яка приворожила легеня до себе своїми чудодійними очима.

Недовго чекали, а одразу, на другий же день, пішли до вінця і справили весілля на ціле село. І відтоді щасливо зажили всі двадцять п'ятеро синів і двадцять п'ять сестер, та ще й тепер живуть, коли неповмирали.

ДВА БРАТИ

Було собі два брати — один багатий, а другий убогий. От прийшли іменини багатого. Він називав повну хату гостей, а убогого брата не покликав. От убогий брат і каже:

— Піду.

Та й пішов до брата в гості.

— Брате, — каже, — рідний! Хоч я й не буду їсти й пити, а тільки надивлюсь на твоє щастя, та побажаю тобі ще більшого.

А багатий брат як закричить на нього:

— Мені не треба таких волоцюг, як ти, забирайся до чорта!

— Дарма, я піду й до чорта, — одказав убогий та й пішов.

Прийшов до мірошника та й питається:

— А скажіть, будьте ласкаві, де тут є чорти?

— Та отут у кручі, плигай — так і знайдеш! — одказав мірошник.

От тоді убогий плигнув у воду й дивиться: коли стоїть хата, він увійшов у ту хату, коли там нікого нема. Так він і заховався під припічок.

Коли це увійшов у хату один чорт, далі — другий... третій... і багато їх насходилося та й хваляться:

— От ми так досадили мірошникові — усе розриваєм та й розриваєм йому греблю, а її поправити не важко: тільки треба назламувати дубців з усякого дерева та й замостить. Тоді вже ніщо не розірве греблі.

І довго ще так вони хвалились, а далі й порозходились.

От тоді убогий брат вилазить з-під припічка, вийшов з хати та й вплив знову наверх. Потім прийшов до мірошника та й каже:

— У вас тут усе греблю розрива щось, чи що?

— Та еге ж, — одказує мірошник.

— А я знаю, чим її поправить.

— Ні, ми вже що не робили, так усе розрива.

— А як я поправлю, та уже ціла буде.

— Так ви тільки скажіть, як поправить, так вам пан за це багато грошей дасть.

От бідний брат і сказав. Греблю поправили і вже її ніхто і не розірве.

Пан за це дав бідному братові цілий віз червінців.

Як приїхав той додому, то й послав свого маленького хлопця до багатого брата по кружку, щоб міряти гроші, бо своєї у них не було.

— Що вони будуть міряти? — спитав багатий брат у хлопця.

— Та я не знаю! — одказав хлопець.

От тоді багатий брат вимазав усередині кружку медом, щоб пристало те, що мірятимуть, та й оддав хлопцеві.

Убогий брат поміряв червінці та й оддав кружку назад багатому.

Той глянув у кружку, коли ж там пристав один червінець. Він так і сплеснув руками.

— Тепер уже брат багатший за мене!

Та й пішов до нього.

— Де ти стільки грошей набрав?

Той розказав багатому усе як було.

От тоді багатий брат пішов до кручі та й плигнув у воду. Коли й побачив хату, як казав бідний брат. От тоді увійшов до неї та й сховався під припечком.

Коли це посходились чорти та й балакають:

— Тепер уже не можна розірвать греблі нам — замощено дубцями з усякого дерева. Та хто ж воно

довідався про це? Може, тут у нас хто слуха, що ми розказуємо? Ану пошукаємо!

У багатого брата і пішов мороз за спиною. А чорти дуже чують духом, так скоро й нашли багатого. І розірвали його на шматки.

ДВАНАДЦЯТЬ СИНІВ І ОДНА ДОЧКА

Послухайте про чоловіка, що в нього було дванадцять синів і одна дочка.

Одної весни сини пішли в поле орати, а сестра повинна була носити їм їсти. А щоб вона не заблудила по дорозі, то брати зробили одну довгу борозну, від їхньої хати та аж до того поля, де вони орали.

Наварила мати синам їсти й наказала дочці, щоб вона йшла борозною і дійде до того місця, де брати орють. Та перед тим, як дочка рушила в дорогу, прийшов чорт та зрівняв ту борозну і зробив іншу, яка вела до нього. Пішла дівчина тою борозною, котру зробив чорт, і прийшла до нього. І чорт цю дівчину тримав у себе.

Брати чекають годину, чекають дві, а сестра так і не несе їм обід. Продовжували далі орати, а коли вже були дуже голодні, то вирішили повернутись додому й узнати, де подівся їхній обід. Від матері вони довідалися, що сестра понесла їм їсти. Дуже дивно стало братам, адже ні обіду, ні сестри.

— Де могла дітися наша сестра? — дивувалися брати.

І вирішили вони, що одинадцяттеро з них підуть у світ шукати сестру, а дванадцятого, наймолодшого, що звався Іваном, залишать вдома.

Вирушили брати із дому й пішли тою самою борозною, якою ішла їх сестра, і дійшли до чорта.

Чорт їх усіх спіймав, порізав і склав у бочки. А їх сестру узяв собі за жінку.

Зажурилися батько і мати, що нема ні дочки, ані синів. І вирушили їх шукати. Взяли з собою найменшого сина — Івана і пішли.

Ідучи дорогою, прийшли на одну полонину, де паслося стадо волів. Іван такий був сильний, що вола заколов одною рукою, м'ясо їли батько з мамою, а Іван поїв решту м'яса й кістки.

Пішли далі полонинами, лісами та ярами, куди ще ніхто не ходив. Ідуть, аж бачать, а в лісі якась велика хата. У цій хаті жив той чорт, який узяв їх дочку до себе за жінку. Зайшли вони й дивляться — у одному з приміщень у бочках одинадцять людських трупів порубаних.

Тоді сестра цих братів, чортова жінка, просила, щоб мати і батько та Іван ішли геть, бо чорт їх усіх погубить.

Чорта вдома не було. Він був на полюванні. Коли нечистий вертався додому, то в руках завжди тримав одну величезну залізну кулю, якою кидав перед собою, і вона падала біля входу до хати. Це був для його жінки знак, що він повертається додому. Коли залізна куля упала перед хатою, то дочка заховала батька, маму і брата в одну з кімнат і наказала їм сидіти тихо.

Прийшов чорт додому і зразу відчув, що тут хтось чужий. Жінка йому сказала, що це її батьки з її братом прийшли. Тоді чорт вирішив зробити велику гостину і примушує жінку наварити олив'яних галушок.

Як вона наварила, то запросила їх у гості. Чорт наївся цих галушок, а батько і мама та Іван не могли їх їсти. Тоді усі галушки, що жінка наварила, чорт сам поїв і задумав усіх погубити.

Він сказав Іванові, що хоче з ним боротися. Пішли у двір і там стали міряти свої сили. Чорт кинув Іваном об землю так, що Іван застряв до п'ят. А коли Іван кинув чортом об землю, то той застряг у землі по коліна. Виліз чорт із землі, і взялися міряти свої сили в третій раз. Тоді Іван так кинув чортом об землю, що той застряв по шию. Чорт не міг із землі вилізти, і тоді Іван убив його.

Потім Іван пішов туди, де були в бочках його одинадцять братів. Вийняв їхні трупи із бочок, розложив їх кожного окремо й полив цілющою водою. Тоді всі вони ожили й почали ходити. Пошукали батька і маму, і свою сестру. Зібралися і всі разом щасливо вернули додому. І, може, ще й досі живуть, якщо не померли.

ДИВО КАМІННОЇ ГОРИ

У цій казці розповім про одного бідного чоловіка, що мав трьох синів: Петра, Дмитра й дурненького Федька. Сини повиростали, а землі у бідняка — на один заячий скік. Біда так mocno засіла у хаті, що й макогоном не виженеш. Хоч сиди та й плач, а хоч стій і реви.

Пішов бідняк до багача й каже:

— Позич мені волів і плуга. Я з синами відроблю, коли тобі припече.

— Три дні маєш сапати у полі.

— Най буде.

Бідняк приїхав фірою до своїх воріт і покликав найстаршого сина:

— Отам, за селом, є широка Камінна гора. Їдь до неї, виори її і посій пшеницю.

Петро поїхав на Камінну гору. Зняв з фіри плуг і почав орати. Як тільки проклав першу борозну, із Камінної гори висунулася якась чорна волохата рука і як вдарила волів, то вони разом з плугом полетіли стрімголов у прірву.

Вернувся Петро додому сумний і розказав татові, що сталося.

Бідняк закричав:

— Іди геть з моєї хати! Скільки житиму, не хочу тебе видіти.

Петро накинув на плечі сардак і подався куди очі видять. Бідняк пішов до іншого багача. Позичив волів і плуга. Покликав середущого сина Дмитра й каже:

— Ти є дуже мудрий. Їдь на Камінну гору, виори її і посій пшеницю.

Середущий сів на фіру, приїхав на скалу. То, що зорав учора Петро, десь зникло, й сліду не лишилося. Дмитро засукав рукави і взявся до роботи. Оборав гору довкола і почав другу борозну. Тільки дійшов до прірви, коли якась чорна волохата рука висунулася з Камінної гори і як гепне волів поміж роги, то за ними й плугом тільки загуло.

Дмитро налякався. Що він скаже татові? Той його уб'є!

Закинув торбу на плече й побіг Петра наздоганяти.

Бідняк чекав Дмитра й радів, що нарешті Камінна гора буде зорана і засіяна.

Та минув день, а сина не видно. Жінка плаче, а чоловік заспокоює:

— Не плач, жінко, Дмитро хоче всю гору зрівняти, тому так затримався.

Другого дня дурненький син Федько витягнув з печі шию і говорить:

— Тату, Дмитро не виорав Камінну гору. Воли поздыхали, плуг поламався, а Дмитро побіг наздоганяти Петра.

— Звідки ти знаєш, дурню?

— Нізвідки, я все знаю...

Бідняк пішов на Камінну гору. Побачив у прірві дві пари волів і два поламани плуги. Вернувся додому, сів на лаву й затужив за старшими синами. Цілу ніч журився, як без них відробить багачам.

— Не журіться, тату, — сказав Федько з печі. — Завтра я піду орати, як дасте пару волів. Засію пшеницю, знайду братів і приведу додому всю худобу.

Бідняк ще позичив пару волів і плуга. Федько сів на фіру і, співаючи, поїхав на Камінну гору. Як подивився у безодню, то сорочка стала полотном: там лежали убиті воли і поламани плуги. Коли минув страх, парубок взявся до оранки. Проклав одну борозну і вже почав другу. Раптом із скелі висунулася якась чорна волохата рука і наміряється ударити волів між роги. Федько випустив чепіги і — хап за ту руку. Схопив, як обценьками, і так міцно тримає, що ніяка сила на світі не вирвала б її. Потім почав тягнути. Тягне, тягне, аж сопе. З гірким лихом витягнув чортиська. Схопив за чуприну, кинув ним на землю і придушив коліном.

— Ти нащо, псявіро, без суда і права людям шкоду робиш? Тепер я з тебе живого не злізу.

— Даруй життя, Федьку, — просився чортище.

— У мене вже давно сверблять руки на тебе...

Федько вийняв з пазухи цизорика¹, відрізав у чорта кінчик лівого вуха й засунув за пояс.

— Тепер ти, дияволе, маєш запрягтися в цього плуга і виорати Камінну гору так, аби на ній родила золота пшениця.

¹ Цизорик — складаний ніжик.

— Я не люблю, парубче, орати. Зроблю щось інше...

Та Федько й не слухав. Здіймив ярмо з волів і повісив чортові на шию. Потім так ушкварив батогом нечистого, що той аж підскочив.

— Гайда, іродів сину!

Чорт тягне-тягне плуга, аж очі вилізають, а Федько тримає за чепіги і собі співає. Довго чи мало так орали, — того вже не знаю, але рілля на Камінній горі зробилася м'якенька, як гусяче пір'я.

З чорта піт лив дзюрком.

— Ну, Федьку, біжи за пшеницею, а я тим часом відпочину, — сказав дідько хлопцеві. — Але борзо, бо в мене є й інша робота.

Прибіг Федько захеканий додому, став перед ворітьми й закричав:

— Тату, давайте борзенько насіння, бо чорт не має часу!

Бідняк виніс торбину зерна. Більше не хотів дати — боявся, що Федько все тільки змарнує.

Чорт засіяв ріллю, хвостом заволочив, а потім скривився перед парубком:

— Віддай мені кінчик лівого вуха.

— А кольки в бік не хочеш? Щоб мені зараз Петра і Дмитра сюди привів, бо засвічу тобі лойову свічку!

— Не світи лойових свічок, Федьку! Все буде так, як хочеш.

У ту ж хвилину несподівано розперезалася страшна буря. Лютий вихор розгулявся, як дурень на хрестинах. Чорт сів на нього верхи і полетів кудись на псю-маму. Невдовзі вернувся з Петром і Дмитром.

— Маєш братів, — сказав легеневі. — Давай кінчик лівого вуха!

— А ти, дурний мацапуρο, нащо поламав плуги? Щоб вони мені з волами були тут, як новенькі!

Чорт беркицьнувся і полетів у прірву. За хвилину витягнув з безодні два нові плуги з живими волами.

— Віддай мені кінчик лівого вуха, — застогнав чортище.

Федько вийняв з-під пояса той кавальчик шкірки, шпурнув дідькові:

— Щоб і твого сопуху тут не було чути! — крикнув йому Федько. — Щоб тебе носило тільки по ярах та по болотах, бо матимеш зі мною справу.

Дідько схопив кінчик свого вуха і так тікав, що аж світив п'ятами.

Брати сіли на фіри й поїхали додому. Бідняк дуже втішився, коли їх побачив. Петро й Дмитро сіли за стіл, розповідали про свої пригоди, а Федько виліз на піч і грався з котом.

Другого дня бідняк пішов на Камінну гору подивитися, чи все добре зроблено. Він став, як укопаний, очам своїм не вірив: пшениця вже виросла й достигла! Стебельця в неї срібні, а колоски — золоті.

Прибіг додому і гукає:

— Ану, сини, серпи в руки і на Камінну гору! У нас уже настали жнива!

Петро й Дмитро зібралися жати, а Федько і далі сидів на печі.

Не знаємо, що було потому, бо про це у казці не розповідається.

ДІАМАНТОВИЙ ПАРКАН

Це було дуже давно. Тоді ще колія не ходила, дідичі гнали людей на панщину, били, мордували їх і нікого не боялися — ні Бога, ні чорта. Мали страх

тільки перед чумою, яка ходила, мов королева, по світі. Як приходила, то навіть великі пани покидали свої палаци і тікали, мов зайці від бубона.

Одного дідича вона застала вдома. Він і його жінка врятувалися тим, що вилізли на дерево і там перечекали, доки чума лютувала в хаті. Вона задушила всіх панських дітей. Пан і пані поплакали, поховали дітей і жили у великому смутку. Минали дні, тижні, місяці, а в хаті не було чути дитячого крику.

Якось пан із панею поверталися з ярмарку й побачили в шанці¹ якусь дитину.

— Чий це хлопчик? — спитав пан людей.

— Його тата й маму забрала чума.

— Що він робить у шанці?

— Вмирає з голоду.

— Ні, не вмре, — сказав пан, — я його візьму до себе.

Забрав дитину на бричку й поїхав додому. Пані помила хлопчика, нагодувала і одягла у панське убрання. Він був такий гарний, що серце раділо. Але минуло кілька років і сталася біда — хлопчик чомусь осліп. Пан і пані знов засумували. Одного разу пані каже:

— Нащо нам чужого та ще й сліпого хлопця? Поведи його до стайні ночувати.

Дідич не вивів його з хати, але стелили хлопцеві в кутку, а годували зі старої миски. Ходив немитий, пірваний, ніхто з ним не хотів і заговорити.

Дідич, щоб мати забавку, купив собі рушницю й ходив на полювання. І одного разу зайшов у темний ліс. Раптом перед ним, ніби із землі, з'явився олень. Дідич вистрілив і не поцілив. Вистрілив ще раз — і даремно. Вистрілив утретє, а олень повернувся до

¹ Шанець — рів.

нього і навіть не тікає. Це розсердило дідича. Прицілився знову, але вже не вистрілив, бо один чорт хапнув за рушницю, другий — за руки, а третій — за ногу. Упав панисько на траву, як дерево.

Чорти йому не дали лежати. Поволочили в пекло, а там кинули в яму. Посидів панисько в ямі днину, другу, а на третю покликав чортів:

— Пустіть мене, добродію, додому, бо моя жінка й сліпий хлопець журяться і плачуть.

Старший чорт відповів:

— Я тебе відпущу, але спочатку підпишеш папір, де говориться, що будеш наш назавжди. Через два тижні коло твоєї хати зчиниться великий вихор, — то я прийду за тобою.

— Най буде так, добродію, — погодився пан. — Давайте сюди той папір, най його підпишу, бо хочу додому.

Чорт приніс папір і пляшку з чорнилом. Пан підписав, навіть не прочитавши.

Вернувся додому. Ходив кілька днів своїми полями, в полі, в саду — дивився на все і не міг надивитися. Потім почав журитися. Почорнів від гризоти, не їв і не пив, аж зістарівся.

— Чого ти, чоловіче, зажурився? — спитала його жінка.

— Як мені не журитися, коли я чортам підписав цидулку, що через два тижні буду назавжди їхнім. Я від чуми втік на дерево, а від чортів не втечу. До пекла так не хочу вертатися, що просто вмираю. Врятуй мене, жінко!

Пані мовчала. Весь час нічого не робила, тільки думала, як має врятувати від чортів чоловіка.

Два тижні минули, ніби в долоні сплеснув. Настала остання днина. Пан не лягав спати, бо знав, що не засне. Сидів на стільці й дзвонив від страху

зубами. Раптом надворі щось загуділо, завило, за-скиглило, завужкотіло. То був страшений вихор. Так крутився навколо хати, що дах підіймав.

Хтось постукав у шибку і каже:

— Виходь надвір, бо вже час настав.

Пані до чоловіка:

— Пусту Іванку, най вийде до стайні й подивиться, чи вихор не зірвав із неї дах.

Дідич зрозумів її. Взяв хлопця за руку, повів до дверей:

— Піди, Іванку, і помацай, чи зачинена стайня.

Отворив двері і пхнув хлопця вихорові у зуби. Той схопив його, як соломинку, підняв угору й полетів.

Довго летів Іванко аж попід самі хмари. В широкій долині вихор опустив його на землю, перекинувся на чорта й запитує хлопця:

— Ти є той пан, що підписав нам цидулку?

— Ні, я — Іванко. В мене сліпі очі. Пан знайшов мене у шанці і привіз до себе, але пані, коли я осліп, навіть не хотіла їсти мені дати, як людині.

— Ходи зі мною, — сказав чорт і повів хлопця до криниці. Зачерпнув жменю води і бризнув йому в очі.

— Ану витріщися, хлопче!

Іванко розплющив очі й усміхнувся.

— Мої очі все бачать! Я вже не сліпий?

— Ні, але за це маєш нам служити, — прохрипів старий чорт.

Хлопець втішився.

Чорт повів його до стайні, вказав на трьох коней:

— Чорному давай щоднини три відра грані¹ й три гарапники². Білому — два відра грані й два

¹ Грань — жар.

² Гарапник — довгий батіг.

гарапники. Сивому — одно відро грані і більше нічого.

Чорт дав Іванкові дротяний гарапник і повів до кринички, зарослої зіллям. Вода ледве світилася в ній.

— До цієї кринички не підходь, воду з неї не бери.

— Нащо мені ця вода? — відповідає байдуже Іванко.

Звідти пішли до трьох казанів. Чорт ударив патином по найбільшому й промовив:

— Під нього клади багато дров, аби весь час булькало у ньому, а під цими двома підтримуй лише маленький вогник. І не смій дивитися, хто в них вариться.

— Не журися, господарю, все буде так, як хочеш.

Чорт лишив його самого. У пеклі була така спека, що у роті висохло. Іванко не привик смажитися й паритися, його так мучила спрага, що не міг витримати. Пішов до кринички, засунув у воду руку, щоб напитися. Коли витягнув, побачив, що рука позолотіла.

«Диви, чудасія!» — подумав і засунув у криничку голову. Голова теж позолотіла. Натягнув капелюха аж на вуха і пішов до казанів.

У найбільшому казані уже ледве булькало. Хлопець підкинув дров і сів спочивати. Але спочинку не мав, бо увесь час свербіла кортячка подивитися, кого варять чорти. Нарешті став на купу дров, заглянув у казан: там кипіли у смолі його пан і пані. Вони впізнали хлопця і жалібно почали просити:

— Погаси, Іванку, той вогонь, бо в нас уже кістки розпадаються.

— Ага, погасити? Ніколи не погашу!

— За що така страшна кара, Йванку?

— За те, що ви мене чортам віддали.

— Скільки ми тут будемо кипіти?

— Доти, поки вас чорний шляк не трафить.

Іванко ще підкинув дров і пішов до коней.

У стайні знайшов гарапника, почав вимахувати ним і ляскати в повітрі. Сивий коник спитав:

— За що нас будеш бити?

— Не знаю. Так велів найстарший чорт.

— Не слухай чорта, Йванку. Не бий нас, бо ми маємо таку саму душу, як і ти. Колись чорт зробить і тебе конем, буде гранню годувати й гарапником частувати. Ліпше тікаймо звідси. Сідай на мене і — гайда...

Хлопець подумав і дав згоду.

— Але спочатку повідв'язуй нас усіх від жолобів, бо ми — чесні люди.

Іванко повідв'язував і випустив зі стайні цілий табун коней. Сів на сивого коника і рвонув так, що пекло загуділо. Табун, спущений з припонів, біг слідом за ними. Тікали, мов шалені, полями, лісами, горбами, ярами.

Найстарший чорт спав після обіду. Його збудили крики, від яких двигтіло пекло.

— Що там сталося? — спитав.

— Повтікали коні, а разом з ними й сліпий хлопець.

Чорт скочив із ліжка, як ошпарений, і кинувся їх наздоганяти. Біг, рвучи землю під собою.

Іванкові почало вже плечі пекти. Не міг стерпіти болю і сказав:

— Конику, мені в плечі пече... Чорт наздоганяє. Що робити?

— Не бійся, Йванку, потерпи ще трохи. Витягни з мого правого вуха два рушники. Як чорт буде близько — кинь один рушник йому на голову.

І коли чорт наблизився, Іванко фурнув на нього рушника. А той рушник був незвичайний: так замотав йому голову, що чорт спіткнувся об камінь і заповорів носом. Почав швидко розмотувати рушник. Але хіба його розмотаєш, коли він звивається, як найжвавіша змія! Чорт нарешті кинув рушника на землю, але той сплутав ноги, зв'язавши їх, як добрий воловід. Чорт упав і ще раз розбив носа. Доки він розплутався, Іванко був далеко. Чорт гнався, як скажений. От-от знову наздожене втікачів. Іванко промовив:

— Конику, чорт пече мене в плечі. Що маю робити?

— Кинь на нього і другий рушник.

Коли чорт був уже зовсім близько, Іванко шпурнув у нього другим рушником. І той наробив дідькові повно клопоту: так його затемнював і заплутував, що чортисько шалено качався у порохах, у глині, у болоті. Став такий, як свиня в спеку. Бив ногами в землю, ніби на нього напала якась трясучка. Потім знову біг, аж язика вивалив. Почав пекти пекельним вогнем Іванкові плечі. Парубок закричав:

— Конику, так пече, що, відай, згорю. Що маю робити?

— Витягни з мого лівого вуха гарапник.

— Вже витягнув, конику.

— Кидай чортові під ноги.

Кинув. Ой, як схопиться гарапник, як уперезе чорта! Той звився учетверо. Гарапник так різав і краяв чорта, що тільки свистав. Дідько побачив, що гарапник не пустить уперед, почав тікати геть до пекла. Гарапник підганяв.

Іванко добрався до самої столиці. Кинь став, віддихався і каже:

— Отут розлучимося, Йванку. Вирви з моєї гриви три волоски. Як будеш у біді, потри один волосок, і я прибіжу, аби стати тобі у пригоді.

Кінь полетів, а Йванко затис у жмені волосочки й пішов шукати заробітку, бо дуже зголоднів. Та куди не заходив, люди від нього бокували:

— Він не такий, як усі. Ніби золотий...

Другого дня проходив попри величезний королівський сад. Побачив там садівника, вклонився низенько і спитав:

— Чи нема для мене якоїсь роботи?

— А що вмієш робити?

— Все, що скажете.

— Тоді підтинай квіти і дерева. Але знай: коли підітнеш так, що вони зів'януть, то твоя голова буде там, де стоять ноги.

Іванко ходив з ножицями по саду й підстригав квіти та дерева. Там були три квітки, які дуже любила сама королівна. Вона щоранку приходила до них, милувалась ними. Та сталося так, що Іванко підтяв оті три квітки. Вони опустили головки і почали в'янути.

Парубок зажурився. Увечері не лягав спати, бо гризота йому не давала чистої години. Королівна дізнається, що її квітки зів'яли, і садівник зітне йому голову. Вийшов надвір і потер волосок. Тої ж хвилини прилетів до нього кінь і спитав.

— Чого ти хочеш, приятелю?

— Біда, конику. Хочу, аби паркан, який огороджує королівський сад, зробився до ранку діамантовим.

— Все буде по-твоєму. Йди спати.

Кінь полетів, а Йванко невдовзі заснув. Уранці побачив високий діамантовий паркан навколо королівського саду. Коли сонце зійшло, паркан так ви-

блискував, що не можна було дивитися на нього. Садівник ходив попри нього й очам своїм не вірив.

Ось і королівна. Як побачила паркан, то забула і про свої квіти.

— Хто це збудував? — спитала садівника.

Садівник поклонився їй і відповів:

— Не знаю. Спитайте мого челядника.

Покликали челядника.

— Як тебе звуть? — спитала королівна.

— Іванко.

— Це ти змайстрував діамантовий паркан?

— Так.

— То як його зробив?

— У мене є сила, що може будувати діамантові паркани.

— Ходи зі мною на шпацір¹, — запросила його королівна.

Серце дівчини почало стукати скоріше, ніж завжди. Від першого разу так закохалася в Іванка, що уже не бачила й діамантовий паркан.

Другого дня король сповістив усіх людей світу, що його єдина донька хоче вийти заміж. Той, хто принесе найфайніший букет квітів, стане її чоловіком.

З усіх кінців світу до королівського палацу приносили чарівні букети.

Іванко зажурився. Він теж закохався в юну королівну. Блукав, як п'яний, по саду й чекав, аби вона вийшла хоч на хвильку. Зустрілися нарешті. Королівна каже:

— Без твоїх квіток не буде в мене весілля.

Іванко ще не встиг нічого відповісти, як вона побігла до палацу.

Коли настав вечір, Іванко потер другий волосок. Прилетів сивий кінь.

¹ Шпацір — прогулянка.

— Чого хочеш, приятелю? — спитав парубка.

— Хочу завтра уранці мати такий букет, якого ще на світі не бувало.

— Не гризися. Все буде по-твоєму. Іди лягай спати.

Кінь полетів, а Йванко ліг спати. Вранці, коли прокинувся, на столі стояв чарівний букет. Яких тільки квіток у ньому не було! І білі, і жовті, і червоні, і блакитні. Всілякі. Але вони не були такі, як усі інші квіти. Від них розливалось таке ясне світло, як від сонця.

Іванко відніс квіти до палацу і поклав коло інших букетів.

Король дав наказ, щоб другого дня до палацу зійшлися всі ті, хто приніс букети.

Іванко зажурився: а в чому він увійде між панів?

Потер третій волосок. Прилетів сивий кінь.

— Чого тобі, приятелю, треба?

— Біда, конику. Я мушу мати таке вбрання, якого не мають найбагатші принци.

— Не журися, лягай собі спати. Завтра вранці усе будеш мати.

Коник полетів. Іванко добре виспався, а вранці на лаві побачив те убрання, яке собі просив. Одягнувся у нього фاینенько і пішов до палацу. Там уже були всілякі королі, королевичі, принци і князі...

Іванко поклонився королю, королеві й королівні. Став коло стіни й чекає, що з того буде далі.

Король встав з престолу і промовив:

— Ану, дорогі гості, беріть до рук свої букети. Най моя донька вибере нареченого.

Всі зробили так, як сказав король.

Квітки королевичів, князів і всяких принців одразу зів'яли, а букет Іванка блищав собі, як сонеч-

ко. Та й він був такий файний, що словом не розкажеш і пером не опишеш.

Королівна підходила до всіх женихів, дивилася на їхні букети, але нічого не казала. Потім стала коло Йванка й мовила:

— Оцей букет мені найбільше любиться...

Того ж таки дня було весілля.

Я саме заблукав до королівської столиці. Почув музику, співи і гойки в палаці і теж зайшов туди чарку горілки спорожнити. Мене запросили за весільний стіл, добре частували, аби мав що людям розповідати...

ДІВЧИНА-ТРОСТИНКА

У одному селі жив сирота Іванко. Як умирали його тато й мама, то лишили йому стару хатку й городу латку.

А в тому селі був пан Стульморда. Люди його обходили десятою дорогою, бо ніхто з ним не хотів мати справи. Якось пан став коло Іванкової хати і крикнув:

— А ти хто такий?

— Я собі Іванко.

— А нащо тобі хата, та ще й город?

— У хаті живу, а з города годуюся. Про це й дурень знає.

Пан подумав і сказав:

— Іди до мене візником, бо цей город я забираю. На ньому буде пасіка.

— Хіба у вас, паночку, мало свого поля? Гріх будете мати!

— Гріх нехай іде в міх — зверху макогоном. Не хочеш бути візником, то забирайся із села.

Іванко напik собі картопляників, кинув у торбину кілька яблук і помандрував. На березі Пруту побачив журавку. Підійшов — а птаха не тікає, взяв у руки — крило перебите. Вона попросила:

— Допоможи, парубче. Уже п'ять днів сиджу тут голодна, бо рани болять.

Іванко помив рани, порвав сорочку й перев'язав їх. Відтак зловив у Пруті рибку й нагодував птицю. Хотів зробити їй і хатку, але тільки підійшов до очерету, то почув:

— Не рви мене, парубче, бо, може, прийде той, що я його чекаю.

— А ти що за одна?

— Дівчина-тростинка.

— Кого чекаєш?

— Свого визволителя.

— Ану, покажися.

Голос відповів:

— Два рази я вже показувалася... Та що з того? Як пішли, так і нема по сьогоднішній день. Ще можу показатись один-єдиний раз.

— Останній раз мені й покажись. Бог мій, не обдурю.

— Ну, добре, дивися на вершечок очерету.

Раптом Іванко побачив перед собою чарівну дівчину. Вона була така гарна, як перша квітка навесні, але дуже сумна.

— Чому ти сумна?

— Мене украла від батьків зла відьма. Хотіла, щоб я віддалась за її сина-велетня. Я не схотіла і втекла, сховалася в цій трощі¹. Відьма мене знайшла і обернула в тростинку. Аби мене визволити, треба викрасти мій перстень і покласти його на вершечок...

¹ Троща — очерет.

І дівчина зникла. Вона дуже сподобалася нашому Іванкові. І вирішив він їй допомогти. Повернувся до журавки й каже:

— Нам треба розлучитися.

— Куди підеш? — спитала журавка.

— Піду шукати те, про що не можна говорити.

— Нехай тобі щастить!

Іванко йшов полями, лісами. Якось при дорозі побачив хатку. Увійшов. У сінях були три коти, прив'язані до трьох стовпів. Іванко погладив кожного кота й дав по шматку риби.

— Няв, няв, няв... — озвалися до нього коти.

З хатки почувся якийсь голос:

— Хто там збиткується над вами?

— Не збиткується ніхто. Парубок дав нам їсти.

— Тоді заходь до хати, парубче!

У хаті Іванко нікого не побачив, бо там було темно. Викресав вогню й посвітив. На печі лежала стара-старезна баба.

— Добре, синку, що не минув моєї хатки, бо в мене щось у боку коле. Нема кому водиці принести.

— Водиці? Зараз, бабко...

— Сам не принесеш, бо заблудишся. Спусти одного кота, він очима буде присвічувати дорогу.

Іванко вийшов у сіни і спитав:

— Котрий із вас піде зі мною по воду?

— Всі по одному разові, — відповів найстаріший.

І пішли. Дорогою Іванко зацікавився:

— Скажи, котику, чому це ви прив'язані?

— Не можу сказати, стара прожене мене. Спитай другого.

Іванко зварив кулешу, нагодував бабку і котів. Переночував і хоче йти далі. А стара не пускає:

— Побудь тут ще трохи, доки не перестане мені боліти попереk.

Другого дня Іванко пішов по воду з другим котом.

— Скажи, котику, чому це ви прив'язані?

— Не можу сказати, я боюсь баби...

На третій день Іванко пішов по воду з третім котом. Напоїв його, погладив, дав шматочок рибки.

— Скажи, котику, чому це ви на прив'язі?

— Боюся говорити, але тобі скажу. Баба — найстарша відьма. Вночі до неї злітаються всі нечисті сили й радяться, як мають людям шкодити. Сьогодні теж зберуться на збіговисько. А щоб ти не чув, баба заліпить тобі вуха воском. То я про все тобі розповім.

— Скажи мені, котику, вони ніколи не говорили про дівчину, що стала тростинкою?

— Як ні? Баба навіть казала, що вже були два парубки, які хотіли вкрасти в неї перстень. Вона їх обернула у два камені. Там, під хатою, й лежать. Як припече сонечко, баба на них сідає й вигрівається.

— А що треба робити, щоб повернути їм життя?

— Треба скропити камені водою з озерця, з якого ще ніхто не пив.

Іванко зварив вечерю, нагодував бабу, котів і ліг спати. Стара сказала:

— Іванку, сеї ночі буде дуже гриміти. Я тобі заліплю вуха свіжим воском, щоб не оглух.

Опівночі до хати почали злітатись всілякі відьми, упирі й чорти. Набилося їх стільки, що не було де ні спати, ні стати. Іванко вийняв віск з одного вуха й почув:

— Чула, що йде й третій парубок визволяти дівчину з тростини. Але я йому покажу, по чому лікоть кваші. Я перстень заховала в Залізній горі.

Уранці відьма розбудила хлопця й спитала:

— Ти щось чув, Іванку?

— Ні, бабко, я спав як камінь.

Хлопець почав збиратися в дорогу.

— Я йду з тобою, — сказав третій кіт. — Бабу ми обдуримо. Ти зловиш kota й прив'яжеш замість мене. Баба стара й підсліпувата, не скоро помітить.

Іванко так і зробив. Довго йшли чи мало — прийшли у чисте поле. Раптом у повітрі загуділо. Котик сказав:

— Це баба вже летить за нами. Видно, упізнала підкинутого kota. Але я хитріший...

Він вигріб яму й сказав:

— Залізай сюди!

Іванко заліз, сховався разом з котиком.

Баба пролетіла й пропала.

Іванко і котик вибралися з ями і вирушили далі. Ішли день, другий, третій — прибули до печери. Котик сказав:

— Тут живе ворожбит, який дуже сердитий на відьму. Ти зайди до нього, а я доти мишей половлю.

Ворожбит був старий і слабий, як муха восени. Лежав і ледве дихав. Побачивши Іванка, сказав:

— Добре, що прийшов, парубче. Принеси водички, бо я негоден встати.

Іванко приніс води, зварив обід, нагодував старого. Ворожбит розповів:

— Як я був молодий, то всі відьми мене шанували. А коли зістарився, то спалили мою книгу й покинули мене в цій печері. Мене чекає смерть. Я тобі, парубче, видам найбільшу таємницю. Хочеш знайти Залізну гору? Тоді слухай добре. Коло печери, з південного боку, закопані чарівні капці. Розкопай їх і візьми собі. Як прийдеш до моря, кинь їх у воду — вони стануть човником і повезуть тебе до Залізної гори. Там є й озерце, з якого ще ніхто не пив...

Ворожбит не встиг більше сказати. Заплющив очі й помер.

Іванко поховав ворожбита так, як це має бути. Відтак викопав собі чарівні капці і вирушив з котиком в дорогу. Довго йшли чи мало — але дійшли до синього моря.

Іванко кинув капці у хвилі, і перед ним виріс із води човен. Сіли й попливли. За одну днину допливли до якогось острова. Коли вийшли на берег, човен знову обернувся в капці.

На острові був дуже густий ліс. Височезні дерева піднімалися до самого неба.

Тоді котик видряпався на верх найвищого дерева і роздивився в усі боки. Крикнув:

— Іванку, Залізна гора — близько.

Побігли туди, куди повів кіт. Перед горою зазізли в кущі й почали дивитися, з якого боку в неї увійти. Вони мовчали, і гора мовчала.

Раптом гора заскреготала й відчинилася. З неї вийшли дванадцять дівчат з кошиками в руках.

— Добридень, дівчата, — привітався Іванко. — Куди йдете?

— По ягоди. А ти хто такий?

— Я прийшов до вас у гості.

— Ми гостей не приймаємо, нам вони заказані. Як наш господар-велет побачить тебе, більше не будеш ні до кого в гості ходити.

— А ви що за одні?

— Ми — полонянки господаря-велета.

— А він не боїться пускати вас по ягоди самих?

— Не боїться, бо із цього острова не можна втекти. Є лише один-єдиний човен, якого приймає це море.

— А де той човен?

— У ворожбита, що доживає віку в якійсь печері. Того човна не наздожене ніяка сила.

Іванко збирав з дівчатами ягоди й розповідав, як гарно жити там, де є багато людей і де нема таких диких нетрів.

Потім запитав:

— А ви не знаєте, де ховає господар-велет золотий перстень?

— У золотій скриньці. А ключик від скриньки — ховає в ліве вухо. Але якщо ти забереш перстень, то заплатиш за нього життям. Господар-велет прокинеться і вб'є тебе одразу. Він сильніший від цієї гори!

— А що маю робити, аби перстень забрати?

— Треба спочатку взяти ключик з його лівого вуха, а потім підпалити книгу життя господаря-велета, яка лежить у нього на столі.

Дівчата назбирали повні кошики ягід. Коли повернулися, брама відчинилася, хлопець сховався серед дівчат і зайшов з ними всередину.

Господар-велет спав у величезному залі. Так хропів, що аж гора двигтіла.

Іванко тихенько підійшов до нього. Витягнув золотий ключик з його лівого вуха, відтак узяв кресало й викресав вогню. Роздмухав грубку й підпалив на столі книгу життя господаря-велета.

Чорний як ніч дим піднявся в широкій залі... Господар корчився спочатку, а потім почав кудись пропадати. Зникали ноги, тулуб, руки, шия... Частина книги не догоріла, впала на долівку й погасла. Тоді очі велета піднялися й почали блукати по залі. Іванко вийшов з темного кутка, підійшов до золотої скриньки, відімкнув і забрав перстень. Господареві очі весь час пливли за ним, але Іванко не боявся. Він відкрив двері й вигукнув:

— Егей, дівчата! Принесіть якийсь глечик, аби набрав води з озерця, з якого ще ніхто не пив.

— На, маєш глечик, — сказали дівчата.

Котик повів його до озерця. Набрали води. Тоді котик сказав:

— Треба тікати, доки баба не дізналася про смерть свого сина. Вона може біди нам наробити.

Прийшли перед страшну залізну браму.

— Постукай, Іванку, три рази золотим ключиком.

Іванко постукав. Брама відчинилася. Іванко, котик і дівчата побігли до моря. За ними пливли очі господаря-велета.

Іванко кинув чарівні капці в хвилі. З води виріс човен. Всі сіли в нього й попливли морем. Іванко оглянувся. На березі блищали очі господаря-велета... З них текли сльози, великі і круглі, як яблука, і падали в море.

Коли допливли до другого берега, дівчата повибігали на зелене поле. Парубок сховав чарівні капці в пазуху й сказав:

— Ну, красуні, тепер ідіть додому, бо у нас з котиком — своя дорога.

Дівчата подякували хлопцеві й розійшлися.

Іванко подався до відьминої хати. Полляв два камені водою з озерця, з якого ще ніхто не пив. Два парубки ніби зі сну прокинулися.

— Ми довго спали, — сказали.

— Ого, були б ви спали, поки світу й сонця, якби я вас не розбудив водичкою з цього глечика. Ідіть, хлопці, додому. Відьма, як бачу, вже не має ніякої сили.

Парубки пішли. А Іванко з котиком подалися до очерету на березі ріки. Іванко вийняв перстень і поклав його на вершок тростини. Тростина захиталася, і на її місці раптом постала дівчина — гарна, як перша весняна квітка.

Іванко сказав:

— Я не зможу ні одного дня прожити без тебе. Будь моєю...

Дівчина дала йому золотий перстень, і вони пішли до її тата і мами. То були чесні гуцули, які виплакали очі за своєю єдиною донькою.

Вони зробили весілля. І котик все життя був з ними — пряв золоте прядиво й казки розповідав.

ДІДОВА ДОНЬКА І БАБИНА ДОНЬКА

Про дідову доньку і бабину доньку є багато казок, але це не така. Давно-давно одна баба, як ще дівкою була, нажила собі дитину. Дід тоді парубкував і цієї баби не знав, а як оженився, то щасливо газдував з гідною жінкою. Та сталося так, що жінка його вмерла, і люди підмовили, аби сватав з другого села бабу з донькою.

Вдовець теж мав доньку і вирішив оженитися. Жили вони, жили, але баба страшно ненавиділа дідову доньку, бо та була дуже гарною, і лише почала відданичити¹ — відбою від женихів не було. Дідова донька гарна та ще й працювата, а бабина негарна та ще й лежебока. Бідкається баба сама собі:

— Та як так може бути — дідову доньку сватають, а з моєю ніхто й розмовляти не хоче.

І надумала позбутися дідової доньки. А як? Каже їй одного разу:

— Набери в мішки попелу і відвези до того млина, де дванадцять чортів мелють, а звідти маєш привезти дванадцять мішків питльованої² муки.

¹ Стала на порі.

² Борошно особливого, дрібного помолу.

Набрала попелу дідова донька, сіла на воза і повезла. До того млина було далеко, і доїхала вона аж на вечір. Розпрягла коней, зайшла до млина і стала чекати.

Десь коло дванадцятої години млин сам почав молоти, і з'явилось дванадцять чортів.

Підходить найстарший чорт і каже:

— Ходи, дівко, танцювати.

— Та як я піду танцювати, коли стрічки не маю? — каже дідова донька.

Принесли чорти стрічку. Вона заплела косу, але танцювати знову не хоче.

— Як я піду танцювати у старій сорочці?

Принесли чорти й сорочку.

— Ходи, дівко, танцювати! — сердиться найстарший чорт.

— Та як танцювати, коли стара спідниця?

Пішли чорти, принесли спідницю. Одяглася дівчина, а танцювати не йде.

— Та ще чобіток не маю, — каже.

Бігали кудись чорти, бігали, а принесли й чобітки.

— Ходи, дівко, танцювати, — лютує чорт.

— Та ще сережок не маю, — озивається дівчина.

Метнулися чорти по сережки, так усе носили, поки дівчину не одягли з ніг до голови. А тоді вона ще й скрині з одягом та золотими речами забагла. Несуть чорти скриню, але донесли лише до порога — бо когут запіяв, і всі втекли до пекла.

Дівчина в млині набрала мішків із борошном, висадила їх на віз, зверху висадила скриню і приїхала додому, як цесарева дочка.

— Де ти все дістала? — питає баба.

— У млині, — відповіла дівчина.

І розказала, як чорти просили її до танцю.

На другий день баба свою доньку відправляє попід молоти.

Приїхала дівчина до млина, чекає півночі. До-чекалася, прийшли чорти, і найстарший кличе її до танцю.

— Принесіть мені те і те, — каже бабина донька, — то піду.

Чорти кинулися в різні боки, позносили все, чого забажала, одяглася дівчина, взулася — і гайда з найстаршим чортом у танець. Як обкрутив нею чорт, то цілої кісточки не залишилося.

А дідова донька живе й досі.

ДОНЬКА ВІТРУ

Бідному парубку Тимофію захотілося ожени-тися. Він кинув очима поміж дівчатами, позали-цявся, але ні одна не схотіла стати його жінкою, бо він не мав ні хати, ні хліба, ані стайні, щоб худобу загнати, котрої теж не мав.

На краю села був пустир, якого ніхто ніколи не займав. Вирішив Тимофій збудувати там хатину. Назбирав у полі купу соняшничиння, і за тиждень хатина була готова. Прибрав її квітами, обгородив і думає, до котрої дівчини посилати сватів. Цілу ніч не спав, все думав. Та на світанку здійнявся скажений вітер і завалив хатину, розкидавши соняшничиння хтозна-куди. Розсердився Тимофій і погрозив проклятому вітрові:

— Тепер я піду твою доньку сватати!..

Й почулася йому вітрова відповідь:

— У-у-ху-ху, прихо-о-дь!.. А-а-ха-ха, при-хо-о-одь!

Пішов до сусідів і сказав:

— Я хочу побратися з Вітровою донькою. Ходіть зі мною і будете моїми старостами.

Сусіди витріщили очі — думали, що Тимофій здурів.

— Що, хочеш шукати вітру в полі? — кажуть. — Ой, будеш, небоже, тонко свистіти. Будь парубком, а не пустим зіллям.

Ніхто не пішов з ним.

Тимофій склав свої нехитрі пожитки, прив'язав торбину до палиці і, закинувши на плечі, подався туди, звідки віяв вітер. Ішов не годину і не дві, коли раптом побачив, як яструб з неба шугнув на маленького зайчика і схопив його своїми пазурами. Парубок закричав, засвистав, шпурнув капелюхом у яструба, і той випустив бідне зайченя.

— Як віддячити тобі за те, що ти врятував життя моїй дитині? — спитала зайчиха з-за корча.

— Чим ви мені допоможете, малі та безсилі зайчики? Якщо знаєте, то скажіть, де живе Вітер зі своєю донькою, бо я хочу її засватати.

— Не тільки скажемо, а й покажемо дорогу. Мій син, якого ти врятував від смерті, поведе тебе до самого Батька вітрів, — відповіла зайчиха.

Поскакав зайчик вперед, а Тимофій пішов за ним. Вийшли з лісу, ідуть полями. Коли при дорозі бачать чоловіка, височенного, як стара ялина. Замість волосся на голові в нього листя і яблуневий цвіт. Він був заклопотаний роботою — здіймав і випрямляв усохлі й поламани вітром деревця, потім набирав повний рот води із зеленого горщика, зробленого із стовбура груші, нахилився і порскав на них. Робив це так кумедно, ніби чхав.

Тимофій розреготався.

— Що ти дієш, чоловіче? — спитав дивака.

— Зціляю і оживлюю дерева.

— А хто ти будеш?

— Я — Батько дерев. А ти хто і куди мандруєш із зайченням?

— Я — Тимофій. Іду сватати Вітрову доньку.

— І я піду з тобою. Попрохаю Батька вітрів, аби його шибеники не ламали моїх дерев.

— Ходімо.

Ідуть удвох, розмовляють, а зайчик скаче попереду. Прийшли до палацу старого вітриська. Той зачинився у величезній залі і бігав там, немов скажений. Так свистів і ревів, що аж палац хитався і дах здіймався. Стали вони перед дверима і стоять. Боязко заходити.

— Ти відчиняй, — промовив Тимофій.

— Та ні, я знаю силу і лють Батька вітрів. Нема дурних, — відповів Батько дерев. Листя, що його прикрашало, аж залопотіло від страху.

Довго б ще стояли, якби Тимофій не подумав, що ліпше вмерти, ніж свій вік неодруженим звікувати. Він заплющив очі і відчинив двері.

Боже мій! Вітрисько як дмухнув на них, то вони, задерши ноги, полетіли, мов віхті соломи, зачепилися за якісь дерева й повиснули.

— Чого вам, люди, треба? — спитав Батько вітрів, коли підійшов і зняв їх із гілляк.

Батько дерев першим заговорив, бо Тимофій, коли летів, то десь загубив свого язика.

— Я прийшов просити, аби ти не дозволяв своїм сином ламати під час гуляння мої дерева.

— Добре, нехай буде так. А тобі чого треба? — спитав Тимофія.

Тимофій знайшов нарешті язика, правда, трохи заїкуватого, і відповів:

— Же-же-женитися хо-хочу. Твої си-сини завалили ме-мені ха-ха-хату і тепер ні-ні-ні одна дів-

чина не хоче ви-вийти за ме-ме-мене. Я прийшов сватати твою до-до-доньку.

Батько вітрів махнув байдуже рукою.

— Я не займаюсь бабськими справами. Іди до моєї жінки.

Пішли вони разом до Матері вітрів. Вона варила обід.

— Так і так, — заговорив Тимофій, — я прийшов сватати вашу доньку.

— Ха-ха-ха! — розреготалася вітриха, аж вогонь у печі забуркотів. — Коли на цій кочерзі виросте зелене листя і вродять рум'яні яблука, і коли цей віник стане виноградною лозою, покритою гронами, тоді і наша донька стане твоєю жінкою.

Тимофій не знав, що йому робити. А Батько дерев забив посеред хати кочергу і віник, потім набрав із горщечка повен рот живлющої води, надувся і ніби чхнув. Яблуня зазеленіла, зацвіла, опустила додолу гілочки з рум'яними яблуками, а віник став виноградною лозиною, що потягнулась до стелі і заблищала гронами.

Мати вітрів аж засичала від злості. Але доньку все-таки привела. Тимофій вклонився їй, а вона — Тимофієві. Дівчина мала сині, наче небо, очі, біле, наче літня хмаринка, обличчя. Була вона вбрана в сорочку, вишиту блакитними цяточками, і спідницю, що переливалася кольорами, як веселка.

Батько вітрів і Мати вітрів справили молодятam гарне, як у казці, весілля, обдарували їх і вирядили у Тимофієве село. Там молоді разом назбирали соняшничиння і збудували собі хатку. Батько дерев понасаджав навкруг неї багато вишень, черешень, груш і яблунь. А до ранку хата стала такою гарною, якої не мав ні піп, ні корчмар, ні жандарм.

Втішалися молоді, жили в любові і злагоді. Але сільському корчмарю вони прийшлися дуже не до вподоби.

— Слухай, — промовив він до жандарма, — Тимофій справив весілля десь на стороні, аби не брати горілки в моїй корчмі. Ніби в мене не така добра, як у інших корчмарів.

— Правду кажеш, — відповів жандарм. — Він і не думав почастувати мене чаркою горілки і шматком весільного калача. Хіба люди не знають, що він збудував свою хату на землі старости? Ходімо, скажемо про це старості.

І пішли.

— Пане, — прошепотів корчмар старості, — Тимофій збудував хату на вашій землі.

— Пане, — додав жандарм, — у Тимофія така гарна жінка, що аж у очах темно. Він кудкудакає коло неї цілими днями, як коло писаного яйця. Вашому синові таку б... То була б пара, як пиріг і сметана...

А у старости син був такий, що як вигляне у вікно, то собаки три дні брешуть, а як подивиться на кого, той може скиснути. Ні одна дівчина на світі не хотіла й бачити його.

Староста гукнув, аби привели Тимофія.

— Звідки це ти знову прибудився? — спитав, тільки-но Тимофій переступив поріг.

— З широкого світу.

— З того світу? — недочув староста, що був трохи глухуватий і дурнуватий.

— Ага, з того, — кепкував Тимофій.

— А мого тата не бачив там?

— А то ні! Він, пане, весь час у пеклі дрова на плечах носить. Сорочка на ньому розлізлася, не має що їсти. Як останній злидень. Мене пу-

стили з пекла принести хліба, солонини, а я оженився в дорозі.

— Я передам татові вбрання, їжу і пару коней, аби мав чим дрова возити, а ти мусиш мені принести персня з пальця його лівої руки. Як не принесеш, то знай: заберу твою жінку, а хату, яку ти збудував на моїй землі, завалю.

Старостиха насмажила курок, винесла вбрання, а староста дав двох вороних, і Тимофій поїхав.

Їде і журиться. Тяжко було йому розлучатися з Вітровою донькою і новою хатою, де він зазнав трохи щастя. Та що робити? Роздав людям вбрання, смажених курок і коней, а сам подався до Батька вітрів за порадою.

— Так і так, — сказав, — староста хоче, аби я приніс йому персня з пальця лівої руки його покійного батька, а якщо не принесу, то забере мою жінку і завалить хату. А я навіть не знаю, де те пекло.

— Не журися, зятю, — заспокоїв його Батько вітрів. — Я пошлю з тобою свого найменшого сина, він знає туди дорогу.

Батько вітрів тупнув ногою, і з'явився Вихорець, який пританцьовував і вельми тішився, що вже і йому дадуть якусь роботу.

— Поведеш Тимофія до самої брами пекла, — промовив Батько вітрів до найменшого.

Вихорець подався вулицею. Там, де він проходив, здіймалася хмарка пороху, а як біг по полю, то трава ніби танцювала. Тимофій ішов слідом за ним і незабаром дійшов до темної печери. Там Вихорець почав кружляти на одному місці.

— Ге-ге-ге-е-ей! — крикнув Тимофій.

У темряві печери дзенькнув замок і показався чорт.

— Чого ти хочеш, Тимофію?

— Витягни сюди на хвилину батька нашого старости.

Чорт зник, та через якусь мить знову з'явився, тримаючи батька старости за чуприну. Той був у вовчій шкурі. Тимофій кинувся до нього і зняв з його пальця золотого персня.

Повернувся до старости і простягнув йому золотий перстень.

Староста розглянув персня і спитав:

— А що робив мій батько?

— Що мав бідний робити? Лежав у соломі і блохи зубами ловив. Просив, аби прийшли до нього в гості разом з онуками.

Староста дуже зрадів, що побачить тата, який залишив йому повну бочку золота. Він покликав сина і сказав:

— Готуйся, поїдемо до твого дідуся в гості.

Вони натовкли у кілька мішків всілякого добра, одягнули святкове вбрання і запрягли до брички четверо коней.

— Бери віжки в свої руки, бо ти знаєш дорогу, — промовив староста до Тимофія.

Коні так рвонули, що за ними тільки закурилося. За кілька днів Тимофій опинився перед входом до пекла.

— Ге-ге-ге-гей! — крикнув.

У темряві печери дзенькнув ключ, і в ту ж мить з'явилося кілька чортів.

— Чого тобі треба, Тимофію? — спитали.

— Пани просяться до вас, прийміть молодих до старих.

Чорти аж підскочили від радощів. Накинули на старосту і його сина вовчі шкури і затягли їх у пекло.

Коли знову дзенькнув ключ, Тимофій сів у бричку, ляснув батогом і понісся, як вітер, до своєї жінки, за якою весь час тужив.

Але корчмар і жандарм не давали йому ні одної світлої днини — ладні були втопити його в ложці води.

Якось вони прийшли і сказали:

— Ти повіз пана старосту на той світ у гості, а тепер мушиш і нас повезти.

— Добре, поїдемо, — згодився Тимофій.

Корчмаревими кіньми повіз їх у дубовий ліс, вибрав найвище дерево і промовив:

— Лізьте... Як прилетять ангели, я крикну: «Плигайте!»

Корчмар і жандарм роззулися і почали дряпатись один за одним на стовбур високого дуба. Коли схопилися за гілляки, корчмар спитав:

— Плигати?

— Ні, лізьте вище! Звідси ангели не схоплять вас.

Коли вони добралися до середини дуба, жандарм злякався й спитав:

— Плигати?

— Ні, лізьте ще вище! Звідти ангели вас ще не схоплять.

Нарешті дісталися з гіркою бідою на саму верхівку дуба.

Тимофій крикнув:

— Ангели вже прилетіли! Візьміться за руки і плигайте.

Корчмар скочив першим і потягнув за собою жандарма. Ангели взяли їх на крила і понесли до Бога вівці пасти, а Тимофій ляснув батогом і вернувся до Вітрової доньки. Прожив з нею багато років, діточок годував і ніколи їх не покидав.

ДУРНІ ЧОРТИ ТА ХИТРИЙ НАЙМИТ

У попа був наймит і гонив товар¹ пасти. Вигнав товар пасти, сів, плете собі постולי, виходить до його чортик і питає:

— Що ти, Іване, робиш?

Каже:

— Плету сітки, щоб виловити усіх чортів.

— Ех, — каже, — зроби милість, усіх лови, тільки мене не лови.

— Еге, — каже, — тебе на самий перед зловлю.

— Еге, — каже, — зроби милість, не лови. Я тобі, що хоч, те й дам.

— Що ж ти мені даси?

— Я тобі дам мішок грошей.

— Ну, — каже, — добре, іди, — каже, — принеси.

Приходить він до батька і каже:

— Там Іван сидить, плете сітки, щоб виловить усіх чортів, то я йому обіцявся мішок грошей, щоб він мене не ловив.

— Іди, — каже той, — у поле, там стоїть озеро, і коло озера стоїть кобила. Хто тую кобилу не обнесе кругом озера, той тому дасть мішок грошей.

Приходить чортик до Івана та й каже:

— Ходімо, Іване, там коло озера стоїть кобила. Хто не обнесе кругом озера тую кобилу, той тому дасть мішок грошей.

Прийшли. Чортик узяв ту кобилу, обніс кругом озера й поставив коло Івана. Іван і каже:

— Е, дурню, дурню! Я, — каже, — між ноги візьму та й обнесу.

Сів Іван на ту кобилу, об'їхав кругом озера.

Приходить чортик до батька та й каже:

¹ Товар — худоба.

— Я взяв кобилу на руки та насилу обніс, а він узяв між ноги і духом обніс її кругом.

— Іди, — каже, — до його: котрий котрого поборе, то той тому дасть мішок грошей.

Той прийшов да й каже:

— Ну, давай будемо боротися.

— Ех, — каже, — дурню, дурню! Що мені з тобою боротися! В мене, — каже, — батько старий єсть, і то він тебе поборе.

— А де він? — каже, — покажи його.

А з ним був ведмідь.

— Бери, — каже Іван, — зачинай, бо він тебе не візьме, а треба, щоб ти роздражнив його.

Він як почав дражнить, а ведмідь як схватиться да як почне давить! Да тільки що його живого пустив.

Приходить чортик до батька да й розказує все, як було.

— Ну, — каже батько, — іди. Котрий котрого пересміє, то той тому оддасть гроші.

Прийшов чортик до Івана да й каже:

— Давай будем сміятися — хто кого пересміє.

— Е, — каже, — дурню, дурню! В мене, — каже, — мати старая і то тебе пересміє.

Найшов кобилячу голову, привів до неї чортика та й каже:

— Смійся!

Скільки не сміявся той, а не міг пересміяти кобилячу голову. Прийшов чортик до батька та й каже:

— Його мати стара, та й то я не міг пересміяти.

— На ж, — каже, — сюю булаву, котрий вище підкине.

Приніс чортик тую булаву та як кинув, то й не видно. А далі каже до Івана:

— На, — каже, — кидай!

Той узяв у руки і насилу з місця зворухне та й дивиться на небо, а чорт його питає:

— Чого ти дивишся на небо? Кидай уже!

— Е, я, — каже, — дивлюся на небо, там на небі мій брат, я, — каже, — дивлюся, щоб він її вловив.

— Ей, — каже, — не кидай, а то мені шкода буде. На, — каже, — тобі дудочку.

(У нього така дудочка була...)

Той узяв дудочку, а оддав булаву.

Приходить чортик знову додому, а батько його й питає:

— А що, — каже, — хто вище підкинув?

Він каже:

— Я кинув, то вона зараз же упала, а він хотів кинуть на небо до свого брата, да я не дав, а оддав йому свою дудочку.

— На ж, — каже, — неси йому мішок грошей та хай тільки не ловить нас.

Той приніс тії гроші та й каже:

— На гроші да тільки нас не лови.

— Як тебе не ловити? Коли занесеш мішок до мого дому, то тоді не буду ловить.

Каже:

— Занесу, тільки не лови вже.

Заніс він йому тії гроші, поставив, а той каже:

— Тепер не буду вже тебе ловити, іди.

Той пішов, а Іван на другий день гонить собі товар пасти і бере з собою дудку тую, що чортик йому дав.

Понаїдався товар, полягав оддыхать, а Іван як заграв на тую дудку, так увесь товар почав гуляти. Він радується, що товар так гуляє.

Товар так повигулювався, як наче усю неділю стояв голодний — так повітрухувався.

Пригонить увечері товар додому, піп вийшов подивиться, чи понаїдався товар. Каже:

— Де ти його пас так, що він такий голодний, наче увесь день нічого не їв.

— Я не знаю, чого він такий, я його пас увесь день.

На другий день знов бере товар, гонить пасти. Товар понаїдався і тільки хотів лягати, а він знов давай грати на дудку.

Увечері пригонить додому, а товар ще гірший, як був першого дня.

Піп вийшов, глянув на товар і нічого вже не сказав йому.

На третій день гонить той пасти, а піп каже:

— Піду подивлюсь, що він йому робить, що товар такий худий.

Товар пасеться, а піп сів у терні. Тільки товар понаїдався да хотів лягати, а той як заграв!

А товар давай підскакувати, а піп у терні давай і собі танцювати та вигукувати: «Гу, гу!»

Іван побачив, як піп поліз у терен та навмисно грав, грав і не переставав до самого вечора. У попа обідрався увесь одяг, і він сам обдерся об терен, увечері приходить додому, а його попадя побачила да й питає:

— Що це, — каже, — тобі зробилося?

— А се, — каже, — душко, у нашого Івана є така хороша дудка. Я засів його підглядіть, як він товар пасе, а він як заграє на ту дудку, то увесь товар і я гуляли до самого вечора. От, — каже, — скажи йому, нехай він тобі заграє, то ти послухаєш.

Увійшов Іван у хату, а піп каже:

— Ану, Іване, заграй-но попаді, нехай послухає, як ти граєш. А я вилізу на гору, а ти накриєш мене солом'яником, щоб я не чув, як ти гратимеш.

Виліз піп на гору, він накрив там його солом'яником. Увійшов Іван у хату, — попадя діжу місила, — як заграв! А попадя як ухватить діжу да

й пішла з діжею гулять, а піп як схватиться да давай і собі гулять!

Гуляв, гуляв, а далі як полетить з гори разом із солом'яником.

— Нехай, — каже, — тебе чорт візьме з твоєю дудкою! Трохи, — каже, — не вбився!

ЖОНА НАД ЧОРТА

Ішли два хлопці глядати роботу. І коли були в столичному місті, увиділи царську доньку.

— Якби узяв її за жону, то аж би мене чорт потому взяв.

На ті слова підійшов до них панок і каже:

— Що, хлопці, роботу глядаєте?

— Атож!

— То йдіть мені в котел води наносити.

Відійшли трохи вбік — там на них чекала кочія¹. Сіли на кочію й поїхали, їхали довго лісами, а далі — між скелями, доки дорога не стала тунелем. У тому тунелі зупинилися. Там стояв величезний котел.

— Наносьте у сей котел води! — каже пан.

— Ачей купіль? — зазвідав один.

— Купіль, — каже панок.

— То великі пани мають тут купатися? — зазвідав другий.

— Великі. Сам цар.

Криниця була в тому ж тунелі, недалеко. Але добре наробилися, доки наповнили котел. Панок дав їм по золотому й каже:

— Сідайте в кочію, та відвезу вас назад. Час і мені на роботу.

¹ Кочія — карета.

Виїхали із тунеля, а то вже ніч. А в тунелі було світло електричне, то вони й не думали, що вже так пізно. Привіз їх панок на одне роздоріжжя й каже:

— Злізайте! Звідси недалеко до міста, дійдете.

Злізли вони, бо почали догадуватися, що неладно походили. Пан поїхав, а вони дорадилися накласти там ватру і переночувати, вранці увидять, що робити.

Пригрілися коло ватри і поснули. І тому, що хотів царську доньку взяти, сниться сон, ніби до нього підійшов панок, якому воду носили, й сказав: «Іди у місто і дуже реви коло гроба царського. Сяк вженишся на царській доньці й проживеш із нею тридцять років. Через тридцять років я за тобою прийду».

Проснувся легінь, але нічого не розказує про свій сон. Думає: «Провірю чи збудеться». І каже товарищу:

— Тут розпуття — тут і наші дороги розходяться. Ти собі, а я собі.

Прийшли оба у місто, ніби й не були товаришами. А там усе в чорному: цар уночі вмер. Перший побіг до гроба плакати, а другий пішов свічку глядати. За той золотий, що заробив, купив свічку і запалив коло царського гроба. Перший то увидів — і теж купив свічку за свій золотий та й далі реве коло гроба. Царська донька увиділа, що легінь дуже плаче за її вітцем, підійшла до нього, взяла за руку й каже:

— Будеш моїм мужем.

Так простак став царем. Живе собі, не журиться. Пройшло десять років, і той панок, якому він колись воду носив, вночі покликав:

— Час у дорогу!

— Та ти ж обіцяв мені тридцять років! — каже цар.

— Обіцяти обіцяв, бо в тому котлі, що ви з товаришем водою наповнили, старий цар мав варитися тридцять років, а потому міг собі вибрати у пеклі місце, яке захоче. Але ви з цимборою запалили мертвому дві свічки, куплені за мої гроші, і тим скоротили йому муки на двадцять років. А котел не може бути порожнім.

— Не можна нарушати договір! — розсердився цар.

— Знаєш що? Дай мені три завдання. Коли їх зроблю — йдеш зі мною в котел. А коли хоч одне не виконаю — ти вільний.

— Най буде! — пристав цар і почав думати, яке перше завдання дати чортові. А перед садом була велика гора.

— Сюю гору зрівняй, аби завтра на тому місці ріс сад і в ньому аби співали райські птахи.

Встає вранці — все зроблено, як він розпорядився. Цариця чудується, весело бігає доріжками саду. А її чоловікові не до сміху.

Другої ночі чорт знову з'явився. Вони, осика би їм, мають силу від одинадцятої до першої години по півночі.

— Давай друге завдання!

— Аби за садом було величезне озеро, наполовину вкрите льодом, а в другій половині вода аби була теплою.

Вранці встав цар і видить чудо: на одній половині озера крига, а на другій — лебеді плавають. Зажурився він, аж почорнів. Жона се помітила й каже:

— Чи не з чортом ти зв'язався?

— З чортом. Коли не дам йому таке завдання, яке він не зробить, то завтра мене вже не буде.

— Не журися. Я вже придумала, — і вона виврвала волосок з голови. — Най чортяка зробить із нього стометровий.

Прийшов чорт опівночі — а на нього вже чекає завдання. Узяв волосок і поніс у пекло. Почали чорти мудрувати, як би той волосок витягнути у стометровий. Нагрівають — волосок корчиться, натягають — рветься. Прибіг чорт до царя, доки когуги не запли, й каже:

— На свій волосок, та живи собі скільки хочеш і зможеш. Пропав ти від нас.

Що то жона може!

ЗАЛІЗНОНОСА БАБА

Десь за темними лісами, за глибокими морями, від нас на сімдесят сім держав, а ще далі — на десять горобиних кроків і на двадцять блошиних скоків жив-був один чоловік, який мав стільки діточок, як на решеті дірочок, і ще одним більше. Діти такі, ніби хто з лантуха картоплі насипав: малі, більші, ще більші.

Журився чоловік, що йому робити з діточками, бо був такий бідний, як церковна миша. Коли дивився на дітей, то серце його розривалося: бліді, голодні й такі слабенькі, що хиляться від вітру. Думав, думав чоловік, як зарадити біді, але ніяк не зміг щось надумати. Ще доки жила жінка, сяк-так тягнули з дня на день, а як померла, то всі біди посипалися на його бідну голову. Крутив, вертів на всі боки, як жити далі, але тільки гірше виходило.

Каже собі чоловік: «Гей, та цього вже не можна терпіти! Піду світом, щастя пошукаю, бо як удома сидітиму, усі згинемо».

Так і зробив. Нагодував дітей, чим було, взяв на плече сокиру і пішов широким шляхом.

Іде, йде, йде. І зайшов до глибокого лісу. Застала його така ніч, що в темряву можна було сокирою встряти. Але чоловік не зупиняється, а все далі йде. Коло півночі вже й сили не має іти, але боїться лягти відпочити, щоб звір його не розірвав.

Раптом далеко перед ним щось блиснуло. Чоловік — за світлом, за світлом і дійшов: світло лилося з маленької хижки, що була серед лісу.

Чоловік заглянув у вікно: лампа світить, і вогонь у пічці горить, аж іскри розлітаються, начебто якась невидима сила гребе там жар.

Чоловік подумав: «Ото б добре зігрітися й просушитися». Бо падав дощ, і одяг подорожнього геть чисто промок. Тут і грім так вдарив, що душа із чоловіка мало не вискочила.

— Нехай буде, що буде, а зайду я до хижі. Може-таки, мене не вб'ють, а як будуть бити, то і я маю сокиру!

Погрюкав у двері. Ніхто — нічого. Погрюкав удруге. Тиша. Натиснув на двері — вони відчинилися. Переступив поріг, а в хижі тепло-тепло, і чимось приємно пахне. Але хижа порожня. Розглядає, ходить чоловік по хаті, але ніде живої душі!

Став коло вогню, сушить одяг. Потім сів на лавицю і гріється. Тут так добре, а надворі темна ніч, дощ ллє, грім бухає! Чоловік думає собі: «Хто тут живе й чим так гарно пахне?..» Подивився на стіл, а там усяка їжа й пиття: м'ясо печене, курка, калачі — що лише загадати!

«От, — каже собі чоловік, — вже нагрівся, а тепер наїмся...»

Сів до столу й почав уплітати, їсть то одне, то друге, й попиває. Їв і пив доти, доки в нього лізло. А потім набив люльку, запалив її та й палить...

Раптом дивиться, а поряд на лавці паскудна чорна кішка на нього очі витріщила. Хотів відігнати, а вона тієї ж хвилини щезла.

«Гм! — думає чоловік, — не бачив, коли з'явилася, не бачив, куди й зникла. Здається, на своє нещастя потрапив я у чортову хижу».

— Так і є... — озвався голос.

Бідолашний чоловік глянув у той бік, звідки почув голос, а там таке собі бабище сидить, що на неї й дивитися страшно: стільки на ній зморщок, як у циганки на спідниці зборок, носище такий довгий, що коли голову схиляє, то в землю впинає. А той ніс із заліза: коли по ньому ударити, то гуде, як дзвін... Баба говорить:

— Так, так, чоловіче, потрапив ти до чортової хижі. Я чортова мати. Зараз прийде із пекла мій син і візьме тебе в руки. А коли я йому скажу, що ти його обід з'їв, то ніхто тобі не позаздрить!..

Почув оце чоловік, і аж мороз пішов по ньому. Зубами цокотить. А баба продовжує:

— Тут помочі ніхто тобі не надасть! Ніякої. Ти пропав навіки. У пеклі чорти вилами будуть тебе штрикати, гарячою смолою поїти, у бочці із сіркою кожного дня купати. Добре тобі буде?

— Бідний я бідний! — благає чоловік. — Допоможи мені. У мене купа дітей. Що буде з ними? Усі загинуть без батька, без матері!

А баба своє белькоче:

— Підеш до пекла! Там тобі є місце. Я, може, тобі б допомогла, але за просто так цього робити не буду.

— Красунечко, допоможи мені! Що хочеш тобі зроблю, лише хай мене твій син до пекла не несе!

— Добре. Допоможу, якщо вчиниш те, що накажу. Діло не важке.

— Я на все згоден!

— Тоді тебе врятую від пекла, зроблю щасливим та багатим, коли ти зі мною одружишся.

Чоловік, як це почув, то мало з ніг не впав. Оце таке! Щоб він узяв собі за жінку стару бабу із залізним носом?! Що люди скажуть, коли побачать в селі, яку відьму він привів до хати?

А баба своє:

— Так, так, чоловіче! Ти бідний. У тебе діти, а жінки немає. Візьмеш мене й побачиш, як добре тобі буде. Та й твоїм діточкам. Я їх буду в маслі-молоці купати, а палицею по хребту мастити... То згоден?

Що робити? І залізноносу не хочеться брати, але й у пекло йти немає сенсу.

— Добре, — погодився. — Візьму тебе за жінку, тільки врятуй від пекла!

— Домовилися! А тепер збираймося до тебе, щоб ми до ранку були вже на місці.

Та й відразу вибігла з хати, наче молодиця. За якусь хвилину привела віслюка. Потім принесла мішки й повела чоловіка до підземної комори. А там чого тільки нема! Всілякий одяг дорогий — чоловічий і жіночий, їжа та пиття, яке лише загадати... Гроші золоті й срібні, дорогоцінне каміння різних кольорів...

Баба каже:

— Дорогий мій чоловіче, все це твоє й моє. Пакуй у мішки, що в них тільки влізе, повеземо до твоєї хати.

Насипали золота, срібла, діамантів, напакували дорогого одягу, а зверху поклали їжу

і напої. Мішки звалили на візок, що напоготові стояв біля хати. Впряг чоловік віслюка, і рушили в дорогу.

Їхали цілу ніч, дримаючи на возі. Коли розвиднялося, вже були на краю лісу.

Баба говорить:

— Не поспішай, спочиньмо тут на травичці зеленій.

Чоловік спинив віслюка; позлізали вони з возика, розв'язали мішки й почали пригощатися. Силує баба чоловіка:

— Їж, дорогий мій, їж! — і вибирає йому найсмачніше.

Але чоловікові тепер не до їжі і не до пиття. Усе думає, як би позбутися такої біди!

А баба наїлася, випила пляшку міцного вина, випила другу, сп'яніла і заснула.

Чоловікові не треба нічого більше. Поплював у руки, взяв сокиру та так гупнув обухом по бабиному залізному носі, що той переломився. Баба закричала несамовитим голосом, а далі простерлася долілиць, разів двічі тріпнулася й померла. Але коли чоловік вдарив по її носі, той так загудів, що почули в пеклі.

— Го-го! — закричав чорт. — Моїй мамі хтось ніс переломив... До нього! Треба схопити!

І зразу вискочив із пекла.

А чоловік, гадаєте, сидів на місці? Не чекав ні хвилини. Скочив на воза й ломакою гатить віслюка. Осел-неборака не зрозумів, у чому річ, і перелякано помчав що було сили. У возика тільки задок заплигав то в один, то в другий бік.

Уже недалеко було до села, коли чорт вискочив із лісу і знайшов свою матір з переломленим носом. Озирнувся, побачив возика і побіг за ним.

Догнав чоловіка саме в ту хвилину, коли той вже повертав до себе у двір.

— Злодій, вбивця! — вигукує чорт. — Далі тобі не жити!

— Пустити! — кричить чоловік. — Тут уже я пан!

Чорт таки тягне чоловіка, а той не дається — вчепився за стовпа.

На крик вибігли діти: кострубаті, замащені, у дранті. Почали галасувати:

— Ой, батько привів нам чорта! Обдеремо його й зі шкури пошиємо черевики!

— Будемо мати й м'ясо!

— А з чортових рогів будуть нам дудки!

Чорт перелякався і почав просити чоловіка:

— Пустити мене, ніколи не буду більше тобі шкодити.

А чоловік каже:

— Не пушту, бо мої діти будуть голодні.

Та чорт таки вирвався. Озирнувся вже аж коло лісу. Вхопив свою матір і скочив просто в пекло.

А чоловік завів у двір віслиюка із возиком і від того дня так забагатів, що не було такого багача в цілій окрузі.

ЗВІДКИ ВЗЯВСЯ ХРОМИЙ ЧОРТ

Кажуть, що є один чорт хромий. А чому? Бо з вояком силу міряв.

Служив у царя вояк. Як відслужив дванадцять років, прийшов за платнею.

— Яку тобі платню дати? — звідує цар. — Дав би тобі грошей — можуть тебе розбійники вбити за ті гроші, дав би тобі документ з моїм підписом, аби тебе всюди на нічліг прийняли і на-

годували, — але не повірять, що ти можеш мати такий документ, і запруть тебе в темницю. Чи сяк, чи так — користі не будеш мати. А є у мене замок, та чорт у ньому порядкує. Коли б ти вигнав звідти чорта, я той замок передав би тобі і доньку свою дав би за тебе.

Так цар говорив усім воякам, котрі до нього приходили за платнею. Та ніхто з них із того замку не вертався. Думав цар, що і з сим так буде.

— Дайте мені лише гуслі, корчагу¹ вина і корчагу оцту, кошик горіхів і кошик шротів², таких як горіхи, та ще карти, свердел, букову колоду і мажове ядро.

— Добре, — каже цар.

Приготували все, що вояк просив, і повезли в замок (чорт удень не воював — лише вночі мав силу). Лишили вояка в замку, а самі поїхали.

Вояк витесав ще десять плішок і поклав до своїх інструментів, що йому привезли й склали в кут світлиці. Лише попросив, аби мажове ядро висадили на стіл, який перед тим обкували залізом, аби не проломився.

Прийшов вечір. Запалив вояк світло, сів за стіл, поклав перед себе карти і перебирає. Чує: щось гримить. А то чорт спускався комином.

— Що тут глядаєш? — зазвідав чорт.

— Чекаю, з ким би в карти зіграти.

А карти — то чортове Євангеліє. Чорт собі думає: «Трохи побавлюся, а тоді вже відкручу тобі голову». Сів чорт — грають у карти. Але чорт так знає грати, що нема кращого за нього. Виграв раз, виграв другий — радіє, аж підскакує. А вояк каже:

¹ Корчага — глиняна посудина з вузькою шийкою.

² Шрот — дріб.

— За сяке діло можна й випити! — налив собі вина, а чортові оцту.

П'є вояк — нічого, а чорт п'є — кривиться, бо пече його і в роті, і в череві.

— Із закускою буде ліпше, — каже вояк і виймає собі жменю горіхів, а чортові — жменю шротів.

Розкусить вояк горіх, вийме зерня, з'їсть. А чорт зуби покришив, а не розкусив і одного шрота. Не любить ся йому сяке діло.

— А іншої гри у тебе нема? — звідуює вояка.

— Є! Видиш на тому столі ядро — будемо його качулькати один другому. Той програє, хто його не вдержить на столі.

Чорт на все згодний, лиш би не пити та не закусувати.

— Починай ти! — каже вояк.

Чорт прикотив ядро на свій край і приготувався качульнути. А вояк підняв плаху, засунув плішки, аби стіл нахилився у чортів бік. Чорт трутить ядро — а воно назад вертається. Чим вище трутить, тим сильніше назад качулькається. А вояк, аби чорт не здогадався, що стіл нахилений, дує на ядро.

— Але ти дуєш! — розсердився чорт.

— А тобі хто забороняє дути? — каже вояк.

Чорт дув — і ледве викачулькав ядро до вояка.

— Держи! — загойкав вояк і пустив ядро.

Та чорт не вдержав — ядро упало йому на ногу і зламало.

— Ну, що з тебе тепер? — насміхається вояк. — Як будеш жити, хромий? На хліб собі не заробиш. Щастя маєш, що зі мною зустрівся. Я тебе навчу на гусях грати. Будеш по свадьбах ходити та кусень хліба все заробиш.

Наладив вояк гуслі, заграв тропотянку — на чортові аж шкіра почала ходити. Забув чорт, що нога болить, задуботів.

— Як fajно граєш!

— І ти так будеш грати, — каже вояк. — Я тебе навчу.

Дав чорту гуслі, але струни послабив. Почав чорт грати — а гуслі лиш риплять.

— Ой, небораче, тобі треба пальці поправити, — каже вояк.

— То поправ, — просить чорт.

Узяв вояк свердел, навертів у буковій колоді десять ямок.

— Клади сюди пальці!

Чорт поклав. Вояк злегка поплішив, аби не боліло. Підтягнув на гусях струни:

— Ану, тепер заграй!

Почав чорт грати — гуслі не риплять. Але чорт так не може заграти, як вояк.

— Попліши мені ще раз, та ліпше буду грати, — просить чорт вояка.

Почав вояк плішити. Б'є плішки міцно. Чорт зубами скрипить, але терпить, бо дуже хоче стати гудакком. Коли заплішив так, що чорт не вирветься, каже:

— Тепер ти мій!

Відпер вояк вікно, чорта верг за вікно, а колоду закріпив у палаці.

— Виси тихо й думай, лишиш замок чи ні. А я буду спати.

На другий день послав цар військо у замок, аби забрали тіло вояка і поховали. Військо йде, співає. А чорт почав на них гойкати:

— Тихо будьте, бо пан спить!

Військо зачудувалося, що чорт і в днину не лишив замок. Бояться йти далі, стали й чекають. А вояк проснувся і звідає чорта:

— Що ти надумав?

— Відпусти мене, — проситься чорт, — більше сюди не прийду.

— Підпиши контракт! — каже вояк. Вивільнив чорту одну руку і той написав договір, що більше не прийде до замку.

Відпустив вояк чорта — лиш вихор завіяв. Виглянув вояк у вікно і загойкав:

— Заженіть посла до царя, най відправляє сюди свою доньку. Чорт до замку більше не прийде.

Як учув цар, що вояк звільнив замок, відправив доньку каретою в замок. І сам приїхав на свадьбу. Не любився йому такий бідний зять, але не смів перечити, боявся: хто осилив чорта, може й цареві якусь біду найти.

ЗВІДКИ ТЮТЮН ПІШОВ

Давно-давно були такі мухи, що від них люди вмирали. І чорт видумав тютюн. Як запалиш його, то муха до людини не наближається.

Засіяв чорт тютюном ціле поле. Їде тим полем чоловік, а чорт кричить:

— Ей, чоловіче добрий, чого тут їдеш? Тут мій посів.

Та підходить до чоловіка й каже:

— Вгадай, що це за бур'ян я посіяв.

А чоловік зроду не бачив тютюну і не знає, що це. Чорт каже:

— Даю тобі строк до завтра. Як завтра не скажеш, що це за бур'ян, то вб'ю тебе.

Приїхав чоловік додому і зажурився. Завтра має його чорт убити, бо він не знає, що то за бур'ян. Іде Іван дорогою і журиться. А назустріч йому баба.

— Чого ти, Іванку, зажурився?

— Біда, бабусю. Їхав я сьогодні полем і заїхав у якийсь чортівський посів. Не знаю, що там чорт

посіяв, а він сказав, що як і завтра не буду знати, то вб'є мене.

Баба каже:

— Іване, дай сто карбованців золотом, то скажу тобі завтра, що то за бур'ян.

— Добре, дам.

Іде баба на другий день на те поле і починає виривати посіяний чортом бур'ян. А чорт біжить та й кричить:

— Бабо, що ж ти робиш?! Це ж я посіяв тютюн.

— Що за тютюн, — питає баба, — що робити з ним?

А чорт їй каже:

— Ти ж знаєш, що є такі мухи, від яких люди вмирають. А як пустиш дим від цього тютюну, то всі мухи тікають.

Приходить баба додому і каже Іванові:

— Як підеш у поле, то кажи чортові, що то тютюн. Що дим з нього відганяє мух.

Пішов Іван у поле, а чорт питає:

— Ну, Іване, що це за бур'ян?

— Це тютюн, — каже Іван.

— Нащо цей тютюн? — питає чорт.

— А від тих мух, що кусають людей.

— Добре, — каже чорт, — як угадав, то йди додому.

Іван прийшов додому і заплатив бабі сто карбованців.

І відтоді люди знають тютюн.

ЗОЛОТИЙ ВЕДМІДЬ

Був, де не був, був раз один цар. Сей цар мав трьох синів та й такий город, що в один день зійшла золота морква, вночі вистигла, а на другий день все

було украдено. Ніколи не годен був узнати цар, хто то міг звідти украсти? Даремно давав туди солдат, аби вартували, — ніколи не годні були увартувати. Ось прийшла до царя одна циганка і каже:

— Пресвітлий царю, я вам усю правду скажу.

І циганка йому стала казати, що ту золоту моркву, що у його городі є, ніхто не годен увартувати, і того злодія, що її краде, лиш один із його трьох синів — хоть котрий.

Цар заплатив циганці добре, а циганка одкланялася і пішла.

Тут цар закликав свого найстаршого сина і каже йому:

— Сине, іди ти у город моркву вартувати.

Ізобразився найстарший син і пішов. Набрив собі солонини, вина і всього, що лиш йому було треба на одну ніч, і пушку¹ узяв із собою.

Прийшов у город, сів собі, вийняв солонину, хліб і вино, та їсть, та й п'є. Ось прийшла до нього мишка і каже:

— Дай мені трохи їсти із того, що ти їси.

Він устав та копнув мишку так, що та далеко фиркнула, і мишка утекла од нього, пішла собі, плачучи.

Коло півночі задув на нього дуже тепленький вітер, од котрого він заснув дуже глибоким сном. Пробудився на зорі і видить, що золота морква уся поїдена. З тим зібрався звідти і пішов додому.

На другу ніч пішов середущий. І до того прийшла мишка, просила їсти у нього, а він її копнув так, що далеко фиркнула. Заснув і він коло півночі і так не увартував моркви.

Каже на третю ніч найменший царю:

¹ Пушка — тут: рушниця.

— Піду і я вартувати, ачey увартую.

— Іди ти, сине! Старші не годні були вартувати, а ти би годен? Ляж та спи!

— Все ж я піду, няньку, ачey увартую.

— Ну, коли таку охоту маєш, то йди. Я і так добре знаю, що задарма будеш іти.

Узяв пушку, солонини, хліба і вина з собою та пішов на город. Сів собі там на одне місце, межи морквою, вийняв солонину, хліб і вино та почав їсти і помалу пити. Ось прийшла до нього мишка та просить у нього, аби їй дав трохи їсти. Одразу дав їй солонини, хліба. Вона як поїла, то каже йому:

— Ну, тепер можеш лягти спати. Сюди ходить один золотий ведмідь, то той усю ту золоту моркву поїсть. Як він прийде, я укушу тебе за ухо, ти тоді схватися та відразу стріль — не дивись нічого, де він є, лиш як устанеш, то й стріль, ти його потрапиш.

І з тим мишка утекла. Ліг собі царів син спати і враз заснув. Коло півночі прийшла мишка, вкусила його за вухо, він пробудився і враз вистрілив. Як вистрілив, то попав у золотого ведмедя, але не забив його зовсім, лиш пострілив. Як розвиднілося, дивиться він — там, куди утікав золотий ведмідь, усюди кров була.

Враз прийшли його другі два брати, почали радитися, що іти би слідити — за слідом іти би, — куди пішов той золотий ведмідь. Пішли усі три, за слідом слідячи. Ідуть, і ось прийшли до одної ями, тій ямі кінець на другому світі був, та туди й пішов золотий ведмідь.

Порадилися вони троє, що йти би одному на той світ узнати, де є той золотий ведмідь. Дали зробити один дуже довгий залізний ланцюг. Обізвався на це найстарший, що він піде. Спустили його крізь ту яму на той світ.

Чекають, чекають, а найстарший брат їм не вернувся із того світу. Пішов середущий — і той не вернувся.

Зібрався найменший, і той спустився на той світ. Як ізійшов донизу, іде одним полем, де ось увидів одну хижку. Зайшов до хижки і видить, що там дуже стара баба на печі сидить. Поклонився красно. Каже йому баба:

— Маєш щастя, синку, що так красно поклонився, бо як би був не поклонився, то була би із'їла тебе. Та й кажи, що шукаєш?

— Я, бабко, шукаю золотого ведмедя, чи не чули ви дещо про нього?

— Я, синку, уже геть багато років прожила, але про нього ніколи не чула, лиш тепер перший раз од тебе. На цю пляшечку, у цій пляшечці сила є, коли її вип'єш, то дуже велику силу будеш мати. Та й на цей золотий перстень; коли свиснеш у цей перстень, то на те дванадцять чортів прийде, і що їм накажеш, то все зроблять.

Він дуже красно подякував бабі за її подарунок і з тим пішов собі.

Іде, ось знову приходить до одної хижки.

Прийшов до хижки, а там ще старіша баба сиділа на печі. Зайшов до хижі і красно поклонився.

— Синку! Коли би був ти так красно мені не поклонився, то із'їла б була тебе. Кажи, що шукаєш в нашім краї?

— Я, бабко, шукаю золотого ведмедя, чи не чули ви про нього де?

— Я, синку, — каже йому баба, — ніколи про нього не чула, лиш тепер перший раз од тебе. — Іди тепер та знову прийдеши до одної старої баби, до моєї сестри, поклонися їй красно, бо як не покличишся, то тебе з'їсть.

Дала йому одну скляночку — таку, що сила в ній була, та й один перстень — такий, що коли в нього свиснеш, то двадцять і чотири чорти прийдуть.

Одклонився бабі і пішов.

Іде, іде, ось прийшов знову до тієї баби, що йому та про неї казала. Зайшов до хижі, дуже красно поклонився. А ця баба така стара була, що кліпки їй із повіками були підперті. Каже йому баба:

— Коли б був ти, сине, так красно не поклонився мені, то з'їла була б тебе. Але тепер кажи, що ти шукаєш тут?

— Я, бабко, шукаю золотого ведмедя, чи не чули ви про нього де?

— Я, синку, чула десь про нього, але тепер не знаю, де є. На цю скляночку, у ній сила є; коли з неї вип'єш те, що там є, то багато сильніший будеш. Та й цей перстень на.

Узяв він те все од баби. Бабі подякував, а сам зібрався та йде. Іде й ось прийшов до одного мосту. Сей міст був із самих кіс зроблений, і на ньому дванадцять чортів билосся. Думає собі: як би перейти через міст? Коли ступить на нього, чорти його порубають. Ось видить, що їде одна панянка на однім возику — цей возик два пси тягли, — зайшли песики у болото там, та звідти не годні витягнути. Просить та панянка його, аби був такий добрий її возик із того болота якось витягнути. Прийшов він, ухопив возик і витягнув із болота. Та панянка за те дала йому одну лодку і сказала йому, аби сів у неї, то перейде через той міст. Так він і зробив. Сів у лодку, і лодка його сама перенесла через той міст. Там він виліз із тої лодки, а лодка знову сама вернулася собі до тої панянки.

Ось іде далі, приходить до одного бритвляного мосту, а на тім мості двадцять чотири чорти били-

ся. Думає він собі і тут, як би перейти через міст? Стане на нього — чорти бритвами порубають його на шматки. Ось видить, аж їде один возик; сей возик два пси тягнули, а у возику одна ще краща панянка сиділа. Зайшли пси із тим возиком у болото та не годні були витягнутися. Просить його панянка, аби ішов її якось витягнути із болота. Пішов, узяв і витягнув. Панянка дала йому знову і ця таку ладу, що його перенесла через міст. Вибрався звідти і йде далі.

Ось приходить до одної хижі, а у тій хижі шаркань¹ перебувала. Зайшов до хижі, а там одна прекрасна панянка їсти варила. А ця панянка — тієї третьої баби дівка була. (А ті дві перші — тих перших двох бабок дівки були.) Як він поклонився, каже йому та панянка:

— Утікайте звідси геть, бо прийде шаркань та вас загубить. Не одного уже вона тут загубила.

Ця панянка шаркані за служанку була.

— Хай іде, не боюся її! (А на той час шаркані не було дома.)

Нараз прибігає шаркань. Як переступила поріг та й каже:

— Тут десь грішна душа воняє.

Він підхопиться і каже:

— Я тут! — але вже випив одну скляночку сили.

Взялися боротися. Борються, та царський син перемиг її. Взяла його шаркань просити, аби подарував їй життя, то розповість йому все, що лиш у світі є.

— Ну, — каже царський син, — скажи мені, де є золотий ведмідь.

— Та золотий ведмідь, — каже йому шаркань, — тепер дома є. Усе ходить в один город золоту мор-

¹ Шаркань — змія.

кву їсти, не знаю, як там його постріляли, то тепер дома, хворий і нікого не допускає до себе.

— А браття мої де?

— Твої браття у мене, у комині вниз головою повішені, но лиш дай мені спокій, то їх оживлю.

— Ну, оживи їх, то дам тобі спокій.

Так шаркань помастила його братів живою мастю, од котрої вони ожили.

Тоді він зібрався і пішов до золотого ведмеда. Іде, та ось видить, що золотий ведмідь іде із молодими ведмедями. Як царського сина увидів, дуже сердитий став та каже йому:

— Ходи боротися!

Він тоді випив другу скляночку сили. І почав із ведмедем боротися. Борються, борються, но золотий ведмідь трохи зборював його. Тоді він свиснув у той перстень, що йому перша баба дала, прийшло дванадцять чортів і збороли ведмеда. Як його стягли, він взяв обідрав із нього кожу з золотою вовною.

Звідти вернувся, увиділа його шаркань, що вже вернувся, покликала його знову, аби ішов з нею боротися. Він перед борінням випив третю скляночку сили. Борються вони, борються, але шаркань зборює його; свиснув він знову у той перший перстень, прибігло дванадцять чортів і помогли йому шаркань забити. Забивши шаркань, взяв собі і ту панянку, що у шаркані була. Найшов і другі дві панянки, ті, що йому допомогли через міст перейти, і так він зібрався з панянками та й із браттями своїми і пішли до тієї діри, що на другий світ вела.

Прийшли туди — спершу дав витягнути усі три панянки, далі пішов старший і середущий його брати, а він сам аж напоследок зостався. Як пустили за ним униз мотузку, він не сів, а прив'язав

одного великого каменя. Та й щастя, що сам не сів, бо браття йому зрадили, бо мають вони одного родича нежонатого, то добра буде йому третя панянка, а цього брата їм якось би загубити.

Так вони тягнуть, тягнуть, коли до середини десь дотягнули, то звідти пустили мотузку із каменем. Упала на землю мотузка із каменем та на дрібний мак розсипалася. «Ну, — думає собі, — так би був я тепер пропав». Зібрався звідти та йде, і ось, ідучи, приходиться йому на гадку другий перстень. Свиснув, прийшло до нього двадцять чотири чорти і кажуть:

— Що наказуєш, пане наш?

— Та наказую вам, — каже, — аби мені справили таку шапку, що коли на себе возьму, то аби мене не видно, а один чобіт такий, що де хочу, там аби мене поніс, а одну шаблю таку, що скільки хочу, аби рубала.

Чорти зараз йому те все передали.

Натяг чобіт на ногу, шапку на голову, а шаблю до себе припасував та каже:

— Чоботе, неси мене до мого няня!

Чобіт зараз його поніс. Прийшов туди, там уже свадьба стояла. Пішов до хижі та вперед усе обдивився, де що стоїть. Видить, що його браття за столом із панянками сидять та пригощаються. Але його ніхто не видів, бо його шапка закрила.

Як усе обдивився, вийшов, шапку зняв із себе та пішов і припросився там за іноша¹. Прислугує він там. Ось несе панянкам їсти і пустив усі три персні у тарілі. Як їли, та ось видять, що їх матерів персні у тарілях. Стали звідувати, хто то тарілі сперед них клав. Увійшов найменший царський син і каже:

¹ Інош — тут: слуга.

— То я клав.

І розказав старому царю, як ходив, як братів своїх освободив і як ведмедя забив, та й як його браття хотіли загубити.

Цар сказав, що хай робить із своїми браттями що хоче. Тоді він своїх братів геть на довгий час запер у темницю. А сам з тією найкращою панянкою повінчався, що у шаркані була. Потім і братів своїх випустив із арешту.

І, може, іще десь живуть, як не померли.

ІВАНКО І ЦАРЕВА ДОЧКА

В одного пана служили наймити, чоловік з жінкою. Ті наймити були бездітні і мали вже по шістдесят років. Пан посилав наймита ловити рибу і скільки скаже, стільки наймит зловить. Щастя велике мав той чоловік на рибу. Одного разу поз'їжджалися до пана гості, і він похвалився:

— У мене такий наймит, що скільки скажу, стільки риби зловить.

Тоді виходить один пан і каже:

— Давай поб'ємося об заклад. Як твій наймит зловить стільки риби, скільки я скажу, то даю тобі хутір і двір, а як не зловить, то ти мені таке саме віддаси.

— Добре.

І посилає пан старого наймита ловити рибу.

— Як не зловиш стільки риби, як сказав цей пан, то й не вертайся додому.

Прийшов наймит до ставу, закидає невід, витягає... аби хоч одна рибка зловилася! Закидає другий раз, і третій — нема риби. Сів наймит та й плаче. Уже й ніч, а він додому не йде. Коли чує, забулькотіло щось, і виходить з води нечистий.

— Чого ти плачеш? — питає він.

— Послав мене пан ловити рибу, а я не можу жодної спіймати.

— Я допоможу тобі, — каже нечистий. — Але ти за це даси мені те, що в тебе вдома, але ти ще не знаєш про нього.

Подумав чоловік: «Що ж у мене може бути такого дорогого? Ми вже з жінкою старі». Та й розписався він кров'ю, що через вісімнадцять років на тім самім місці дасть нечистому, що той запросив. Нечистий скочив у воду, а наймит закинув невід та й не може витягнути. Стільки риби наловив, що вже аж забагато.

Виграв його пан хутір і двір. Виграв і каже наймиту:

— Цей двір і половина виграної землі — твої.

Зробився наймит багатим. А тут його жінка каже, що буде мати дитину. І зажурився чоловік, бо не забув, що підписав нечистому. Жінка радіє, що буде мати дитину, а він журиться.

Вродився у них хлопець. І такий гарний! Та як з води росте. Що другий виросте за рік, то він за місяць у два рази більше. До року хлопець такий зробився, як другий у п'ять-шість років. Віддали вони його до школи. Хлопець вчиться, і так добре вчиться, що краще й не можна. А батько все сумує.

Приходить одного разу син додому та й каже:

— Тату, не сумуйте. Я знаю, що ви мене продали. Але не журіться, все буде добре.

Підріс хлопець та й каже татові купити пару лошат. Пішли вони на ярмарок і ходили, поки не надибав син одне паршиве лошатко. Батько хотів краще лоша купити, але син уперся, щоб тільки те паршиве. І купили, але пари до нього не було.

Прийшли вони на другий ярмарок, і хлопець знову знайшов блаженьке, слабеньке лошатко.

— Оце купіть, — каже.

Соромно батькові таке лоша вести, але купив.

Заперли вони обох лошат у загоні, і сказав син, щоб росли вони там заперті три роки. І ще сказав батькові зробити візок, щоб усе в ньому було залізом оковане, а упряж щоб була ремінна.

Минули роки, і настав день, коли чоловік мав віддати нечистому сина. Хлопець почав готуватися. Пішов він до попа та взяв у нього єпитрахиль і свячену воду. Поклав це в скриньку і сказав батькові, щоб відвіз його до ставу, де мав віддати нечистому.

— А завтра рано прийдете сюди і заберете мене, — каже син.

«А чи ж буде кого забирати?» — подумав батько.

Підїхали до ставу. Син каже батькові:

— Лишайте мене тут і зразу втікайте. Нехай коні біжать, як тільки можуть.

Лише зсадив батько сина коло ставу, як нечисті з води почали у старого камінням кидати. Якби мав гірші коні, то пропав би. Але коні понесли, як вітер, і винесли старого з біди.

А син сів коло ставу, поставив коло себе свячену воду, тримає в руках патрахіль і жде. А нечисті думають: «Як до нього підступити? Він же може зловити нас у патрахіль». Вийшли три-чотири нечистих і підступають з усіх боків, щоб його схопити. А хлопець кропить їх водою. Нечисті бояться свяченої води і не підступають близько. А як трохи підійшли, він кинув патрахіль і зловив самого старшого, того, що мав батькову розписку.

— Даруй мені життя, — просить нечистий.

А хлопець каже:

— Віддай розписку батька, то подарую.

Тоді старший нечистий посилає другого до пекла:

— Піди і принеси ту розписку. Вона там під каменем лежить.

Побіг нечистий за розпискою, а хлопець усе кропить їхнього старшого. Той аж корчиться.

Принесли нечисті розписку, подають, а хлопець глянув та й каже:

— Це не та розписка.

Та й кропить нечистого.

— Принесіть іншу! — кричить нечистий.

Пішли, принесли — знов не та.

Старший нечистий втретє посилає їх:

— Принесіть справжню розписку, бо він мені дні кінчає.

Принесли нечисті третю розписку. Подивився хлопець — та, що треба. Пустив нечистого з патра-хія та як окропить його свяченою водою навздогін!

Утік нечистий, а хлопець сидить і чекає батька. Дивиться, аж тут літак летить. Побачили його з літака та й почали спускатися.

Виходить з літака царська дочка, глянула на хлопця і сподобався він їй.

Каже:

— Я шукаю собі чоловіка, якраз такого, як ти. Сідай у літак.

— Я чекаю на тата, — каже він.

— Ти невдовзі його побачиш, — пообіцяла царська дочка.

Сів він у літак і прилетіли вони до царя. Хлопець написав листа до батька, щоб не журився і приїжджав на весілля.

Побралися вони і поїхали в гості до його батьків. Царська дочка взяла з собою солдатів, а як приїхали, поставила їх біля воріт на варту.

Погостювали вони та й полягали. А вночі пробудилася царська дочка, зняла пости і написала на дверях:

«Я їду в Рожеву землю. Як знайдеш мене там, то буду жити з тобою, а як не знайдеш, то втрапиш».

Пробудився Іван — ні жінки, ні карети, ні вартових. Глянув на двері, а там написано: «Я їду в Рожеву землю...»

Розказав він усе батькам і пішов шукати Рожеву землю.

Іде він, дивиться, а край дороги три хлопці б'ються.

— Чого ви б'єтесь? — питає.

— Батьки наші вмерли та й залишили велике добро. А ми не можемо поділитися.

— А що ж то за добро?

— А таке добро. Перше — це шапка-невидимка. Як одягнеш її, тебе ніхто не бачить. Друге — це черевички. Як узуєш їх, то ступнеш сто кілометрів за раз. А третє — паличка. Прийдеш до моря, махнеш, і на морі дорога зробиться.

Подумав Іванко та й каже:

— Лишіть усе коло мене, а самі відійдіть. І котрий хутчіш до мене добіжить, той усе забере.

Вони лише відійшли від нього, а він натяг шапку на голову, черевички на ноги, узяв паличку в руки та й нема його. Прибігли брати — нічого нема. Та й заплакали.

Приходить Іван під ліс. У лісі хатка, а в ній живе бабка.

Привітався він до неї та й питає:

— Чи не знаєте, де Рожева земля?

— Не знаю. Але, може, мій син знає, бо він — Сонце. Він світить по всім світі і все бачить. Тільки ти заховайся, щоб він не спалив тебе, як прийде.

Коли це зашуміло-загуділо, ліс ламатися почав. Летить Сонце. Підлетіло і з нього зробився стовп, а зі стовпа — чоловік.

Заходить той чоловік до хати. Зморщився і каже:

— Мамо, я чую, що тут десь людина об'явилася.

— Де б вона тут узялася, синку? Сюди й ворон кістки не занесе. Та й якби вона тут була, то що?

— Та нічого, — каже Сонце.

— Чи не знаєш, синку, де Рожева земля? — питає мати в Сонця.

— Ні, не знаю.

Пішов Іванко далі. Приходить до другого лісу. Дивиться, хатка, а в хатці — бабка.

— Чи не знаєте ви, бабо, де Рожева земля?

— Не знаю. Як прийде мій син, Місяць, то я спитаю його, а тебе сховаю, щоб не налякався.

Чує Іванко, шумить-гудить, Місяць летить. З Місяця зробився стовп, а зі стовпа — чоловік. Увійшов до хати.

— Ох, чути тут людину.

— Де ж тут їй взятися? — каже Місяцева матір. — Сюди й ворон кістки не занесе. Та й якби вона тут була, то що?

— Нічого, — каже Місяць.

— А чи ти не знаєш, синку, де Рожева земля?

— Ні, не знаю.

Пішов Іванко далі. Приходить він під третій ліс. Знову хатка, а в хатці — бабка.

— Чи не знаєте, бабо, де Рожева земля?

— Не знаю. Але мій син — Вітер. Може, він знає. Я тебе сховаю, щоб ти не налякався, як він буде летіти.

Заховала бабка Іванка. Коли це шумить-гудить, Вітер летить. Тріщать у лісі дерева, ломляться й падають на землю. Підлетів Вітер, і з нього зробив-

ся стовп, а зі стовпа — чоловік. Увійшов той чоловік до хати.

— Ох, чую людину.

— Та де б вона, синку, тут узялася? Сюди ворон кістки не занесе. А чи не знаєш ти, де Рожева земля? — питає мати.

— Знаю. Там завтра царську дочку заміж віддають, то я маю землю підсушити, бо дощ пройшов, і мокро дуже.

Тоді попрохала бабка, щоб завів туди Вітер Іванка.

Іванко вийшов перед очі Вітру, а той каже:

— Чи встигнеш іти за мною? Я буду сильно віяти. На другий день пішли вони. Вітер віє, а Іванко як узув свої черевики та як ступнув, то зразу на сто кілометрів.

— Добре йдеш, — каже Вітер, — я швидкий, а ти ще швидший.

А в Рожевій землі уже весілля почалося. Царська дочка заміж за іншого йде. Натягнув Іванко на голову шапку-невидимку та й заходить у хату. І ніхто його не бачить.

Підійшов Іванко та й ударив вінчального батька в лице. А той думав, що молодий ударив, та й каже:

— Молодий, чого ви б'єтеся?

А Іванко й молодого у вухо вдарив.

— За що ви мене, батьку, вдарили? — крикнув молодий, та й зчепилися вони битися. А Іванко то того, то іншого у вухо. Гості не бачать, хто їх б'є, та й стали битися між собою усі. І повибігали з хати. Вийшла й молода. А Іванко сів, їсть, ніби нічого й не сталося.

Але молода була хитра. Вона глянула у вікно і побачила, що їжа сама підіймається над столом.

«Щось тут є», — подумала вона та й посилає гостей подивитися. Гості до хати, а Іванко одного — у вухо, другого — у вухо. Повтікали вони.

Тоді молода сама зайшла. Іванко підступив до неї та раз ущипнув, другий раз ущипнув. А тоді скинув шапку-невидимку та й видно його стало.

Царівна зраділа, почала його цілувати та й каже: — Коли ти мене тут знайшов, то вже будемо жити, як жили спочатку.

Пішов Іванко до трьох братів і повернув їм їхнє добро: шапку-невидимку, черевики й паличку.

Потім повернулися Іванко з жінкою у своє царство і там вони жили, поки не порвалися в них жили.

ІВАН МУЗИКА

Були собі два брати. Один бідний, а другий багатий. Бідний все служив у багатого. Одного разу пішов бідний на поле, а там чорт сидить. Виринає чорт на полі бідного брата пшеницю і насаджує багатому.

— Ти що робиш?! — крикнув бідний брат.

— Я саджу пшеницю твоєму брату, бо я його щастя.

Вхопив бідняк чорта і почав його лупцювати. Чорт кричить, проситься.

— Ти скажи мені, де ж моє щастя, — каже бідний брат, — тоді відпущу тебе.

— Добре, скажу.

І повів його чорт у ліс. Привів до великого дупла, а в тім дуплі сидить музика і грає на скрипці.

— Оце твоє щастя, — каже чорт.

Ухопив бідняк своє щастя і ну його лупцювати!

— То як же так! Ти моє щастя, а я так бідую?!
Музика почав проситися.

— На тобі, — каже, — цю скрипку. І це буде твоє щастя.

Узяв бідняк скрипку, прийшов додому, забрав жінку й дітей та й пішов у світ. Оглядається назад, а за ним біжать його злидні.

Він і каже злидням:

— Як же ви оце так, у шматтях, за мною йдете? Мені соромно за вас. Треба вас у щось заховати, щоб люди не бачили.

— Добре, — кажуть злидні.

Вийняв бідняк велику скляну банку та й каже:

— То залазьте в цю банку.

Злидні залізли в банку, а бідняк закрив їх там та й закопав у землю під мостом. І пішов собі з сім'єю далі.

Прийшов він до одного пана. Пан питає:

— Хто ти?

— Іван Музика.

— То добре. У мене якраз музикантів нема, то будеш за музику.

Як почав Іван Музика грати — всі танцюють і не можуть зупинитися.

— Заплатіть, то не буду грати, — каже Іван Музика.

Платять Іванові, і він перестає грати. І добре заробляє Іван. А пан подивився на це діло і вирішив Івана позбутися.

Каже йому пан:

— Я даю тобі хату. Іди туди й живи.

— Добре.

Прийшов Іван Музика до тієї хати, а там старий чорт живе. Старий та ще й до того кривий. Каже йому чорт:

— Можеш зі мною жити. Але знай, що тут є одне місце, на яке ти не маєш ступати.

І показав йому чорт куток біля печі, де було те місце.

— Добре, — погодився Іван Музика. А через якийсь час каже йому чорт:

— Почалася війна. Хоч я старий і кривий, але на війні мені бути треба. Іду на війну. Як не повернуся за три роки, то розкопай місце біля печі, де я сидів, і те, що знайдеш, буде твоє.

Чекав Музика чорта рік, чекав два. Минуло й три роки, а чорта нема. Розкопав Іван місце біля печі, а там повний чавун золота. За те золото купив Іван панський маєток і всі землі того пана.

Тепер у Івана були великі поля. Хто не їде, питає:

— Чиє це поле?

— Івана Музики.

І багатий брат Івана не раз чув про Івана Музику, але ніколи не думав, що то його брат.

Та ось одного разу жінка багатого брата каже:

— Давай поїдемо до того бідолахи, брата твого. Він у нас стільки робив, стільки мучився. Кажуть люди, що бачили його в такому-то селі.

— Чого ми туди поїдемо? — каже багатій. — Він же голий і босий. Він не має нас чим пригостити.

— То візьмемо якогось борошна трохи та ще чогось, та завеземо йому. У нього така велика сім'я.

— Ну, добре, — сказав чоловік, і поїхали вони до Івана.

Приїхали в те село та й питають:

— Де тут Іван живе?

— Який Іван?

— Іван-бідняк.

— Нема в нас такого. У нас лиш один Іван — Іван Музика.

А жінка й каже:

— Якщо лише один Іван у селі, то це і є твій брат, їдьмо до нього.

Приїжджають вони до подвір'я Івана Музики. Багатій як глянув на те подвір'я, то й злякався.

— Бабо, ти здуріла, чи що? Та це ж панський дім! Хіба ж бідолаха може в такому домі жити?

— А може, він тут за слугу? — каже жінка.

Розчинилася брама, і вони в'їхали на подвір'я. Вибігли слуги, випрягли коней і забрали їх кудись. Забрали й воза.

А багатій каже жінці:

— От бачиш, уже й коней наших нема, уже й воза нема. А що з нами самими буде? Тут же пан живе. Він нам задасть!

Заводять їх у той палац. Виходить до них господар. Глянули — так і є, брат! Здивувалися вони, але нічого не кажуть.

Посадив їх Іван за стіл, а на столі із страв є все, чого душа забажає. Сидить багатій, пригощається та все думає: «І де бідняк такого багатства набрав?»

Й таки не витримав та й питає:

— Іване, звідки ти такого багатства набрав?

— Пізніше скажу.

— Ні, ти зараз скажи.

Іван не хотів, а тоді взяв та й сказав:

— Я свої злидні у банці під мостом закопав. Там вони й тепер сидять.

Як почув це багатій, то вже не міг усидіти на місці. «Не має він бути таким паном. Я завжди був

багатий, а він бідний. То нехай так і далі буде», — подумав багатій та й каже:

— Їдьмо, жінко, додому.

Жінка хотіла ще трохи погостювати, але чоловік наполягає: «їдьмо» та й «їдьмо».

Поїхали вони. Приїжджають до того мосту, де злидні закопані. Розкопав багатій те місце, витяг банку і випустив усі злидні. А злидні зразу почіплялися до нього.

Багатій і каже:

— Що ви, дурні, чи що? Ви йдіть до мого брата. Він же вас закопав, а я вас випустив. Він багатий, у нього є що взяти.

А злидні йому:

— Він бідний був, та й то закопав нас. А тепер він багатий, то як до нього підступиш?

Та й пішли злидні за багатієм і прийшли аж до його хазяйства. І незабаром все те хазяйство пропало: то кінь згине, то корова, то злодії щось украдуть. Так і зробився багатій бідняком. За те, що хотів братові зло зробити.

ІВАН ТОРБИНА

Жив колись на світі веселий парубок. Завжди ходив з порожньою торбиною. Люди його й назвати Іваном Торбиною.

Йде він дорогою і бачить, над шанцем сидять два жебраки. Шкода стало Іванові старців. Дав їм свої два леї¹ і хоче йти далі. А один із жебраків каже:

— Дав ти нам, бідним, все, що мав. Попроси тепер чогось у нас.

¹ Ле й — румунська грошова одиниця.

Іван подумав і відповів:

— Поблагословіть мені цю торбу, аби я міг загнати в неї усе, що захочу, і аби нічого не вилізало з неї без мого слова.

Діди щось пошептали над торбиною і зeszли, ніби їх ніколи й не було. Іван протер очі — дуже здивувався, що дідів не видно. І почвалав далі. Як стемніло, зайшов у село і попросився переночувати в одного багача. А той каже:

— До моєї хати щоночі приходять чорти на гуляння. Якщо ти їх виженеш, дам тобі торбу грошей.

— Як треба, то вижену, — відповів Іван.

Зайшов до хати й ліг на ліжко.

Опівночі чорти позлазилися і такий гармидер учинили, аж хата затряслася. Іван прокинувся й гукнув:

— Сидіть, рогаті, тихо, бо я спати хочу.

А дідьки це й за вухом не мали. Гейкали, свистали, витропували¹, як п'яні. Іван дуже розсердився. Він підвівся й крикнув:

— Ану, мерщій до торби!

Чорти один за одним, як котята, полізли до торби. Він узяв її, вийшов на подвір'я і сказав багачеві:

— Давай сюди ціпа.

Молотив по торбі та приповідав:

— Натє, аби-сьте знали, як то добрим людям сон перебивати. Коли ще раз приплентаєтеся, буде вам тут амінь.

— Скільки житимем, Іване, свого носа сюди не покажемо.

Висипав він чортів із торбини, і за ними тільки загуло.

Іван каже багачеві:

— Давай сюди гроші, бо треба йти у світ...

¹ Тропати — тупотіти.

— Ніц не дам, бо то все дуже легко було зроблено! — надувся багач.

— А тобі гроші тяжко дістаються? Ану, багачику, залазь і ти до торби!

Багач мусив залазити, а Іван узяв у руки ціпа:

— Ну, тепер посипляться із тебе грошенята?

— Все дам, тільки випусти мене.

Іван випустив газду. Наповнив торбу грішми і помандрував далі. Якого бідного здибав у дорозі — давав жменю лей. Коли все пороздавав, то і сам став бідним, як турецький святий. А куди йти святому? До неба. І легінь пішов. Стукає в браму раю.

— Хто там є? — спитав святий Петро.

— Це я — Іван Торбина. У вас є музики?

— Нема.

— А дівчата?

— Нема.

— А гуляєте?

— Ні.

— То якого дідька ви живете?

Святий Петро висунув крізь віконце голову і пробурчав:

— Іди геть, волоцюго!

Іван стукає до другої брами.

— Чого гримаєш? — спитав святий Миколай.

— У вас музики є?

— Я тобі дам таких музиків, що нараз оглухнеш! — погрозив старий.

— А дівчата у вас файні?

— Май ти, дрантюху, що говориш!

— Горілка у вас моцна?

— Рай — це не якась садагурська корчма.

— Пусте все те, що Абрамко пише, — відповів Іван і постукав у третю браму. Йому ніхто не відповів, бо за брамою стояв страшний гармидер.

— Гей, чуєте? У вас є музики?

Хтось відповів:

— Аякже! Все в нас є!

Брама створилася, Іван увійшов і аж за голову схопився: там чорти і всілякі грішники так верещали і скакали, що тяжко було дивитися. І Торбина крикнув:

— Тут має бути порядок, як у війську цісаря! Ану, чорти!..

Чорти зібралися всі до купи й витрутили Івана за браму. Сказали йому у шпаринку:

— Іди зицируй¹ свого цісаря, не нас. Ми не дурні.

— Немає, мой, правди для бідного! — каже собі легінь. — Піду я до Бога, може, хоч він порядний чоловік.

Став перед Господом і просить:

— Дай мені, Боже, таку службу, аби десь порядки робити...

Господь відповів:

— Замітати в раю є кому. Ти ліпше йди на землю, знайди смерть і скажи їй, аби одного тижня гризла старих людей, другого — молодших, а третього — цілком молодих.

«Ич, людей гризти! — розсердився Торбина. — Старі люди ще на світ досить не надивилися, молодші ще не натанцювалися, а цілком молоді — й не нажилися!»

Знайшов Іван костюмаху й каже:

¹ Зицирувати — муштрувати.

— Господь хоче, аби-сь ішла в хашу й чотири роки гризла старі дуби, чотири роки — молодші, а чотири роки — цілком молоді...

Смерть пішла в ліси. Дванадцять років люди не вмирили. Їх стало так багато, що на землі не було де ногою стати. Господь розлютився, що аж іскри з нього скакали. Покликав смерть і кричить:

— Ти ніц-нічого не варта! Людей наплодилося, як трави і листя, а ти ходиш і гризеш дерева.

— Та мені казав Іван...

— Іван? Знайди того гуцульського розбишаку і чвахни косою!

Пішла смерть на землю і шукає хлопця. А той сам до неї вийшов:

— Добридень, кумо! Добре, що ти прийшла. Понеси мене до раю.

— Понесу, бо сам Господь казав, аби тебе чвахнути косою. Роби деревище.

Іван Торбина взяв сокиру й майструє труну. Вона в нього вийшла велика і моцна.

— Вже готова! — крикнув.

Смерть подивилася і каже:

— Лягай у неї горілиць.

— Я не знаю, як треба лягати, бо ще ніколи не вмирав. Покажи мені.

Смерть лягла, склала руки на грудях і промовила:

— Отак.

Іван трахнув віко труни. Замкнув труну на три колодки і закинув її в Черемош.

— Як не хотіла понести мене живого до раю, не понесеш і мертвого.

Іван ходить горами, гуляє і співає. Одного разу глип — а смерть стоїть перед ним і зубиська шкірить. Почала казати:

— Співай та гуляй, доки світу й сонця, я тебе не зачеплю. Аби-сь знав!

І не зачіпає. Іван Торбина й досі ходить горами і нічим не журиться. Такий, як був, веселий!

ІВАН-ВІТЕР

Був собі король і мав одну дочку. Дуже беріг її, щоб вона не знеславила себе, і замурував її в мур. Дав їй служницю, щоб вона там жила, і караул поставив довкола. От стала та королівна раз біля стіни, а в тім мурі була дірка, і вітер повіяв. І вона від того вітру привела хлопця. Росте він не по роках, а по хвилинах, і за п'ять місяців зробився великим.

А один з караулу доніс цареві, що «ваша дочка має сина».

Цар наказав розбити той мур і питає її:

— Де ти його взяла?

А той хлопчик каже:

— Я з вітру.

І дав піп йому ім'я Іван-Вітер.

Віддав його цар до школи. Школярі читали по книжках, а він все напам'ять. Вчитель розсердився чогось і вдарив його. А він як дмухнув вітром, то й дахи купцям поперевертав.

Дали знати цареві, що «ваш онук усе місто поперевертав».

Цар приїжджає до нього і каже:

— Що ти робиш?

— А я бавлюся.

— Покинь то і ходім додому.

Забрали його додому.

Посилають його в ліс по дрова. Іван-Вітер каже:

— Зробіть мені ланцюг сорок тисяч саженой.

Зробили. Він узяв обкинув тим ланцюгом ліс і несе весь додому. Дивляться з міста, щось іде таке, як хмара, і дають знати цареві, що «ваш онук несе цілий ліс».

Цар виїхав до нього і каже:

— Покинь те.

Той покинув, взяв ланцюг і пішов.

Приходить цар з ним додому і посилає його до моря по воду. Але він каже:

— Зробіть мені з того усього лісу два відра.

Зробили з того цілого лісу два відра, і він наказав собі зробити коромисло з двадцяти тисяч пудів заліза. І пішов до моря. Набрив у ті відра води, а за ним уся вода йде. Цар виїхав наперед до нього і просить:

— Покинь те.

Той як вдарив відрами в землю, і зробився став.

От той цар плаває з конем і просить його:

— Іван-Вітер, рятуй!

— Тримайся.

Він його врятував, і приїхали додому.

Той цар уже боїться хлопця, щоб він його коли не вбив. І посилає хлопця до пекла за грішми, що ніби йому були винні чорти шість мільйонів. Хлопець іде, але каже:

— Зробіть мені два капшуки із шкур: двісті волів забийте.

І вони зробили ті капшуки і ще булаву, яка вісімдесят пудів важила. І пішов Іван-Вітер у пекло. Прийшов туди і каже:

— Віддайте мені шість мільйонів грошей мого діда.

А старший чорт не дав. От Іван-Вітер позаходився бити чортів, то чорти йому насипали тих два капшуки повно. Він пішов додому, віддає гроші цареві і матері. І каже своїй мамі:

— Іди у той двір, де ти мене ростила, і постав на столі порожню шклянку, а на стіні нагайку повісь.

І дає їй цілющу і живлющу воду. І ще їй дав коня, візок і сказав:

— Як тільки буде цей візок трястись, а кінь почне іржати і стане на столі шклянка кров'ю наповнятись, а нагайка почне ворухитись, то бери з собою ту живлющу та цілющу воду, сідай на той віз і їдь до мене.

А сам пішов у світ і зайшов у пушу. Надибав палац. Зайшов у той палац, а в тім палаці змії безсмертний Козьолок жив. В тім палаці була дуже ладна пані. І каже та пані до нього:

— Де ти тут узявся, Іван-Вітер? Стережись, бо як прилетить змії, то тебе з'їсть.

Вона йому дуже сподобалась.

Прилітає той безсмертний Козьолок і каже:

— Фе, фе! Людським духом пахне! Хто тут є?

— А то мій брат прийшов.

І каже Козьолок:

— Вилітай, де ти там?

Той виліз. Наїлися, напилися. І Козьолок каже:

— На тобі трохи грошей, та іди додому.

Але Іван-Вітер відповідає:

— Ходім на мідний тік поборемось.

Дає йому той Козьолок руку і каже:

— На! Потисни!

Іван-Вітер як потиснув його, то Козьолокові тільки поза пазурами посиніло. І як кинув його Іван-Вітер до землі, то Козьолок ледве встав. Тепер бере тисне Івана-Вітра Козьолок за руку. І як потиснув його, аж Івану-Вітрові кров потекла поза нігтями. Як кинув його, то так кісточки і порозліталися. Козьолок узяв кістки та заховав під деревом.

А там дома у мами той кінь ірже, кров'ю шклян-ка наповняється, нагайка б'ється по стіні. От мати сіла на візок, і той кінь привіз її на те саме місце, де лежав убитий її син. Взяла мама покропила його цілющою водою, він і ожив. Покропила живлющою — він зцілився. І каже матері:

— Їдь, мамо, додому, а я ще піду в світ.

І він знов прийшов до того палацу, до тієї пані і каже:

— Спитай змія, нехай він тобі скаже, де його сила.

А сам сховався в лісі.

Вона каже змію:

— Скільки років ти зі мною живеш, а ніколи мені правди не скажеш.

Він каже:

— Якої ж ти правди хочеш?

— Скажи мені, де твоя сила?

— Моя сила в комині.

Та пані взяла комин і тішиться, а Козьолок каже:

— Яка ти дурна! Де б я тримав свою силу в комині!

Вона знов питає:

— Де ж твоя сила?

А він каже:

— Моя сила в коцюбі.

Вона тішиться тою коцюбою, а змії сміється з неї і каже:

— Ну де б я свою силу тримав у коцюбі! Моя сила в полі, там стоїть рота солдатів, всередині лежить камінь великий, під тим каменем скриня, в тій скрині заєць, в тім зайці качка, а в тій качці яйце, і там моя сила.

На другий день Козьолок поїхав на полювання, а Іван-Вітер приходить до неї, і вона йому все

розповіла. Він туди їде з рушницею. Дивиться, лежить хорт. Він того хорта хотів забити, а хорт проситься у нього:

— Ей, Іван-Вітер! Не стріляй в мене, я тобі колись у пригоді стану.

Дивиться, летить шуліка. Іван-Вітер хотів його забити, але він каже:

— Не стріляй в мене, я тобі колись у пригоді стану.

От приходять він до тих солдатів і каже:

— Здрастуйте, хлопці!

— Здрастуй, Іван-Вітер!

— Підніміть той камінь.

Взялися солдати і не можуть його зрушити з місця. Іван узявся і перекинув його. Добув звідти скриню. Заєць вискочив із скрині та й побіг. Іван-Вітер дивиться, а вже хорт несе того зайця. Розпоров він зайця, качка — ур-р-р-р! — і полетіла. Дивиться — несе шуліка качку. Іван качку розпоров, вийняв яйце. І той безсмертний Козьолок вже зовсім з сили спав. Приходить Іван-Вітер до палацу і сидить з панею. Коли приходять безсмертний Козьолок та й каже:

— Ей, Іван-Вітер, почекай ще хоч зо дві години.

— А, ні! Не почекаю!

І взяв те яйце, розбив собі на голові, і вся сила пішла по нім. А той Козьолок відразу вмер. Тоді Іван-Вітер взяв його порубав і викинув собакам.

Забрав ту пані і їде до своєї мами. Приїжджає — справляє весілля.

І я там був, пиво пив: по бороді текло, а в горлі сухо було. І я ниткою підперся, а соломою підперезався, і як напився, в землю зарився. А вони набили тією землею гармати і як вистрелили, то я аж сюди залетів і вам оце розповів.

КАЗКА ПРО КОРОЛЕВУ КАТЕРИНУ

Був собі король. Мав він одного сина: той син був такий силач, що подібного йому ніде не можна було найти. Король помер. Він зробився королем і сказав об'явити по цілому королівству, що всякий чоловік може приходити з ним боротися. Кілько не приходило людей, кожного забивав він руками. Одного разу прийшла до нього баба з сином і сказала, що знає, де єсть чоловік вельми сильний. Король обіцяв їй за теє дати багацько грошей і просив, щоб вона привела того чоловіка. Тоді баба сказала:

— Він не схоче до вас прийти. Треба, щоб ви поїхали до нього. Він живе на битому полі, їздить на сивому коні, називається Поланином. Кілько не приходило рицарів з ним битися, то кожного забивав.

— Я би поїхав до нього, — каже король, — но у мене нема ні одного коня, на котрім я міг би їздити, — що сяду на котрого, то зломиться, як гіллячка; і ні одного меча, котрим можна було битися, — що вдарю ним об землю, то розсиплеться, як порох.

— Я вам і на теє пораджу, — казала баба, — кажіть погнати коней до води, і над котрим будуть літати орли, на тім ви й зможете їздити; а підіть до Красного Магазина й одірвіть підлогу, там знайдете не тільки один меч, но і цілую зброю, котрая ніколи не переломиться.

Король, заплативши бабі, казав погнати коні до води і сам пішов за ними. Зловив коня, одкопав зброю, сів на коня і поїхав дорогою, котру йому баба показала.

Їхав він один місяць, другий, накінець на третій місяць приїхав на біле поле. Аж глядить, щось

миготить по полю. Цікавість його взяла зобачити, що то таке. Випустив коня і як близько під'їхав до нього, то пізнав, що то їде чоловік на коневі, а коли з'їхалися, то король сказав:

— Як слихом слухати, як видом видати — Поланин?

А той сказав:

— Як слихом слухати, як видом видати — король Іван? Чи будем битися, чи будем миритися?

— Будем битися, — сказав король.

І як зачали битися, то аж три дні билися, накінець Поланин охляв і каже:

— Довго ми билися, ну, теперечки погодім.

— Добре, — сказав король, — але з такою умовою, що ти поїдеш зі мною у світ.

— Добре, — сказав Поланин.

Всілись на коні і поїхали.

Їдуть і їдуть — і приїхали до однієї корчми.

Була там гарна шинкарочка. Поланин її полюбив і просив короля, щоб побавитися в тій корчмі зо дві неділі. Король розсердився на теє.

Разу одного король вийшов надвір і глядить, що вельми велика хмара йде. Король вернувся до хати і каже до Поланина:

— Не знаю, чи буде то дощ, чи град, бо вельми велика хмара йде.

Поланин вийшов надвір, поглядів, кликнув короля і сказав йому:

— Треба мені їхати, бо Катерина вислала проти мене військо, а то не хмара, тільки пил од ніг кінських. Вже шість раз вона вислала проти мене військо, а я сам-один його завсігди забивав.

Король став його просити, щоб дозволив йому поїхати збити теє військо. Перше Поланин не дозволяв того, а потім згодився і таку дав йому пере-

сторогу, що як прийде він до війська, то щоби перехрестив його мечем, а тоді воно само йому піддасться. А як поб'є усе військо, щоби не біг за зайцем, котрий вискочить з останнього забитого.

Король сів на коня і поїхав. На дорозі стрівся з військом, зробив так, як йому Поланин казав: збив його і ждав до тієї пори, поки не вискочить щонебудь із забитого.

Накінець вибіг заєць, а він — за ним, і біг через поле і ліс, аж прибіг до якогось палацу. Брама сама одчинилась, заєць вбіг, брама хутко зачинилась, і він остався перед брамою. Їздив коло стін і не міг ніде влізти, пішов своєю дорогою і вернувся до корчми. Поланин спитав його, чи гнався він за зайцем. Він сказав, що ні, і zostались ще на дві неділі в корчмі, щоби оддихнути.

Знову король побачив хмару і питався:

— Чи то буде дощ, чи Катерина проти тебе військо шле?

Поланин поглядів і сказав, що то Катерина військо шле. Король знову поїхав, збив військо і погнався вже за лисом, котрий вискочив із вояка. Не догнав його і повернувся назад. Таким способом зробилося і третій раз, та з вояка вискочив кіт. Брама одчинилася, — у браму влетів він і кіт. Поставив коня, а сам пішов у палац за котом. Перейшов одне, друге, третє — і накінець вийшов на дванадцятє, й почув голос:

— Ах, моя нещасная доле! Згинуло все військо!

Катерина схопила меч, одчинила двері і кинулась на короля й почала з ним битися.

Та король вибив меч з рук, а побачивши, що вона дуже хороша, полюбив її і просив, щоб вона за нього пішла. Вона згодилася, та просила його, щоб він дозволив поїхати до свекрухи. Оддала йому

ключі і просила його, щоб він не ходив до того покою, що зав'язаний ликом. Сіла до карети і поїхала.

Король, zostавшись сам-один на цілий двір, став обходити усі покої, аж прийшов до того, що зав'язаний личком. Охота його взяла зобачити, що там є. Одв'язав личко і ввійшов до одного покою — аж там сидить баба з верстатом і робить людей: що кине шпулем, то вискочить солдат, як міцній кине, то вискочить унтер-офіцер, іще міцній кине, то вискочить офіцер.

Король зобачив теє, убив бабу, сам сів за верстатом робити, та йому теє жодним способом не вдалося. Тоді він пішов до другого покою, аж глядить — уся хата завалена людьми, пішов до третього покою — аж бачить, що чоловік висить на круках, перед ним лежить в'язочка сіна і чашка з водою.

— Випусти мене з тих круків, — обізвався чоловік, — а я тобі за теє три рази життя подарую.

— А як мені тебе випустити? — сказав король.

— Дай мені в'язочку сіна з'їсти і чашку води випити, а я тоді сам зірвуся.

Король подав йому сіна — він з'їв, подав води — він випив, стрепенувся, злетів з гаків і полетів, не подякувавши королеві. Король задумався, що то був за чоловік, аж тут кіт прибігає:

— Нащо ти випустив чорта з гаків? Він схопив твою жінку і полетів на Лисую гору.

Король заплакав і став просити кота, щоб він його випустив з того замку. Кіт показав, де він може зійти на діл. Він взяв рушницю і пішов.

Іде він один місяць, аж приходить над якесь озеро. Схотілось йому їсти, став глядіти, чи нема що застрелити. Підійшов ближче і побачив качку

з каченятами і вже хотів до неї стріляти, та качка стала в нього проситися, щоб він не робив її дітей сиротами, й обіцяла йому за теє, що він захоче.

Він став її просити, щоб вона показала йому дорогу на Лису гору.

Вона йому показала і дала три пірця, щоб він їх присмалив, як треба буде йому чого до неї.

Він пішов. Приходить на Лису гору, аж у брамі стоїть кінь на трьох ногах. Він поглядів на нього — не думав, що той кінь може йому зашкодити.

Вийшла до нього Катерина і почала його лаяти за теє, що він випустив чорта з гаків, і казала, щоб він з нею утікав. Сіли на коня і поїхали.

Чорт вернувся вночі додому і, не заставши Катерини, став питатися в коня, де вона поділася.

— Прийшов той чоловік, — сказав кінь, — котрий тебе випустив з гаків, взяв її і поїхав.

Чорт скрутився. І спитав коня:

— Чи ми їх доженемо?

— Насіємо жита, змелемо, з'їмо і ще їх доженем, — сказав кінь.

Насіяли жита, зробили хліб і поїхали, на дорозі нагнали їх. Чорт схватив його за лоб і сказав:

— Ото тобі один раз дарую життя.

Одібрав Катерину, а його покинув.

Король пішов другий раз по Катерину, та чорт його догнав і знов його життям подарував.

Пішов третій раз — так само зробив з ним чорт, а за четвертим — взяв його за лоб, трухнув, що аж кісточки остались.

Качка заскучала за ним, що так довго його не бачила, прилетіла, зобачила, що він забитий лежить. Взяла грудку золота, під одне крило одну пляшку, під друге — другу і полетіла там, де біси стережуть воду живлющую і цілющую.

Кинула золота. Чорти побігли за ним, стали битися, а вона набрала води: в одну пляшку живлющої, у другу — цілющої — і полетіла до королеви-ча. Облила його, він зробився цілим, другий раз облила — він ожив і каже:

— Ах, як я довго спав!

— Заснув би ти навіки, коли б не я!

Вона йому розказала, що йому чорт зробив і яким способом вона його оживила. Він їй подякував і просив, щоб вона йому показала дорогу на Лису гору. Вона йому показала другу, таку, що кінь не міг зобачити, як він вийде на Лису гору. І так його навчила:

— Іди ти до своєї жінки і проси її, щоб вона довідалася, звідки він взяв того коня. А як будеш знати, то припали пірце, а я прилечу і тобі пораджу, яким способом його дістати.

Він пішов. Прийшов на Лису гору, Катерина стала питатися його, яким він способом ожив. Він їй розказав і просив, щоб вона довідалася, яким способом чорт дістав того коня. Вона його перевернула в голку і заткнула в подушку.

— Пре!.. Душа смердить! — каже чорт.

— Хто б тут осмілювся прийти? Мого чоловіка ти забив. Я більше нічого не знаю.

Чорт думав, що правда.

Уночі стала вона його питатися:

— Звідки ти взяв такого коня?

— Нащо тобі теє знати?

— Так, я хочу знати, де такії коні водяться.

— Ну, коли хочеш, то я тобі скажу. Ото у мене є одна кобила, і як вона має родити лоша, то за нею 12 вовків ходять і стережуть тієї миті, як лоша буде родитися, і як воно уродиться, то вони зараз його й розривають. Я раз добре розгледів, не дав їм з'їсти, тільки одну ногу одірвали йому.

Почувши теє, королевич на другий день попрощався з Катериною, присмалив пірце. Прилетіла до нього качка. Він їй теє розказав, і вона йому порадила, щоб він позабивав тії барани й оддав вовкам, то вони покинуть кобилу і побіжать у ліс, а лошатко уродиться, поссе і тоді їм не дасться.

Він так і зробив: коли кобила уродила лошатко і стала його просити, щоб він лошаткові дозволив побути коло неї цілий місяць, то воно набере сили і зробиться гарним конем.

Він пішов у ліс, став стріляти звірів і ними через цілий місяць живився. Потім пішов, щоб зобачити, чи його лошатко росте, і вельми дивувався, що з нього зробився такий кінь, що на нім можна їздити.

Сів, полетів на Лису гору, одібрав Катерину і поїхав. Чорт, дізнавшись про те, сів на свого коня і став його доганяти і вже на половині дороги догнав. Та кінь його (чорта) копитом тріснув, що аж смола потекла.

Поїхали до палацу, справили весілля.

І я там був, мед-вино пив, по бороді текло, а в губі нічого не було. Я пішов до кухаря, а він як мене тріснув — помогло, то я побіг на гній, щоб охолодитися. Зачали на «віват» з гармат стріляти, не стало їм куль. Вони стали набивати гноем і разом мене в гармату всадили. Як вистрелили, то я з гармати як вилетів, то летів, летів, аж сюди прилетів і цю казочку сказав.

КАМІНЕЦЬ-СВИСТУНЕЦЬ ТА ЛИХА ЦАРІВНА

В одному селі під темним лісом жив собі боднар. Все життя робив людям бочки, дійниці, коновки, цебра і так годував свою невеличку родину.

Він був тихий, сумирний, понад усе любив звірину і птахів.

Одного разу боднар пішов у ліс за деревом на обручі до коновок. Раптом до нього долинув розпачливий крик. Якась звірина благала порятунку. Боднар побіг кущами, вибіг на галявину, де сільські хлопці били гадину.

— Гей, хлопці, не бийте, — попросив.

Схопив гадину і повісив собі на плече. Гадина обвилася навколо боднаря, і він поніс її з собою. Перелякані хлопці розбіглися хто куди.

Вдома боднар пустив гадину на долівку. Перестрашилася його жінка, не знала, куди тікати.

— Не бійся, жінко, це добра звірина, — заспокоював боднар. — Люди дурно-пусто її кривдять.

Відгородив на печі куточок, пустив туди гадину і почав її годувати молоком. Вона була дуже слаба, побита. Ледве рухалась.

Минув місяць, другий, і гадина видужала. Вона посунулася з печі, подякувала боднарєві.

— Ходім до мого тата, він віддячить тобі за добре серце, — попросила господаря.

Спекла жінка хліб, наклала їди в торбу. Боднар сів на гадину і вирушив у далеку дорогу. Пробиралися дрімучими лісами, глибокими ярами, через бездонні мочари і страшні урвища. Нарешті дісталися до величезної печери.

Гадина сказала:

— Вирубай, приятелю мій, добрий дрючок і бий ним з усіх сил по землі, а я буду кричати-голосити. Як вийде мій тато і буде тобі давати срібла-золота, аби ти мене не бив, — не бери. Кажи, аби дав той камінчик, що він тримає під язиком.

Боднар знайшов дрючка і почав ним гаратати¹ по землі, аж загуло довкола. А гадина вчинила такий лемент, що дерева зашуміли, птахи порозліталися, звірі поховалися в нори.

— Ой, татунечку мій любий, б'є мене чоловік, добиває. Вийди з підземного царства і врятуй свою доньку, — приповідала.

Скеля поворухнулась. Від печери відсунувся камінь, і на галявину виповз старий, зарослий густою травою тато гадини. З його очей сипалися зелені іскри, а на плечах він мав мішок із золотом.

— На тобі ці гроші, — сказав, — тільки не бий мою дитину.

— Ні, дай мені той камінчик, що в тебе під язиком.

— Не дам, — і старий заповз у печеру.

Боднар знову загаратав дрючком по землі. До самого вечора бив, ніби молотив. А гадина голосила на весь ліс:

— Ой, тату мій любий, б'є мене чоловік, добиває. Вийди з підземного царства і врятуй свою доньку.

Знову скеля поворухнулась. На галявину виповз старий, зарослий густою травою тато гадини. З його очей сипалися зелені іскри, а на плечах він мав мішок з діамантами.

— На тобі цей мішок, — сказав, — тільки не бий мою дитину.

— Ні, дай мені той камінчик, що є в тебе під язиком, — не згодився боднар.

Поповз старий назад у печеру, а боднар ще дужче почав бити дрючком об землю. Закричала гадина, заголосила:

¹ Гаратати — бити (*діал.*).

— Ой, тату мій любий, не шкодуйте того камінчика, добиває мене чоловік!

Втретє поворухнулася скеля, показався тато гадини, виплюнув із рота зелений камінчик і знову зник у печері, а вхід затулив каменюкою.

Підняв боднар камінчик, поклав собі на долоню і спитав гадину:

— Що з ним робити?

— Поклади під язика — і будеш розуміти мову всіх звірів. А коли тобі чогось треба, знайдеш у ньому дірочку і свиснеш.

Подякував боднар гадині, попрощався з нею і подався додому. Прийшов і знову робив односельцям бочки, цебра, дійниці, коновки. А коли стомлювався, ходив у ліс слухати, про що розмовляють звірі і птахи. Це давало йому радість.

У того боднаря був син Петро. Перед смертю боднар викликав його до себе.

— Прийшов час мені вмирати, — сказав. — Я тобі залишу подарунок тата гадини — зелений камінчик. Носи його під язиком, і будеш розуміти мову усіх звірів. А коли тобі чогось треба буде, виймеш, знайдеш у ньому дірочку і свиснеш.

Умер боднар. Минув час. Одного разу Петро порався на подвір'ї і почув:

— Син покійного боднаря буде великим паном, — сказала курка.

— Міністром, — промовив індик.

— Ні, царем, — поправив його качур.

— Так, так, так... — погодилась качка.

Когут вилетів на паркан, сплеснув крильми і зарепетував:

— Іди, Петрику, сватати цареву доньку!

Це сподобалось парубкові. Він згадав про камінчик, вийняв його з рота, свиснув у дірочку. Несподівано все подвір'я наповнилось дідьками.

— Чого тобі треба, господарю?

— Нічого. Я тільки хотів видіти, чи ви не ліниві. Зникли дідьки.

Пішов Петро до матері.

— Хочу женитися. Підіть до царя і висватайте мені його дівку.

Мати здивувалася, але все-таки пішла.

Вислухав її цар, а тоді сказав:

— Най твій син збудує собі палаци ліпші, як у мене. Інакше не видіти йому моєї доньки.

Прийшла мати додому і розповіла про все синові. Вийшов хлопець надвір, свиснув у камінчик. Позбігалися дідьки:

— Чого хочеш, господарю?

— Аби мені були завтра під отим лісом палаци, кращі, ніж у царя.

До ранку чорти виконали наказ.

Петро сказав матері:

— Ідіть, мамо, до царя і скажіть, най дає свою дівку за мене.

Прийшла мати до царя, сказала, що все готове. Цар подивився у вікно і побачив, що Петрові палаци ліпші, ніж його, зачудувався.

— Як твій син хоче моєї доньки, то най зробіть від своїх палаців до моїх дорогу, як дзеркало. По її боках мають цвісти дерева і дзюркотіти кришталеві ріки.

Розказала мати синові, чого зажадав цар, а хлопець і не думає журитися. Вийшов надвір, свиснув у камінчик, збіглися дідьки.

— Аби до завтра між моїм і царевим палацами була така дорога, як цар хоче, — наказав Петро.

Дідьки вже знали, якою має бути та дорога, бо вони верховодили в царевій голові. Вранці вона виблискувала, як люстерко, а по боках цвіли дерева і дзюркотіли ріки.

— Ідіть, мамо, до царя, най дає свою дівку за мене, — попросив Петро.

Пошкандибала мати знову до царя. Вклонилася і промовила:

— Дорога, пресвітлий царю, вже є. Давай царівну за мого сина.

— Я дам царівну, але най син приїде на весілля в золотій кареті, а коні аби мали діамантові копита, — відповів цар.

Мама розповіла Петрові і цю забаганку царя.

— Все буде так, як цар хоче, — відказав Петро. Свиснув у камінчик і наказав чортам до другого дня все приготувати. А вранці перед Петровим палацом чекала золота карета і коні з діамантовими копитами.

Сів хлопець у карету і рушив до царського палацу. Назустріч вийшла царівна. Поїхали до церкви, повінчалися і справили весілля.

Але царівна не любила боднаревого сина. Вона зналася з Поганим царем, з яким вже давно хотіла зійтися. Одної ночі приголубила Петра і спитала:

— Скажи, любий, звідки в тебе палаци, золота карета і все те, що ми маємо?

Петро похвалився:

— У мене під язиком є камінчик. Коли свисну в нього, то приходять дідьки і роблять все, що треба.

— Ану дай, най я подивлюся, — попросила царівна.

Петро вийняв камінчик з рота, подав жінці. Вона гралася, поки чоловік не заснув, а тоді свиснула в камінчик, і палац наповнився чортами.

— Чого хочеш, господине? — спитали.

— Віднесіть мене до Поганого царя, а мого чоловіка замуруйте в темну вежу. Залиште тільки дірочку, аби мав чим дихати.

В той самий мент чорти схопили царівну й понесли за море.

Як прокинувся боднарів син, почав мацати руками холодні стіни. Побачив малесеньке віконце, визирнув. Під вежею гралися песик із кіточкою.

— Скажіть мені, звірятка, чи ви не знаєте, де поділася моя жінка? — попросив Петро.

— Вона з твоїм камінчиком утекла до Поганого царя, — відповіли звірятка.

— Принесіть мені камінчик, я віддячуся вам.

Вирішили песик з кіточкою виручити свого господаря і рушили до Поганого царя. Йшли вони кілька днів і ночей, нарешті прийшли до широкого моря. На березі кіточка заплакала — вона не вміла плавати.

— Не плач, — втішав її песик. — Сідай на мене.

Сіла кіточка песикові на спину, і він переплив з нею море. Вийшли на берег і пішли далі. Довго йшли стежками-доріжками. Раптом почули музику, пискняву і шелест. Кіточка аж затрусилася. Штовхнула песика лапкою і прошепотіла:

— Сховайся в корчі. Це — мишаче весілля. Я зловлю молоду.

Песик сховався, а кітка витягнула лапки і притаїлася за каменем. Коли мишаче весілля наблизилось, стрибнула і схопила мишачу молоду.

Миші вчинили такий писк і плач, що тяжко було слухати.

— Кіточко, — просили вони, — пустіть нашу молоду.

— Як ви хочете, аби я її пустила, то принесіть мені від Поганого царя чарівний камінчик, — відповіла кітка.

Молодий побіг до Поганого царя. Норами-дучками заліз до його палацу, знайшов світлицю, де спав цар. Лиха царівна подарувала камінчик коханцеві, і той тримав його вдень і вночі під язиком.

Поганий цар дуже любив нюхати табаку. Як лягав спати, то завжди клав табакерку на нічний столик, а під столик — нічний горщик. Мишачий молодий засунув хвостик у нічний горщик, а потім обвалював його в табакці. Виліз на ліжко і повів хвостиком Поганому цареві попід ніс. Цар так чхнув, що камінчик вискочив з рота і покотився по підлозі. Мишачий молодий хап камінчик — і в нірку. Тоді побіг до кітки, попросив:

— Пустіть мою молоду, кіточко, я вам камінчик приніс.

Взяла кітка камінчик, поклала в рот, мишачу молоду випустила на волю. Тоді покликала песика, і вони вирушили в дорогу.

Коло моря кітка сіла на спину песикові, і так попливли до другого берега. Пливли вони день, пливли ніч. Песик дуже боявся, аби кіточка не випустила камінчик.

— Кіточко, ти ще маєш камінчик у роті? — спитав.

— Маю, маю, маю, — відповіла.

Пливли далі. Через якийсь час песик знову спитав:

— Кіточко, ти ще маєш камінчик у роті?

— Маю, маю, маю, — відказала кітка.

Як наближались до берега, песик ще раз спитав:

— Тримаєш добре камінчик у роті?

— Тримаю, песику, — сказала кітка і випустила камінчик у море. Зажурилася, але змовчала, бо песик міг розсердитися, кинути її в море і втопити.

Коли ступили на землю, песик попросив показати камінчик.

— Не маю... — заплакала кіточка. — Я його впустила в море тоді, коли третій раз відповідала.

Песик так розлютився, що хотів порвати кітку на кавалки. Але вона швидко видряпалась на дерево. Цілий день песик гавкав під тим деревом, а коли змучився, ліг на теплий пісок і заснув.

Кіточка довго журилася на гілляці, так журилася, що вже їй і жити не хотілося. Злізла з дерева і пішла до моря топитися. Раптом хвилі заколотилися, завирували. То почалося риб'яче весілля. Риба аж вискакувала в повітря, так веселилася, танцювала. П'яний щупак схопив плотицю-молоду і так кружляв з нею, що як вона вирвалася з його слизьких рук, то полетіла аж на берег. А кіточці тільки цього й треба було. Вона скік — і хап риб'ячу молоду.

Вся риба припливла до берега і стала просити:

— Кіточко, пустіть нашу молоду, бо ми хочемо догуляти весілля.

— Не пущу її доти, поки не принесете мені камінчик, якого я впустила в море.

— Почекайте, — сказала найменша рибка. — Вчора моїй бабці впав якийсь камінчик в око.

І рибка зникла. Минуло небагато часу, і вона принесла камінчик.

Кіточка пустила риб'ячу молоду в море і вдарила песика лапкою по хребті:

— Вставай!

Песик пробудився, знову кинувся до кітки, аби пошматувати, але вона видряпалась на дерево.

— Агій на тебе, дурний! — крикнула. — Камінчик є.

Знову рушили в дорогу. Цілу дорогу мовчали, аби не стратити камінчик. Прийшли до вежі, де їх чекав Петро. Песик наносив купу соломи під стіну, в якій була дірочка. Став на солону, а кіточка вилізла йому на плечі і подала камінчик господареві.

Подякував Петро звіряткам, свиснув у камінчик, і коло вежі з'явилися дідьки.

— Чого тобі треба, володарю? — спитали.

— Розваліть цю вежу!

Вежу ніби вітер здув.

— Дайте мені мою жінку і Поганого царя.

Через одну хвилину дідьки їх принесли.

— Зробіть і для них таку саму вежу, як вони зробили для мене. Замуруйте їх, аби там сиділи, скільки буде світу та сонця.

Дідьки зробили так, як було наказано.

Боднарів син вернувся до татової хати. Робив людям бочки, цебра, дійниці і коновки. Жив у щасті і здоров'ї, честував своїх звірят. Песик бігав на подвір'ї, погавкував на перехожих, а кіточка сиділа під припічком і казки розповідала. Я в неї був, цю казку чув, усю перейняв і вам розказав.

КИРИК

Жив Кирик-мужичок. Сталася Кирикові велика причина: умерла саме в жнива дитина. Тепер бідний Кирик ходить, шукає, нема кому ямки копати, нема кому труну робити, ніхто не хоче — ніколи. Пішов Кирик до попа.

— Прийшов до вашої милості, щоб ішли дитя хоронити.

— А є у тебе, Кирику, карбованець?

— Нема, — каже.

Не хоче піп дитину ховати. Іде додому Кирик, плаче — ніхто його не слухає. Пішов він сам яму копати. Копає Кирик яму, дивиться — йде дідок.

— Здоров будь, Кирику! Що то ти тут робиш?

— Сталась мені велика причина: умерла у жнива дитина, ніхто не хоче яму копати, то сам копаю.

— Підожди, Кирику, не копай, іди зі мною.

Прийшли вони на долинку.

— Викопай тут, Кирику, ямку на дитинку.

Став копати Кирик ямку на дитину, викопав із срібними карбованцями котельчик. Кирик зрадив, прийшов додому, взяв коня і поїхав у город; купив куль муки пшеничної, пшона, сала. Вертається, коли у нього повен двір людей: той домовину робить, ті пішли яму копати (дізнались, що у Кирика гроші є). Прийшов Кирик до попа, вийняв грошей сорок карбованців.

— Прошу, батюшко, дитину ховати з собором.

— Зараз, Кирику, іди додому, я зараз буду.

Не дійшов Кирик додому, як уже йде дванадцять попів з дванадцяти церков. І цей піп з попадею йде. Почали дитину з собором ховати, як купецького сина.

Поховали, сіли трапезувати. Піп хоче спитати в Кирика, де то він грошей дістав. А попадя і каже:

— Не допитуйся тепер, бо будеш із хати сторч махати. Діждеш посту. Кирик ніде не дінеться. Стане він говіти, спитаєш його на духу, де він гроші взяв. Не признається — не станеш його сповідати.

Піп дожидає посту. Став Кирик говіти, став піп його допитувати, де він добув грошики.

— Які ти гріхи маєш?

— Батюшко, чоловік що ступив, то й согрішив.

— Ні, я чув, що в тебе є якісь грошики непевні, що ти їх підчепив...

— Ні, батюшко!

— Ну, не признаєшся, ступай геть з-перед моїх очей.

Приступає знов Кирик, піп і питає знов.

— Так, — каже, — батюшко, знайшов я котельчик.

— Я це знаю, — каже батюшка, — але ті гроші непевні. Принеси їх сюди. Я одслужу молебень, то мені буде часточка, тобі часточка і на церкву часточка.

— Добре, — каже, — нехай і так буде.

Одправив піп вечерню, приходить додому.

— А що? — каже попада.

— Знаю вже, де Кирик грошей набрав.

І розповів їй усе.

— Почекай, — каже вона, — не йди до нього.

Я так зроблю, що всі гроші будуть твої.

Побігла попада до шевця і випросила у нього шильце і дратви.

Прибігає додому, зняла з горища волову шкуру. Взяла ту шкуру, наділа на попа: передні ноги — на руки, задні ноги — на попові ноги, роги — на голову. Обшила вона шкурою, зробила з нього чорта.

— Іди тепер до Кирика, та постукай у вікно — він ще спить, — та й скажи: «Ага! Забрав мої гроші та й хочеш дати попові на церкву! Оддай їх зараз, а то увесь дім рознесу і всі душі заберу!» То він тебе злякається і віддасть гроші.

Прийшов піп під вікно та й заторохтів рогами. Кирик подивився, — а місячно, — думає, що диявол.

— Чого тобі, нечиста сило, треба?

— Ага! — говорить піп. — Узяв мої гроші, а душі не віддав? Оддай мені гроші, а то я тобі цей дім рознесу і всі душі заберу!

— Почекай, — каже Кирик, — я тебе боюся. Я тобі оддам гроші через двері...

Подав йому через двері котельчик. Прийшов піп додому. Попадая хотіла взяти той котельчик, а він попові до рук приріс. Стала вона оддирати з попа волову шкуру — стала з попа кров текти. Шкура приросла, і став з попа чорт.

КОВАЛЬ І ЧОРТ

Був собі коваль, та такий бідний, що на ковадлі спав і обценьками покривався. От і вирішив він записати свою душу нечистому. Нечистий і каже:

— Добре, що ж ти хочеш за свою душу?

— Я хочу, щоб у мене був повен глечик грошей і щоб цілий рік вони не убували, скільки б я їх не брав.

Лукавий і каже:

— Добре, будеш мати гроші, а через рік я прийду по твою душу.

От приніс коваль повен глечик грошей, заховав у бодню, а трохи взяв у кишеню та й почимчикував гуляти. Гуляв день, ніч, аж не зоглядівся, коли й рік пройшов.

Іде якимось він, а лукавий скік до нього на плечі та й каже:

— А! Тепер ти мій.

А коваль йому:

— Твій, але пожди до хати, я дещо жінці скажу.

— Добре, — погодився чорт.

Коваль ввійшов у хату, посадив лукавого на лаві, та ніхто його не бачить, ані він сам, і вийшов з хати та ну знову гуляти.

Лукавий ждав-ждав, а далі хотів встати з лави та йти за ним. Коли смикнеться — аж не можна

встати. Давай він рватися од лави, термосує, аж глина летить, мало хата не розвалиться. А жінка злякалась, кинулася з хати та до чоловіка:

— Що ти таке посадив на лаві, що мало хати не розверне? Іди та прийми його звідти.

Коваль прийшов і каже:

— А що, будуть знов цілий рік гроші в глечіку — то пуцу.

Лукавий і каже:

— Будуть.

Він взяв та й пустив. От знов грошей доволі. Знов коваль гуляє, веселиться, аж незчувся, коли й рік минув. Іде він собі дорогою, а лукавий скік йому на плечі та й каже:

— Тепер ти мій.

— А твій, — каже коваль, — але пожди, посидь отут у моім городі на груші, а я на час ввійду в хату та з жінкою попрощаюсь.

— Ну, йди, та не барись.

От коваль посадив лукавого на груші, а сам знов пішов гулять-веселиться. Коли біжить жінка:

— Що це ти посадив на груші? Одна була така славна грушка, а тепер зовсім пропаде, так щось її трусить. Вже грушки обсипались, листя облетіло і гілля поламалось, вже аж коріння вивертає.

Прийшов коваль та й каже:

— А що, будуть знов цілий рік гроші — то пуцу.

— Будуть, будуть, тільки пусти.

От він взяв та й пустив. Знов є гроші — знов гуляє коваль, аж поки рік не виходить. Лукавий знов явився та й каже:

— Тепер ти мій.

— А твій, — каже коваль. — Ну, ходім у дорогу.

— Ходім.

Ідуть вони на греблю, а був уже вечір, та так місячно. От від коваля тінь і видно на землі, а біс питає:

- Хто це з тобою йде?
- А це мій брат, — каже коваль.
- То він візьме мене?
- А візьме, — одказує.
- Ну, змилуйся, сховай мене.
- А куди я тебе сховаю?
- Ну, хоч у калитку.
- Добре, лізь в калитку.

От біс і сховався в калитку. А коваль міцно зав'язав її та й кинув у воду. Чорт утопився, а коваль вернувся та живе й досі.

КРІПАК І ЧОРТ

Колись, як ще була кріпаччина, в одного пана служив чоловік. От пан йому каже:

— Дай мені дві жмені срібла або вижени он з того болота чортів, то я тебе на волю випущу.

Чоловік дума собі: срібла трудно дістати, а чортів можна вигнати.

Пішов він до коваля, щоб той йому зробив дротяну нагайку. Коваль зробив. Узяв він нагайку та до того озера. Прийшов і почав з грязі стовпчики ліпити.

Коли це чорт виходить з озера та й питає:

— Що це ти, чоловіче, робиш?

Чоловік йому каже:

— Оце думаю ставити на озері монастир. Ото, бач, і стовпи положив. — Показує на ті стовпчики, що з грязі ліпив. Чорт йому каже:

— Не поставиш ти тут монастиря, бо ми тебе задушимо.

Сказав та зараз і побіг в озеро і похвалився самому найстаршому чорту. А цей посилає до того чоловіка високого чорта та й наказує:

— Скажи так тому чоловікові, що думає тут монастир ставить: якщо подужає тебе, то ми виступим відси, а якщо ти його подужаєш, то він повинен одступитись од цього озера.

Виходить високий чорт з озера та й каже чоловікові:

— Казав так наш начальник: хто кого з нас поборе, той тому оце озеро уступить.

Чоловік каже:

— Де тобі мене подужати! Краще поборись з моїм дідом. Він такий уже старий, що увесь обріс мохом, він тут у лісі лежить.

А коло того озера був близько ліс. От чорт і послухав. Приходить у ліс, аж там під кущем лежить медвідь. Чоловік йому каже:

— Оце той дід, іди з ним поборись. Якщо його побореш, тоді і зі мною будеш боротись.

Чорт приходить та й торкає медведя лапою.

— Чуєш, уставай, будем боротися.

Тут медвідь як схватиться, як візьме його в лапи та давай кусать та м'ять — насилу чорт вирвався. Прибігає в озеро та й каже найстаршому чортові:

— Шкода. Не можна його побить. Коли я з його дідом боровся, та не поборов, — а дід його такий старий, що аж мохом обріс увесь, — то якби з ним боровсь, він би мене й живого не пустив.

От цей посилає другого чорта, уже горбатого, до того чоловіка. Виходить цей горбатий та й каже йому:

— Ану, хто дужче свисне, то того буде озеро.

Чоловік каже:

— Добре, тільки свисни ти вперед, а потім я свисну.

Чорт як свиснув, то й листя на дереві попадало. Тоді чоловік каже:

— Ану, я свисну. Тільки ти очі зав'яжи платком, бо як свисну, то й повискакують.

Чорт і зав'язав платком очі. Цей як свиснув його нагайкою по шиї, так він і покотивсь у озеро. Прийшов та й каже найстаршому чортові:

— Нічого ми не зробимо з ним, бо я як свиснув, то йому нічого не сталось, а як він свиснув, то ледве мені очі не повилазили.

От він посилає третього чорта, такого гладкого, як годований кабан, і дає йому свою патерицю, таку, що може, пуд п'ятнадцять, і говорить йому:

— Нехай хто вище викине.

Виносить ту булаву до того чоловіка і каже:

— Ото так казав наш начальник: хто вище підкине оцю булаву, то того буде озеро.

Чорт же той найстарший, як давав патерицю, то попереджав:

— Гляди, щоб ти її ніде не дів, бо тільки ти її де-небудь дінеш, усі ми тоді пропащі.

От чорт як підкинув її угору ще зранку, то аж увечері впала додолу, а цей чоловік тільки з одного боку її підніме, а щоб усю її підняти, то цього не міг. Тож він узяв за один кінець та й дивиться на небо, а чорт його питає:

— Чого ти дивишся вгору?

Чоловік каже:

— Дождаю, поки хмарка набіжить, бо хочу її закинути, щоб ти ніколи її не бачив.

Тоді чорт за ту патерицю та в озеро. Прибіг і каже чортові самому найстаршому:

— Хотів закинути патерицю на небо, а я і не дав.

Найстарший посилає знов одного чорта до того чоловіка, щоб спитавсь його, чи не хоче він грошей багато взяти, аби тільки їх з озера не виганяв. Чорт приходить до нього та й каже:

— Що тобі дати, щоб ти тільки не вигонив нас з цього озера, бо це озеро ще наших прадідів?

Чоловік йому каже:

— Я з тебе багато не хочу, тільки дай мені оцей бриль повен срібла.

Чорт його питає:

— Зараз тобі дасть гроші?

— Ні, принесеш мені уночі в клуню.

— От добре, принесу, тільки не чіпай нас.

Прийшов чоловік додому, викопав у клуні велику яму і зверху пропустив таку дірку, аби бриль помістився в яму, а потім прорізав дно у брилі та й поставив його на тій дірці. Коли це уночі чорт несе йому мішок срібла. Приніс, висипав у бриль, дивиться — аж він порожній. Приніс він ще три мішки срібла — та таки ще не повний бриль.

А чорт і не оглядається, що попід брилем яма, та й носить гроші, поки не наносив повний бриль. Тоді чоловік забрав ті гроші, дав дві жмені панові срібла та й викупився од панщини.

МОСКАЛЬ У ПЕКЛІ

Був собі одставний москаль, і пішов він на той світ. Ходить-ходить — ніде йому нема пристання. Аж приходить він до пекла, — аж там чортів такого багацько.

Він зараз по-московськи й кричить:

— Тьху, пропасть! Нечистий дух как смердить!

Чорти на його кричать:

— Іди собі... Чого ти хочеш? Тут не можна бути тобі!

Москаль каже:

— Пождіть, дайте мені тут у вас порозкладатись. Забиває він кілочки по стінах та й каже:

— Це на ранець, це на муніцію, а це — на шинель, а це — на ружжо!

Ну, повішав він усе та й питається:

— Що це таке?

А чорти кажуть:

— Пекло.

— Ну, хорошо, що тепло. А що то, — говорить, — кипить?

— Душі.

— Ну, слава Богу, що є галуші. Дайте ложку. Дали йому ложку, а він як почав їх трошити.

Чорти розсердились, та давай на його кричать:

— Що ти робиш? Іди собі звідси!

А він каже:

— Ну, ходім на двір, перш покажете мені, в яку дорогу йти.

Чорти повиходили всі з пекла, а він узяв та й зачинився та й не пускає їх.

Чорти замерзли та так кричать-плачуть, а іде баба та питається:

— Чого ви плачете?

— Москаль прийшов у пекло, зачинився та й нас не пускає.

— А, дурні. Не знаєте, що зробити. Ось де є собака, візьміть, здеріть шкуру, зробіть барабан та забарабаньте, то він вийде!

Чорти зраділи та за собаку.

Облупили його, зробили барабан — тр-р-р!

Москаль кричить:

— Ох, у поход пора!

Взяв убрався та й пішов, чорти убігли та й зачинились.

Москаль вийшов надвір, дивиться — нема нічого. — О, піддурили, бісові сини!

Та й пішов собі далше, лучче шукати.

ОРИСЯ

Цю казку розповіла баба дідові, а дід — сусідові, сусід — кумі на толоці, кума — вороні і сороці. Сорока жити не могла, доки всім не рознесла. Від неї і я знаю і вам розповідаю.

Жив на світі парубок, високий і стрункий, як молодий дубок, а гарний, як принц. Через нього усі дівчата сохнули, як бадиліни, матері хотіли повернути хлопцеве серце до своїх доньок.

Коли настав на те час, парубок оженився на Орісі, найбіднішій дівчині села.

Багатії спочатку ойкали від здивування, а потім стали знущатися:

— Він не міг покинути недолю, бо то його рідна мати!

— Чого нам за ним шкодувати? Коло його хати ні кілка, ні хвоста, а в макітрі горобці цвірінькають.

Після весілля неборака раптово дуже захворів. Ліг на піч і більше не вставав. До хати прийшли люди, близькі й далекі родичі.

Він промовив до них:

— Мені приснився чудернацький сон. Мавка нашого лісу просунула голову у вікно і сказала, що я видужаю тільки тоді, коли найвродливіша молодичка станцює переді мною в такому убранні, якого ще світ не бачив.

Багатії знову порозв'язували свої язики і почали ляскати ними, ніби мітлами мести:

— Нехай Орися танцює перед ним. Побачимо, де вона візьме вбрання, якого ще світ не бачив!

— Вона має лише одну конопляну сорочку, що на ній...

— Не хотів багатії — нехай тепер загинається!

— Через ту голодранку чекає на бідолаху чорний хрест!

— Нехай іде посмітюха світ за очі і не вертається без того вбрання!

Орися чула ці нарікання, бачила, як мучиться чоловік, але не могла йому нічим допомогти. Одного дня вона вийшла за ворота і сказала:

— Не вернуся додому, доки не знайду такого вбрання, якого ще світ не бачив!

Довго йшла Орися. Якось уночі добралася до темного, непролазного лісу. Блукала нетрями, сльози витирала, долю проклинала. З гіркою бідою вийшла на невеличку галявину, де була хатка. Постукала в шибку. Та ніхто не відповів. Набралася Орися сміливості, ввійшла до хати. Але там не було ні душі. Засвітила каганець, зварила собі вечерю і лягла на піч спати.

Десь опівночі затрусилася земля, задзвеніли вікна, двері відчинилися навстіж. Через поріг переступив чорт. Вишкірив зуби і покликав:

— Молодичко, йди танцювати!

Перелякана Орися відповіла з печі:

— Я б пішла танцювати, та не маю такої гарної сорочки, якої ще світ не бачив.

Чорт вийшов надвір і за якусь хвилину приніс нову сорочку, вишиту різнокольоровими цяточками, які виблискували, наче зірки на небі. Від неї йшло таке сяйво, що аж очі сліпнули.

Чорт кинув сорочку на піч і прохрипів:

— Танцюй, молодичко!

— Я б пішла танцювати, та не маю спідниці такої гарної, що світ ще не бачив.

Чорт вийшов надвір і за якусь хвилину приніс нову спідницю, на якій цвіли і переливались, мов на лісовій галявині у травні, різні квіти. Кинув ту спідницю на піч і прошипів:

— Танцюй, молодичко!

— Я б пішла танцювати, та не маю таких гарних черевичків, яких ще світ не бачив.

Чорт кинувся до сіней, загупав, загнував, а за хвилину повернувся з чудовими черевичками в руках. Вони були золоті, каблуки у них срібні, а круглі пряжки виблискували, як місяць. Шпурнув черевички на піч і крикнув:

— Танцюй, молодичко!

— Я б пішла танцювати, та не маю таких панчіх, яких ще світ не бачив.

Чорт вискочив за двері, десь там нишпорив по закутках, бубонів щось собі під ніс. Влетів знову до хати і кинув на піч панчохи, тонкі, шовкові, виткані із сонячного проміння. Тоді закричав:

— Танцюй!

— Я б пішла танцювати, та не маю гарних стрічок і таких сережок, що світ не бачив.

Чорт заскреготав зубами, погрозив Орісі кулаками і стрімголов кинувся з хати. Десь там дряпався по стінах, шелестів старим листям на горищі, лаявся, потім повернувся, кинув на піч коробочку із стрічками, як довгі смуги веселки, сережками, як затверді дівочі сльози, і заревів:

— Задрипанко, танцюй!

— Я б пішла танцювати, та не маю гарного намиста.

— Звідки ти взялася на мою голову! — заревів чорт. Схопив люто хвоста в зуби, вдарив ногою у двері і шугнув до сіней. Там стукав ратицею об долівку, вовтузився, з кимось бився. Потім так рвонув через поріг, що аж простягнувся посеред хати. Люто жбурнув Орісі намисто, та таке гарне, ніби хтось нанизав на золотий промінь вечірні зірки і крапельки роси.

— Відьмо, танцюй!

Орися вже мала все для танцю. Тепер не знала, що казати, тому почала мимрити і розтягувати слова:

— Я би пі-шла тан-цю-ва-ти, та не ма-ю та-кого віноч-ка, що світ не ба-чив.

— А щоб тобі! — оскаженів чорт. — Чи мені до шлюбу з тобою іти?

Забив хвостом по землі, аж курява піднялася в хаті. Уже хотів іти за віночком, але десь закукурікав півень, і чорт мов крізь землю провалився.

Вранці Орися забрала те вбрання і побігла у своє село. Одяглася, як на свято, і почала танцювати перед своїм чоловіком. Він так втішився, так звеселів, що скочив з печі і собі пішов танцювати.

Так Орися врятувала чоловіка, а злі люди поприкушували язики.

ПАРУБОК І ЧОРТ

Пас парубок уночі скот недалеко од ставу. Коло ставу лежав чоловік, а воно не чоловік, а лукавий перекинувсь чоловіком. А вовк крадеться, хоче його сонного з'їсти. Той парубок думає, що то чоловік — і крикнув:

— Ото, дядьку, вовк із'їсть!

Він як схопиться — та в воду. А той каже:

— Коли б я знав, я б і не казав; я думав, що чоловік.

Вовк побіг. Коли чорт виходить і каже:

— Ну, спасибі, дядьку, що ти мене од смерті одборонив. Одбороню і я тебе. Заберуть тебе в солдати, піймають тебе людоїди, будуть годувать на сало...

Забрали його в солдати, піймали його песиголовці (тії, що людей їдять), годують на сало. Уже вгодували, уже й пучки врізали — хотіли різать. Він і здумав про того. Коли той уночі й біжить. Там замкі такі здорові — лукавий як добіг, то так і одчиняються. Він прийшов до його:

— А що ти, дядьку, живеш тут?

Каже:

— Живу.

— Поведи мене, де тут гроші є.

Каже:

— Боюсь, хотя мене одсіль як Бог виніс!

Він каже:

— Постій, не кажи так, що Бог виніс. Бог тебе не нестиме, а ще я буду нести.

Він пішов, де є гроші, три мішки набрав, виніс надвір, поскладав на себе. Той парубок сів — не вгадав, коли й додому одвіз.

Привіз до ставу, та туди, де чорти живуть. Так чорт:

— Ну, котрий одвезе чоловіка додому? Я вже відки віз?

Так всі не хочуть. Один кривий каже:

— Я доведу.

Поклали на кривого гроші.

— Гляди ж, — каже чорт, — тільки заметиш свою сторону, так і кажи: «Тпру!»

Вони біжать, куражка спала — парубок каже: «Тпру!»

Дак він:

— Чого ти?

Каже:

— Куражка спала!

— Далеко, — каже, — вертаться, п'ятсот верст убігли, як сказав «тпру»...

Чорт привіз його додому, під хатою положив і гроші тії.

— Гляди ж, — каже, — живи. Ми до тебе приїдем якраз у год, довідаємось, як ти живеш.

Так він жив год. Вони в год якраз і прийшли довідаться. Походили, та й пішли, та більше вже їх не бачив той парубок.

Правда колись була, та давно, мабуть!

ПРО ВІНЧАЛЬНИЙ ПЕРСТЕНЬ, ЩАСТЯ І НЕЩАСТЯ

Була одна жінка і занедужала. Коли вмирала, дала синові свій вінчальний перстень:

— Нікому не віддай, дитино, се буде твоє щастя і нещастя.

Отець привів мачуху. Вони любилися, а дитина росла, мов билина.

Якось хлопчик грався материним подарунком, обзиравав його, чудувався, як блищить. Бо перстень був золотий. Мачуха піддивилась і вночі вкрала перстень, хоч хлопчик носив його на шиї на мотузкові.

Хлопчик дуже шкодував за перснем, нудився, глядав. І якось знайшов мачушин сховок. Коли вона увиділа, що перстень знов у хлопця, зненавиділа його і прогнала з дому.

Пішов він світом. Найнявся служити до одного газди. Робив, як віл. Але якось газда увидів у нього

на шиї перстень і подумав: «Се не простий слуга». І прогнав хлопця.

А йому прийшла пора йти до війська. Там увидів у нього перстень один офіцер і почав просити:

— Дай мені!

— Не можу, бо се мамин подарунок.

І той офіцер завдався так на вояка, що горе. Напаствував на нього, де лише міг. Тяжко було вояку. Думає: «Не видержу». Хотів застрілитися. А далі надумав, що ліпше втекти з війська.

Переодягнувся в цивільне, глядає собі роботу. Один газда, коли увидів здорового хлопа, якому треба дати добре їсти, сказав:

— Ти хіба би в чорта знайшов собі службу.

Зайшов легінь у великі звори. Сів, зажурився. Дивиться: іде панок з паличкою. Розговорилися. Легінь поскаржився, що не може найти собі службу:

— Кажуть, що хіба в чорта міг би найнятися за слугу...

— А я той! — каже панок. — Ідеш до мене?

— Іду.

Забрав його чортяка з собою в підземне царство.

— Будеш служити у мене три роки, — каже. — Дам тобі закон. Видержиш його — добре заплачу.

Вказав чорт на три котли й каже:

— Під цей будеш підкладати одно дриво, під цей — два, а під цей три. Котли закриті — і не смієш заглянути до них.

У котлах щось пищало, просилося. Та хлопець не нарушив закон.

От відслужив він свій строк, приходять панок і звідує:

— Та чи знаєш, хто в котлах?

— Ні.

— То дивися! — відкрив чортяка котли. А там була хлопцева мачуха, той газда, у котрого служив, той офіцер, що над ним збиткувався. У вогонь під мачухою слуга підкладав три дривчата, під котел з газдою — два, а під офіцера — одно.

Дав панок мішечок золота хлопцеві й виніс його на землю. Тільки не сказав, що за час служби у підземному царстві із файного легеня той став страховиськом. А дзеркала тоді не було. Перше дзеркало зробив Соломон, аби в нього подивилася його мати і увиділа, яка вона стара.

Іде хлопець і видить: на дорозі стоїть карета, а коло неї офіцер збиткує свого слугу.

— Не збиткуй вояка! — каже хлопець офіцеру. — То гріх.

— Та бо він шкодував коней підганяти...

Офіцер не договорив, бо увидів страховисько. Скочив у карету, гойкнув на коней — та звідти.

— Чого офіцер так збоявся? — звідуює хлопець вояка.

— Бо ти дуже страшний на лице.

Замотав хлопець голову, що лише очі видно, і так прийшов проситися в одному місті на нічліг. Заніс йому слуга їсти, та як увидів страховисько, все йому з рук випало. Забіг газда і кричить:

— Забирайся геть! Мені не треба такого невмілого слуги!

— Чоловіче, слуга не винен! То його настрашив мій вид, — каже хлопець. — Проганяти слугу серед зими — великий гріх. А за весь побитий посуд я заплачу, — і вийняв золотий.

Наївся, переночував і йде далі. Чує — бубнують: «Хто оплатить царські довги, тому цар дасть півцарства і свою доньку за жону». Подумав хло-

пець: «Може, тут моє щастя?». Прийшов до царя, висипав мішечок золота.

— Чи досить?

— Досить.

А цар мав трьох доньок. Закликав старшу.

— Не підуй я за сяке страховисько! — відмовилася вона.

Закликав другу, і та відмовилася. Мачуха, бо цар був жонатий другий раз, почала кричати:

— Не смій так чинити — вітцьове слово ламати!

А хлопець каже мачусі:

— Не збиткуйте сироту, бо то великий гріх.

Закликали меншу. А та була така файна, як сонце. Подивилась на страховисько й каже:

— Підуй за нього не зі своєї, а з вашої, няньку, волі, аби ви не втратили свою славу і державу.

Посвадьбували. Надів хлопець свій перстень на палець царівні, вона свій наділа йому. Поцілувалися — і став він знову файним легенем. І жили довго у щасті та здоров'ї.

Се казка про те, як нелегко щастя знайти.

ПРО ЛЕГЕНЯ, ЩО ПОВЕРНУВ ЛЮДЯМ СОНЦЕ, МІСЯЦЬ І ЗОРІ

А ото колись жив великий пан, що мав велику паню. Були дуже багаті, але як зістарілися, то засумували, бо не було кому маєтки лишити. Пані пішла до знахарки, аби їй порадила, що має чинити.

— У морі є чарівна рибка, — сказала їй знахарка. — Жінка, що її з'їсть, народить хлопчика.

Пані прийшла додому, розповіла панові й просить:

— Купи мені ту рибку.

Приїхав панисько на берег моря і спитав рибалок:

— Чи не зловили б ви мені ту рибку, від якої моя пані народить дитину?

— А чого ні? Але треба нам дати бочку горілки, аби хлопчина веселий був, бочку меду, аби дівчатам подобався, і бочку грошей, аби у нього багатство водилося.

— Все тото вам дам. Коли прийти за рибкою? Треба якнайскоріше...

— Скоро байка мовиться, але не скоро рибка ловиться. Прийдіть через тиждень.

Минув тиждень. Пан привіз усе, що хотіли рибалки. Дали йому рибку.

У пана була за кухарку вже старша гуцулка. На пательні так файно запахло, що в гуцулки слина потекла. Було грішно не покуштувати хоч кавальчик рибки. Та і яка кухарка готує й не куштує. Відламала трошечки і з'їла, решту понесла пані.

Минули місяці. Кухарка народила сина, а через кілька днів і пані мала сина.

Як панський син підріс, його віддали до школи, а гуцульський — пас гуси на толоці. Його не впускали навіть до покою, де грався панич.

Так минуло багато років. Гуцульчин син став таким легенем, як сонечко. Гуцулка не могла натішитися ним.

Одного разу сталося так, що на небі сонце не зійшло, а ввечері місяць десь пропав і зірки не світили. Люди ходили сумні, як перед кінцем світу. Казали, що сонце, місяць і зірки украли чорти.

Цісар розіслав по всій державі такий розказ: «Хто знайде сонце, місяць і зірки, за того він віддасть свою царівну».

Гуцульчин легінь каже своїй мамі:

— Піду до цісаря й подивлюся, яка тота царівна, бо не знаю, чи варто через неї зачіпатися з чортами.

Прийшов до столиці. Став перед престолом і каже:

— Я врятую, вельможний цісарю, сонце, місяць і зорі, але приведи сюди царівну, аби видів, що вона за одна. Привели царівну. Легінь викресав вогню, запалив якусь тріску, обдивився царівну й сказав:

— Що ж, файна дівка, може бути... Можна за неї і в пекло скочити.

Опівночі гуцул поскакав на коні до великого мосту, що був за темним лісом. Прив'язав коня до верби, а сам вирвав дошку з мосту і кинув у ріку. Присів за корчем і чекає.

Раптом чує гупання копит. Хтось став коло мосту і почав кричати:

— Хто розбирає мені міст? Ану, де той псуймайстер!

— Я псую твій міст, — відповів легінь з-за корча.

— То що, будемо битися?

— Ти, чорте, не пужай мене своїм копитом, а віддай людям сонце, місяць і зірки, бо зараз із тебе порохи посипляться.

— Не віддам. Мусимо битися!

— Нащо кров проливати? — вів своє легінь. — Ліпше буде, як ти станеш вогнем, а я дощем. Побачимо, хто кого переможе.

— Згода! — крикнув нечистий.

Раптом загорівся великий вогонь і пішла густа злива. Вогонь горить, а дощ його гасить. Дощ тече, вогонь пече. Дощ цебенить, а вогонь шипить. До знаку, як у пеклі!

Потім вогонь почав згасати, а дощ лляв ще дужче, ніби десять хмар урвалося. Нарешті вогонь по-

гас, пара розвіялася геть і залишилася на місці лише купа попелу. Легінь розкидав попіл і побачив, як під ним заблищало сонечко. Схопив сонце під пахву, сів на коня і бігом до цісаря.

Коло дороги він побачив хатку і захотів знати, хто у ній живе. Дивиться у вікно, а там одні відьми: дріт прядуть, олово зливають, на бобах ворожать. А одна з них сліпає над картами.

Легінь перекинувся в муху, залетів у хатку і сів на стіну. Відьма, що сліпала над картами, шепотіла собі під ніс:

— Карта показує, що якийсь легінь убив мого чоловіка і забрав сонце. Я тому легеневі віку вкоротаю! Стану грушею серед поля. Як він буде їхати і з'їсть одну грушку, то подавиться.

Муха вилетіла з хати і знову сталася гуцулом. Хлопець побіг до цісаря. Повечеряв і ліг спати. Тільки наказав:

— Най мене ніхто не будить. Сонечко має розбудити...

Уранці люди прокинулися від гарячого веселого сонечка! Почулося гойкання, защебетали птахи.

На другу ніч легінь сів на коня й поїхав до мосту.

Прив'язав коня до верби, вирвав другу дошку з мосту і шпурнув її в ріку. Присів за корчем і чекає.

Через якийсь час знову почувся стукіт копит. То був другий чорт. Він підійшов до мосту, оглянув його і заверещав:

— Агій, хто вкрав дошку? Ану покажися!

— Це я! — легінь вийшов з-за корча.

— Нащо шукаєш собі зустрічі з нами?

— Віддайте людям місяць.

— Без бійки не віддам!

Легінь подумав і відповів:

— Нащо кров проливати? Радше ти стань каменем, а я стану слупом¹. Покотишся з гори і вдарись до слупа. Як він розлетиться на тріски — ти переміг, а як ні — то давай місяць.

Так і зробили. Величезний чорний каменище розігнався з гори і так гримнув до слупа, що розсипався одразу на дрібний пісок. Легінь розгріб пісок і знайшов там місяць, що аж засміявся від радості. Гуцул його не поніс у цісарський палац, а шпурнув на небо. Всюди стало весело. Затьохкав соловей, загавкали пси й заквакали жаби у болоті.

Легінь сів на коня, подався до палацу. Коло відьминої хати став і подивився у вікно. Там прями дріт, відливали олово, ворожили, а найстарша відьма вгадувала на картах. Гуцул перекинувся в блоху, поскакав у хату і скік тій відьмі на голову. А та бурмотіла:

— Цієї ночі якийсь лапайдух розбив другого чорта. Я віддячуся йому! Скажу сонцеві, аби воно сказилося, а сама стану криничкою в полі. Як він нап'ється з неї, то має луснути на штири кавалки.

Блоха вискочила з хатки і знову стала легенем. Він сів на коня — і гайда просто до палацу.

А на третю ніч знову був на мості. Вирвав останню дошку і шпурнув її в ріку.

Чорт не забарився. Прискакав, почав кричати.

— Хто тут мені газдує?

— Я, — і легінь вийшов з-за корча.

— Чого ти причепився до нашого моста?

— Хочу, аби-сь повернув на небо зірки.

— Ні. Спочатку мушу поборотися з тобою!

— Май розум, дідьку, — сказав гуцул. — Я вже двом таким, як ти, скрутив в'язи. Бігме, скручу й тобі. Віддай зорі по-доброму.

¹ Слуп — стовп.

— Мусимо поборотися!

— Коли так, то зв'яжи мене mocno найгрубшими воловодами. Побачиш, що я пірву їх, як павутину.

Чорт обмотав його грубезними мотузками і так загудзував, що сто дідків то не розв'язали б.

— Як не пірвеш їх, кину тебе в ріку, — пригрозив.

— Добре. Та відвернися...

Чорт повернувся до нього плечима. А легінь мав у жмені ніжик-чепілик. Умлівіч перерізував на собі мотуззя, випростався і сказав:

— Дивись, я вже!

Дідько трохи не зомлів зі страху. Поблід і почав трястись, як у пропасниці.

— Тепер в'яжи мене, — пробелькотів.

Гуцул пообсотував чорта мотузками, як горшкодрай дрантивий горнець. Відвернувся й крикнув:

— Рви!

Дідько так натужився, що мало очі не повилазили. Дувся, кидався до землі, терся до каміння, скавулів від люті, як скажений пес. Але нічого не допомогло.

— Тобі треба ще одну кулешу з'їсти, аби розв'язатися, — кепкував легінь. — Давай зірки, як не хочеш, аби жаба дала тобі цицьки.

— Можеш забрати, — погодився чорт.

— Де вони є?

— На коні, під сідлом.

Легінь витягнув зорі й почав рахувати. Довго їх перекладав із купи на купу. Скільки їх там було — годі вже сказати, але однієї гуцул таки не дорахувався.

— Де вона? — гримнув на чорта.

— Там є всі.

— Брешеш, однієї бракує! Як не скажеш, то шпурну тебе туди, де раки зимують.

Чорт зрозумів, що в нього кепські справи, бо гуцул знає, що до чого. Взяв та й зізнався:

— Я подарував одну зірку своїй любасці — відьмі.

Легінь довго не думав. Висадив зв'язаного чорта коневі на спину, сів у сідло і — вйю! — до відьми. Стали під вікном і слухають, як відьма мудрує над розкладеними картами:

— Пек сему лиху! Десь пропав і третій чорт. Віддай, його запропастив гуцул.

— Я тутечки, — крикнув чорт.

— Ой, Антипку мій коханий, ходи-но до хати.

— Не можу, любонько, бо зв'язаний. Віддай легеневі ту зірку, що я тобі подарував, і попроси, аби мене відпустив.

Гуцул увійшов до хати. Відьма дала йому зірку.

— Розв'язи мого коханого, — попросила.

— Він мені ще потрібний.

Легінь цілу ніч шпурляв зірки на небо. Хотів, аби кожна була на своїм місці. Як закінчив роботу, надворі розвиднілося. Він дідька — в опалку¹ й поїхав до столиці.

Люди йому дякували за сонце, місяць і зірки. Тільки корчмарі, цісарські міністри та злодії не дякували, бо коли темно, легше шахраювати.

Легінь розв'язав дідька і сказав:

— Ану, Антипку, збери корчмарів, міністрів і злодіїв. Обмасти їх смолою, обкачай у пір'ї і води три дні і три ночі по ярмарках.

Чорт вискочив з опалки і побіг виконувати розказ. Легінь пішов до палацу. Став перед престолом і сказав!

— Вельможний цісарю, я все вже зробив. Сонце, місяць і зірки — на своєму місці. Тепер поїду

¹ Опалка — мішок або торба для годівлі коней у дорозі.

за своєю мамою, аби вона подивилася й сказала, чи хоче такої невістки, як твоя царівна.

— Гай, най буде, — погодився цісар.

Гуцул пустився в дорогу до Коломиї. Сонце пражило¹, як скажене. Побачив грушу з доспілими грушками, але навіть не підійшов до неї. Спрага не давала йому жити. Але дарма побачив криницю з чистенькою, як кришталь, водою, — пройшов мимо неї.

Забрав свою маму й вернувся до цісаря. Царівна їй сподобалася.

Було таке весілля, якого світ не бачив. Аякже!

ПРО ПРАВДУ І КРИВДУ

Жили колись-то два брати: один багатий, а другий бідний, що й не сказати. Цей бідний брат умер. Зостався у нього син, і він жив теж бідно. І спитався раз він у свого дядька:

— А що, дядьку, як лучче тепер жити — чи правдою, чи неправдою?

— Е-е-е!... Де ти тепер найшов правду? Нема тепер правди на світі! Тепер скрізь одна кривда.

— Ні, дядечку! Є правда — правдою лучче жити.

— Ходім на суд.

— Та чого ми-таки підемо на суд? Лучче давайте підемо по дорозі і спитаємо чоловіка, якого зустрінемо; як скаже, так і буде. Ваша правда — уся моя худоба буде вам; моя правда — ваша худоба буде мені. Так спитаємо до трьох раз.

— Ну, добре.

І пішли вони дорогою. Ідуть-ідуть, зустрічається їм чоловік — з заробітків, чи що, йшов.

¹ Пражити — дуже палити, обпалювати променями.

— Здоров, чоловіче добрий!

— Здорові!

— Скажи, будь ласкав, чоловіче, як тепер лучче жити: чи правдою, чи неправдою?

— Е-е-е!.. Добрі люди! Де тепер ви правду знайшли? Нема тепер її ніде на світі. Лучче жити кривдою, аніж правдою.

— Ну, оце раз моя правда! — каже дядько.

А небіж і зажурився, що йому прийдеться віддавати всю свою худобу дядькові. Ідуть, ідуть — зустрічається їм пан. А небіж і каже:

— Ну, запитаємо ж цього пана: цей уже всю правду розкаже: він грамотний і все знає.

— Ну, добре.

От порівнялися з паном і питають його:

— Скажіть, будьте ласкаві, паночку, як тепереньки лучче жити: чи правдою, чи кривдою?

— Е-е-е!.. Добрі люди! Де ви тепер знайшли правду? Нема її ніде в світі; лучче жити кривдою, аніж правдою.

— Оце вже і вдруге моя правда! — сказав радісно дядько. Небіж ще дужче зажурився. Ідуть, ідуть — зустрічається їм піп. Небіж і каже:

— Ну, поспитаймося попа, цей уже правду скаже — на те він і духовний. Цей як уже скаже, то так і буде.

— Ну, добре!

Як порівнялися з попом, питають його:

— Скажіть, панотче, як тепер лучче жити: чи правдою, чи неправдою?

— Е-е-е!.. Добрі люди. Де ви теперечки знайшли правду? Її тепер і в світі нема: лучче жити кривдою, аніж правдою.

— Оце вже і втретє моя правда! — сказав радісно дядько.

Нічого робити небожеві: віддав дядькові багатому всю свою худобу, а сам зостався голий, босий і голодний. Тяжко прийшлося йому жити. Бився, бився, сердешний, та й задумав повіситись — узяв він обривок та й пішов у ліс. Пішов та й дивиться на дерево — вибирає гілку, на якій би повіситись. «Ото, — думає собі, — добра гілка, кріпка, а на оту сісти та, зачепившись, і повиснути б».

Він так задивився на дерево, що й не помітив, як вовк прибіг. Як уздрів його чоловік, кинувся мерщій на дерево, а обривочка й забув. Зліз на дерево та й сидить. Коли прибігають три чорти, а трохи згодом і четвертий, їх ватаг. І питає він своїх слуг:

— Ти що сьогодні наробив?

— Е... Я такого наробив, що там хоч що хай не роблять — не справлять. У таким-то селі, у пана, я поробив так, що зроду-віку не вгатять греблі. А пан лупить своїх людей, як скажений: багато їх буде у нас.

— Добре ж ти зробив, та ще не так.

— А як же?

— Там посеред яру, в лісі, росте три дерева. Хто ті три дерева зрубає та положить навхрест на греблю — вгатить.

— О!.. Хто ж то чув, хто ж то й знав, що це так треба зробити!

— Ну, а ти ж що зробив? — питає він другого.

— Е... Я такого наробив, що багато буде людей у наших руках. У такому-то городі всю воду повисушував, так що тепер там ні краплі води, а носять її за тридцять та за сорок верст. Багато там пропаде людей!

— Добре ти зробив, а не так, — каже ватаг.

— А як же?

— Як хто викопає той кущ малини, що росте посеред города, буде вода на весь город.

— О!.. Хто ж то й чув, хто ж то й знав, що треба це робити!

— Ну, а ти ж що зробив? — питає він третього.

— Е... Я такого наробив, що хай там хоч що не роблять, нічого не подіють! У такім-то королівстві у короля одна дочка, та я їй поробив так, що хай хоч як лікують, нічого не подіють, буде наша.

— Добре ти зробив, та ще не так.

— А як же?

— Хто відрубає глухого угла та підкурить — така буде, як і перше.

— Хто ж то чув, хто ж то й знав, що це треба зробити!

А чоловік сидить собі на дереві та й чує усе, що чортяки балакають. Як уже розлетілись чортяки, чоловік той і думає: «Може, це й правда, що вони казали? Піду до пана, може, й справді угачу греблю». Пішов. Приходить до греблі, а там пан б'є та мучить людей, щоб мерщій угачували. Вони, бідні, аж піт з них ллється, роблять, а воно все нічого не помагає. А пан знай лютує. Приходить до нього цей правдивий чоловік та й каже:

— Е-е, пане! Б'єте ви людей, та ніякого з цього діла не буде. А що дасте мені — я вгачу.

— Дам я тобі сто карбованців і ще й на додачу цих пару коней з коляскою і з кучером (а там і коні панові стояли).

— Дайте ж мені людей шість чоловік та три підводи.

— Візьми.

Поїхали вони в ліс, зрубали ті три дерева та й поклали їх навхрест на греблі — так зараз і вгати-

ли. Пан віддав йому сто карбованців і пару коней з коляскою та з кучером.

Тоді той чоловік і думає: «Дай поїду ще до того города, де води нема. Може, й то правда; може, дам я їм води». Сів та й поїхав до того города. Не доїжджаючи до города кілька верст, зустрів він бабусю, що несла пару відер води на коромислі.

— Що це ти, бабусю, несеш?

— Воду, синочку.

— Дай же й мені напитись.

— Е-е-е, синочку! Я ж її несу за тридцять верстов; а поки ще дійду додому, половину розхлюпаю: а сім'я у мене велика, пропаде без води.

— Я от приїду у ваш город, наділю водою всіх, і буде тієї води у вас довіку.

Вона йому дала напитись, а сама така радісна стала, та мерщій у городок трюшком і розказала всім горожанам, що їде такий чоловік, що воду їм дасть. Горожани всі вийшли за город, назустріч тому чоловікові, з хлібом-сіллю і всякими подарунками. Як прийшов цей чоловік у город, знайшов той кущ малини, що ріс посеред города, викопав його — потекла вода відтіль по всьому городу. Горожани нагородили його і грішми, і усяким добром, так що він став тепер багатший від свого дядька. Далі й думає:

— Поїду ще в те королівство, де королева дочка нездорова, може, вилікую її.

Як задумав, так і зробив. Приїхав туди, прийшов до королевих хоромів, а люди ті такі смутні, бігають та охають! Він і питає їх:

— Я чув, що у вашого короля дочка дуже нездорова. Хай як її не лікують, нічого не подіють: тільки я б її вилікував.

— Е, чоловіче, куди тобі! Заморські лікарі нічого не подіють, а ти й поготів!

— Отже, скажіть королю.

Вони сказали королю. Король вийшов до нього та й каже:

— Якщо вилікуєш, нагороджу тебе так, що не буде багатшого од тебе у світі, ще й дочку свою віддам за тебе.

Пішов той чоловік, подивився на неї, а вона вже й кінчається. Він узяв настругав глухого угла, підкурив її — і вона одразу подужчала так, що днів за три і зовсім одужала, знов стала такою, як і перш.

Король і всі люди такі стали раді, що й не сказати! Король на radoсах і каже цьому чоловікові:

— За те, що вилікував ти мою дочку, я її віддам за тебе, та ще, як умру я, ти будеш королем на моїм місці.

Скоро й справді король помер, а на його місці став цей правдивий чоловік. Прокоролював він уже кілька там літ, коли приїжджає у його королівство якийсь-то багатий купець і посилає спитати короля, чи дозволить він йому поторгувати у його королівстві? Король звелів йому прийти до нього. Приходить купець. Король одразу пізнав свого дядька, але не показав йому й виду: побалакав та й одпустив його торгувати. А своїм людям наказав, щоб не відпускали його додому, а щоб, як буде збиратись їхати, просили його до нього. Так і сталось. Приводять цього купця до короля, король і питає його:

— З якого ти королівства?

— З такого-то.

— Із якого города?

— З такого-то.

— Як прозиваєшся?

— Так-то.

Тут король і признався, що він його небіж — той, що безвісти пропав.

— Ну, що, дядьку: ти казав, що кривдою краще жити, ніж правдою. Отже, ні! Ти тільки купець, а я король — правда кривду переважила!

— Як же це сталось?

Той і розказав йому все, що з ним діялось: як він хотів повіситись, як слухав, що чортяки говорили, все-все... А наслідок навалив він усякого добра два кораблі та й подарував дядькові, сказавши:

— Я забуваю все те, що ти мені робив. Бери собі оці два кораблі з усім добром. А як приїдеш у свій город, розкажуй усім, що краще жити правдою, аніж кривдою.

Узяв дядько ті два кораблі з усім добром і поїхав додому. Як приїхав уже, стала його заздрість мучити: чого й він не король. Сумував, сумував він, а далі й думає:

— Піду й я вішатись, може, й мені так прилучиться, як моєму небожеві.

Узявши мотузок, пішов у ліс на те саме місце, де хотів вішатись його небіж. Але цьому не так прилучилося — де не взялись чортяки, схопили його та й почепили на найвищій гілляці.

ПРО ЦАРЕНКА ІВАНА І ЧОРТОВУ ДОЧКУ

Були собі цар і цариця, та не було в них зроду дітей. Вони вже і Бога просили, щоб хоть, мовляв, одна дитина, — не дає Бог.

От і поїхав раз кудись цар в гості чи, може, по ділу, і загрузли його коні в болоті. Вже він і так, і сяк з ними тягався — нічого не зробить, не вирятується. Коли іде чорт і каже:

— А чи даси, — каже, — що в тебе є найлюбішого і наймилішого, то вирятую.

— Що ж, — каже цар, — в мене є найлюбішого і наймилішого — жінка?

— Ні, — каже, — не жінка. Я жінку не хочу!

— Так, може, хату тобі подарувать?

— Ні, і хати не хочу! Ти мені подаруй, що в тебе наймиліше. Ти, — каже, — його не знаєш, що воно в тебе є.

— Ну, — каже цар, — коли і я не знаю його — бери.

— Та ще, — каже чорт, — мені не зараз його віддай, а тільки через десять років.

— Та, добре вже, добре — чом!

А того не знає, що Бог йому сина дав.

— Так запиши ж, — каже чорт, — своєю кров'ю, що ти мені даєш.

— Як же я, — каже цар, — запишу тобі?

— А от як! — каже. — Візьми та вірж мізинного пальця, то й запишеш!

От цар зробив, як чорт казав, і записав, а чорт і витяг його...

— Їдь же, — каже, — тепер додому!

Тоді цар і поїхав собі додому і приїхав благополучно. Коли вступає в хату, йому назустріч всі: з сином поздоровляють. Він так і впав на порозі:

— Сину мій, — каже, — орле мій, не мій же тепер ти!

— Чом же він не твій син? — питає цариця. — Хвалити Бога, — каже, — що діждали! Як мій син, так і твій!

— Ні, не мій він і не твій, — каже цар. — Я вже його чортові віддав і записав.

От тоді цариця в плач, в крик, а за нею і цар. Боже, як почали вбиваться! А далі плакали-плакали, вбивались-вбивались та цариця й каже:

— Я ще, — каже, — буду просить і молити Бога, Може, ще і одмолю його.

— Ні, — каже цар, — не одмолиш вже, бо я своєю кров'ю записав, що через десять років його чорт візьме.

От тоді цариця бачить, що отаке, мовляв, зробили! Нічого не сказала, а тільки дуже-дуже почала журиться.

А син тим часом росте, як на той жаль. Росте не по літах, а по часах, як з води йде. За п'ять років так виріс — зовсім великий. І став усього вчиться, і за рік всього навчився.

І каже тоді своєму батькові цареві:

— Поставте, — каже, — мені хату особливе¹. Я буду там жити і Богові молитися, щоб звільнив мене Бог, бо я вже, — каже, — і сам знаю, що я не ваш.

Цар і цариця плачуть:

— Боже наш, — кажуть, — Боже, що ми наробили! Але хоч не йди від нас, сину, хоч ми будемо на тебе дивиться — надивимось за чотири роки.

— Ні, — каже, аж розсердився, — коли вже ви так наробили, так збудуйте мені хату!

Так що цар мусив збудувати. І вже як збудував — усе він, син той, там, усе там: усе читає і Богу молиться, а до батька і до матері і не здумає піти.

Прийдуть іноді ті, плачучи:

— Ти б, — кажуть, — хоч би коли-небудь до нас навідався.

— Ні, — каже, — заразом, — каже, — прийду!

От він там живе, читає і Богу молиться, а тим часом і літа вийшли...

Чорт вороном перекинувся і прилетів до царя.

— А де ти, — каже, — свого сина дів? Віддай, що подарував!

¹ Особливе — осібно, окремо.

І стріху йому дере.

— Та одчепись, — каже, — чорте, у мене нема сина!

Чорт розсердився, налітає і хату валяє:

— Віддай, — кричить, — що подарував!

А до сина не йде.

От цар бачить тоді, що треба, мовляв, — іде до сина і гірко плаче:

— Іди вже, — каже, — сину, бо чорт і хату мені валя.

— Добре, — каже син, — піду. Спитайте тільки, куди ж іти — сам прийду.

І почав одягатися. А тут чорт і прилетів.

— А що ж, — каже, — чи буде він іти, чи ні?

— Куди ж йому іти? — питає цар і гірко плаче. — Він сам, — каже, — прийде.

— А просто в пекло нехай іде, — каже чорт.

От син убрався, пішов попрощався з усіма і пішов собі.

— Коли ж, мій сину, ти вернешся? — питає цариця, вбивається.

— Не питайте. — Тільки і сказав.

— Краще б, — каже та, — було мені тебе закопати!

От і пішов той син, пішов, усе йде і ввійшов у ліс, а там стоїть хатка. Ввійшов у хатку, а там сидить бабка.

— Добридень вам, — каже, — бабуню!

— Здоров, — каже, — сину! Куди тебе Бог несе?

— А куди, — каже, — мене Бог несе? В лиху годину!

— Ні, сину, то не в лиху годину.

— А куди ж? Порадьте мені, бабуню, щоб не в лиху годину.

— Пораджу, сину! Я це вже давно знаю, що тобі буде. Іди, — каже, — сину, от цією дорогою,

там буде стоять кущ рокитника над водою. Та слухай же, щоб ти так зробив, як я тобі буду казати.

— Послухаю, — каже, — бабуню, послухаю. Тільки, будьте ласкаві, порадьте!

— От ти візьмеш, — каже дальше та бабуся, — та і сядеш під тим кущем і сидітимеш, поки що не прилетить. Там, — каже, — прилетять попереду дві дівиці купатися, а опісля і третя. От ті покупаються і будуть убиратися, то ти їм нічого не роби, а третю покинуть. Так ти візьмеш у тієї третьої і украдеш одягу, заховаєш і сам заховаєшся. Побачиш, що вона тобі буде казати та тобі радити! Та тільки, сину, ти її слухай, що вона тобі не скаже, — то, може, вона тебе визволить.

— Добре, бабусю, — каже той, — усе зроблю, як кажете. — І прощається з нею.

От тоді і пішов він лісом, тією дорогою, і все йде та й іде, аж той кущ рокитника над водою, як бабуся казала.

— Це ж він, — каже, — той кущ, що вона казала. Це ж він!

І взяв і сів та й сидить.

Коли прилітають дві дівиці, а опісля і третя. І стали всі три купатися. І як вилізли старші, кличуть і третю:

— Ходімо, — кажуть, — сестро, разом!

— Не з вами, — каже, — прийшла, не з вами і піду!

От ті взяли та й полетіли собі, а той і думає: «Коли б же мені вкрасти оту одягу і ті крильця». (А в їх і крильця, щоб, звісно, літати.) А далі і думає: «Що б то я і за молодець був, щоб не вкрав!» І як задивилась та, взяв та й вкрав, та й сидить мовчки.

Викупалась і вона, вилазить з води. Коли дивиться — аж ні одяжі, ні крилець... Як скочить вона знову в воду.

А далі й говорить:

— Хто взяв одержу — обізвись! Якщо старий, — каже, — то будеш за батька. Як не дуже старий будеш за брата, а як молодий — будеш за рідного чоловіка!

— Я, — каже, — взяв!

— Та кинь же! — каже.

— А ти ж мені слово справдиш?

— А справджу, тільки хто ж ти такий — чи ти хоч за батька, чи ти хоч за брата, чи за рідного чоловіка?

— Я хочу тільки за чоловіка! — одказує він. (Сподобалась, бо дуже гарна була).

— Ну, будь же мені за чоловіка.

І він кинув її одержу, а крильця собі залишив.

— Чом же ти, — каже, — крилець мені не кинув?

— О, яка ж бо ти розумна! — сміється він. — Ти хочеш мене обдурити.

— Ні, я тебе не обдурю!

— Ну, так нехай же попереду побалакаємо і розпитаємось, чи обдуриш, чи ні, а тоді і крильця віддам.

От вона вилізла з води, розпиталась, балакали собі... А далі вона і каже:

— Куди ж ти, — каже, — ідеш?

— Та іду! Хто його зна, — каже, — куди, хто його зна й чого.

— Та може-таки, — питає, — знаєш куди?

— Та так і так. До чорта, — каже, — іду в пекло.

— О, — каже, — знаю ж, до якого чорта ти йдеш! То ж ти йдеш до мого батька.

— Та порадь же мені, куди мені іти.

— Добре, дай же мені попереду крильця!

Все ще не хотілось, щоб був він їй чоловіком.

— Ні, — каже, — попереду забожись, що будеш мені жінкою, то тоді віддам.

Бачить тоді вона, що нічого робить, забожи-лась і каже:

— Слухай же, — каже, — тепер. Я тобі буду за жінку, то слухайся мене, то, може, од батька урятуєшся. А не будеш слухатись, то нічого не допоможе, бо мій батько дуже сердитий. Там у мого батька, — каже, — три хати в дворі — моя крайня. То ти і йди туди просто, та так, щоб сестри не бачили.

І розказала йому все, як і що, куди йти, яка дорога.

— А мені, — каже, — дай крильця, то я полечу, буду тебе виглядати.

Він віддав тоді крильця, вона полетіла, а він пішов.

Ну пішов він та й іде. Довго він так йшов чи недовго, а далі й до двору приходить і зараз у крайню хату.

А вона вже його і вигляда.

— Ну, — каже, — добре ж ти зробив, що прийшов, бо батько давно вже тебе жде. Іди ж ти до його і слухай, яку буде тобі загадувать роботу робить. Тільки, — каже, — підходь до нього з правого боку, щоб він тебе не зарубав.

От він і пішов і, як казала, з правого боку заходить.

— Здоров, — каже, — був!

— Здоров, здоров! А чого ти, — каже, — так довго до мене не приходив?

І, побачивши, що той з правого боку заходить:

— Бач, — каже, — я хитрий, а ти ще хитріший чорта... Ну, гляди ж мені, чи зробиш то діло, що я тобі загадаю! Щоб ти мені за цю ніч серед двору викопав криницю, зруб зробив і вранці приніс з неї мені умитися. Якщо зробиш, то ще поживеш, а не зробиш, то моя ніч, а твоя голова з пліч!

Як сказав, той так і заплакав, одвернувшись. «Як же, — думає, — мені за одну ніч та таку кри-

ницю зробити!» І пішов до неї, плачучи, хмурий та невеселий. А вона йому назустріч:

— Іване, — каже, — серце моє кохане! (Іваном його звали). — Чом ти такий смутний, невеселий?

— Як же, — каже, — мені не бути смутним та невеселим, коли твій батько таку мені роботу загадав!

— Яку ж він тобі роботу загадав?

— Отак і так: щоб за одну ніч криницю викопав, зруб зробив і завтра вранці води приніс умитися.

— Іт, не знать чого ти турбуєшся! Я цю загадку знала, до тебе голубкою прилетіла, як був у батька, боялась, що не усе поймеш, як скаже. Лягай лишень, — каже, — та спи. Усе добре буде.

— І все, — каже, — не буде мені спатися, бо знаю, це не зробиться.

— Та зробиться. Ти вже не журися. Я постараюсь.

От він і ліг тоді спать, і чи спить він, чи не спить, а там і погляда: чи то ж воно справді буде, як казала. Погляда він, так аж от зайшов вечір, вийшли зорі... вийшла вона надвір. Вийшла і як свисне — так і налетіли до неї усі сімсот чортів! Вона і загадує їм цю загадку:

— Глядіть же, — каже, — мені, щоб отут серед двору криницю за цю ніч викопали і зруб зробили і щоб така була криниця, якої й на світі немає! І щоб вранці принесли мені умитися!

— Добре-добре, — кажуть чорти.

І зараз заходились: той копає, той рубає, той зруб складає, в криницю впускає. Поки півні заспівали, вже вродилась криниця, набрали води й принесли.

— От добре, — каже, взяла у них воду. — Прийдете, — каже, — до мене ввечері.

А до його:

— Іване, — каже, — серце моє кохане. Візьми сокиру та хоч походи коло криниці, бо, може, батько у вікно вигляне.

— Та де там та криниця, коло чого я походжу? — каже той, лежачи.

— Та от, — каже, — і водиця і ще поперед батька вмиєшся.

Встав Іван, виглянув у вікно — справді криниця, умився, взяв сокиру і ходить коло криниці — постукує.

Аж і той батько виглянув у кватирку.

— Іди вже, Іване, серце моє кохане, — каже жінка, побачивши батька, — неси воду — батько встав.

Той взяв воду, поніс, а сама голубкою перекинулась, слідом за ним.

Прийшов Іван до батька.

— Добридень, — каже, — вам!

— А що, чи справився?

— Авжеж, справився. От і вода.

— Ну, добре ж, — каже, — лягай же на день, а на ніч, щоб готов був. Знову робота буде.

Вертається Іван, а та вже і дома. Знову питає:

— Іване, — каже, — серце моє кохане, а що батько казав?

— А що ж казав? Отак і отак казав...

— Ну, добре ж, — каже, — лягай, а увечері знову підеш.

І як стало вечорить — «іди!» — каже. Пішов знову Іван. Прийшов.

— Здорові, — каже, — були.

А той:

— Здоров, здоров, — каже. — Чом ти так довго не приходив?! Отже слухай: гляди зроби, що я тобі скажу. Он подивись — ліс.

Той дивиться в вікно — ліс. Може, той, що він через нього йшов.

— Отже, — каже, — гляди, щоб ти мені вирубав, викорчував, зорав, пшениці насіяв, щоб вона за ніч поросла, нажав, намолотив, намолов, спік і щоб на снідання мені булку приніс!

Наказав, аж зажурив того Івана.

— Як же, — каже, — не зробиш, то моя ніч, а твоя голова з пліч.

Приходить Іван до жінки, тяжко зітхає.

— Іване, — каже, — серце моє кохане, чого ти так зітхаєш?

— Як же, — каже, — мені не зітхать, коли твій батько знову мені загадку загадав, та ще таку, що хто його зна, як її зробить!

— Та я цю загадку давно вже знала, я до тебе голубкою прилітала! Не журись, та лягай спать, та спи, а я вже усе зроблю!

І як ліг той спать, вечір зайшов, вийшли зорі, вийшла надвір і як свисне! Чортів стільки налетіло, що і не перелічити.

— Глядіть же, — каже, — щоб ви мені зробили, що я скажу. Ото ліс — щоб же ви мені вирубали його, викорчували, зорали, пшениці насіяли, намолотили і булку до світу принесли!

— Добре! — кажуть.

— Глядіть же мені!

І пішла у хату.

А ті, як ухопляться: той рубає, той дерево вивозить, той корчує, той оре... І поки півні заспівали, усе зробили і булку принесли.

— Іване, серце моє кохане, вставай, — каже, — та булку неси!

— Та чи вже ж вона є? — питає той.

— Авжеж є! Он, подивись, де був ліс...

Встав той, подививсь — скільки гляне: пшениця. «Оце!» — думає.

І пішов до батька з булкою.

— А що, — каже, — а чом ти так довго не приходив?

— Якже, — каже, — скоро було і прийти? Ви і самі знаєте, що такого діла скоро не зробиш.

— Та це що правда, то правда... Ну, а зробив же, є булка?

— Авжеж зробив! От і вона.

«Ну, — думає чорт, — і це ж неабиякий!» І велів йому спать день, і ніч, і знову день.

— Бо ти, — каже, — певно, натомився — це велике діло!

А велить прийти на другий день увечері.

— Добре, — каже Іван, — прийду.

«Певно, — думає, — таке вже загада, що і зробить не можна!»

— Іване, серце моє кохане, — зустріча жінка, — чого ти такий сумний?

— Як же, — каже, — мені не бути сумним, коли, отак і так батько, певно, вже така загадка буде, що і зробить не можна.

— Не сумуй, — каже, — я це вже давно знала, до тебе голубкою прилітала. От прийде ніч, то порадимось.

— Тільки, — каже Іванові, — тричі плюньмо в оцій хаті, то слина їм одговорить.

(Коли батько питає: «Чом ти, Іване, до мене не йдеш?», то слина скаже: «Зараз!» Той буде ждять, а потім — знову. Поки-то довідаються!)

Так вони порадилися і втекли.

А батько ждав-ждав на другий день ввечері — не йде.

— А чом ти, Іване, — гукає, — не йдеш до мене?

А слина йому:

— Зараз! — каже.

Той підождав, може, до півночі, знову гукає.

— Зараз! — знову йому слина.

І так його поповодила, аж розсердився.

— Підіть, — гукає на других дочок, — та вбийте його, сякого-такого, і принесіть, то я його з'їм!

— І вже, — кажуть ті, збігавши, — нема його, нема й її.

«Ну, — думає чорт, аж здивувався, — я, — каже, — хитрий, а це ще хитріший од чорта!»

— Підіть же, — каже, — доженіть їх, то я обох з'їм!

От ті дочки і побігли. Ті за сутки Бог зна де стали, а вони таки почали доганять. От ті оглянутья — коли женуться.

— Ой лишенько ж, — каже жінка, — женуться, що ж нам робить?

— А хто його знає, — каже, — що робить!

— Ну, слухай же, — каже, — я стану церквою, а ти попом, і ходи по церкві, тільки не повертайся до їх передом, щоб не пізнали.

От вона стала церквою — така стала церква, аж порохня з неї сиплеться, а він — попом, і ходить по церкві.

От ті прибігли до тієї церкви, так їм не можна в церкву ввійти, стали коло порога.

— Чи чуєш ти, — питають, — попе, чи ти не бачив отаких і таких, молоді обоє?

А той і обзивається, а до їх не оглядається:

— Бачив, — каже, — як оця церква будувалась, а мене попом наставляли, то бігли.

— Еге-ге, — кажуть, — коли-то вже ця церква строїлась! Уже і порохня з неї сиплеться! Вернімось, бо не доженемо!

От повернулись вони, а ті знову стали людьми і побігли. Вернулись вони, а батько питає:

— А нікого ж, — питає, — не бачили?

— Чом не бачили? Бачили, — кажуть, — серед степу церкву — така стара, аж порохня сиплеться. А в тій церкві піп. Ми і питались, так, так і так, — каже.

— Е, — каже батько, — так то ж самі вони, чом же ви їх не вбили? Біжіть же, — каже, — знову. Може, церкви не побачите, то хоть шматочок принесіть, хоть порохні.

От ті побігли і прибігають на місце — коли нема ні церкви, ні попа — чисто, мов там нічого і не було.

— Мабуть же, то вони! — кажуть.

І побігли дальше доганять. А ті вже Бог знає де стали! Коли оглянуться — знову женуться.

— Ох, лишенько ж, — каже, — що його робить?

— Ну, слухай же, — каже, — я стану пшеницею, а ти сторожем. Ходи коло мене, та тільки передом не повертайся.

От і стала вона пшеницею — такою-бо хорошою, що, як вітер повіє, аж полягає... А він дідом старим, ходить з кийком.

Коли вони і прибігають.

— Дідусю, голубе, — кажуть. — Чи не бачив ти тут молоді люди бігли?

— Чому не бачив, — каже, — бачив! Як на оцю пшеницю орали і мене сторожем наставляли.

— Еге-ге ж! — кажуть. — Коли-то воно оралось, сіяли пшеницю, поросла — і яка ж то хороша! Пора і жати, а вони тоді бігли! Не доженемо, вернімось!

І вернулись.

А той вже сидить і рот роззявив, щоб зараз і з'їсти, як принесуть.

— А що ж, — питає, — догнали?

— Ні, — кажуть, — не догнали.

— А нікого ж не бачили?

— Ні, бачили. Серед степу пшениця — і така ж то хороша-хороша! І сторож.

— А не питали ж у його? — каже батько.

— Чом не питали? Питали. Так і так, — каже.

— А то ж, — каже, — він і єсть, а то вона, суча дочка. Хоть би було мені один колосок принести!.. Ну, — каже до жінки, — стара, будемо ж ми самі бігти, то дамо їм гарту, а то ці нічого не зроблять.

— Як бігти, — каже стара, — то й бігти.

І побігли.

Побігли вони і біжать та й біжать. Коли оглянуться ті:

— Ой, — каже, — мабуть, тепер вже пропадемо — батько і мати женуться. Що нам робить?

— А що нам робить, хто його знає що!

— Ну, слухай же, — каже, — я стану водою, а ти селехом¹. І плавай, тільки не повертайся до їх передом, а то пізнають!

І стала річкою — і такою ще, що не можна нікуди обійти, а він — селехом, і плава... І тільки: «Ках, ках, ках!»

От ті прибігли до річки і дивляться, що ні перейти, ні обійти — нікуди далі бігти... Той розсердився на дочку: «Будь же ти неладна! Коли ж ти така, — каже, — заляж на три роки каменем!» — Прокляв і вернувся, а ті знову стали людьми і пішли.

Пішли вони і доходять до того міста, де батько і мати Іванова, і каже вона йому:

— Ну, гляди ж ти мені, — каже, — з ким хочеш цілуйся, тільки ніде не цілуйся з меншою сестрою,

¹ Селех — качур.

де вона є, бо забудеш мене. А я, — каже, — батьків і материн гріх спокутую — на три роки каменем заляжу. І оце на, візьми оцю подушечку та гляди, не розпорюй її, поки я не прийду. Оце, — каже, — буде тобі за пам'ятку: як подивишся на неї, то й мене згадаєш. А щоб більше ніхто не бачив її — на хату закинь, на горище.

От так попрощались вони, і він пішов додому. Пішов, приходить — і, Господи, як пораділи всі. Батько, мати, рідня вся кинулась цілуватися — так він ні з ким, боїться, щоб з меншою сестрою не поцілуватися. А далі і поцілувався-таки, бо всі плакати стали.

— Ти, — кажуть, — гордий став!

А менша, дядькова, сестра:

— Чом же ти, — каже, — зо мною не хочеш цілуватися? — Плаче. — Хіба, — каже, — ти мені не брат, або я не така, як другі?

Так він неначе того і не чує.

От вона взяла та нищечком тоді ззаду підкралась і поцілувала...

Як поцілувала, то він говорив, а то й забув не тільки об своїй жінці — і де був, і як утікав, а об чім і розказував.

От тоді, як забув він, батько і каже йому (вже рік пройшов, два або більше).

— Сину, — каже, — то й пора вже тобі женитися.

— Якщо пора, — каже, — то й пора. Шукайте, забув...

Батько й найшов йому таку гарну! (Де, пак, щоб за царенка та негарну!)

Сталося весілля.

А та вже одлежала своє, зробилась черницею і прийшла до міста та і залізла на вербу над крини-

цею — може, щоб подивиться: а де, мов?.. І її видно в криниці — така хороша-хороша!

Коли і приходять шинкарська наймичка по воду, і гульк в криницю, — а там хороша-хороша! Думала, що сама, та й каже:

— Тьху, — каже, — біс його батькові, отака хороша, та шинкарям воду носила! Ні, більше не буду, нехай не діждуть!

І торох відра об землю, аж клепки забряжчали! Так, що та аж засміялась. «Ну, — думає, — тут не діждусь». І злізла, щоб піти розпитаться.

Пішла, коли і стрічається з дівчатами.

— А що тут, — питає, — дівчата, чути?

— Та що, — кажуть, — у нас чути? Царенко десь був далеко, мабуть, аж у самого чорта, а тепер жениться, весілля.

— Жениться, весілля?

— Еге!

— А де ж вони живуть, ті ваші царі?

— А отам, — кажуть, — і там...

— Спасибі ж вам, — каже, — прощавайте, бо мені ніколи.

І хутенько туди.

Прибігла — весільні гості. Царенко ходить по хаті — її не пізнав. Вона і стала в сторонці піджидати, поки молодих заведуть за стіл. А як завели:

— Чи не можна б, будьте ласкаві, — питає у цариці, — зробіть пару голубків і пустить у хату?

— Чом не можна? — кажуть. — Можна.

От вона взяла та й зробила їх, а вони сіли над головою у молодих, на образах, і говорять. Каже голубка:

— Агу! А ту забув, а другу здумав! Агу! А ту забув, а другу здумав! А знаєш, голубе, як ми вдвох тікали од батька?

— Знаю, — каже голуб.

— А знаєш ти, голубе, як я стала церквою, а ти попом?

— Знаю!

— А знаєш ти, як я стала пшеницею, а ти сторожем? Як я була водицею, а ти селехом? Як мене батько прокляв, а я лягла на три роки каменем?

І так та голубка все питає голуба, і як дійшла: «А знаєш ти, — каже, — що я тобі казала, щоб ти не цілувався з меншою сестрою, бо забудеш мене?» — як почує тоді молодий і як вискочить з-за столу та до тієї черниці — усе згадав, пізнав — обіймає її, цілує...

— Це ж, — каже, — моя жінка! Це ж отака і така!

Всі так зраділи, а ту молоду до батька випровадили... А подушечку розпороли — відтіля всякого добра, скоту... Живуть і постолом добро возять.

ПРО ЧОЛОВІКА, ЩО МАВ ЗЛУ ЖІНКУ

Кохалися хлопець і дівчина. Поки побралися, пройшло чотири роки. А як уже стали жити разом, то народилося у них двоє дітей.

Спочатку все йшло добре, а потім жінка дуже зненавиділа чоловіка. Що б не робив — не міг їй ніколи догодити.

Не раз уже казав:

— Жінко, спам'ятайся!

Але як щось укусить жінку, то рахуй, що пропало. Одного разу каже вона йому:

— Їдь у ліс і привези дров.

Поїхав він і шукає сухих дров, аби жінка не сварилася. Так він ішов, ішов і надібав глибо-

чезну яму, що дна її не видно. Постояв над нею і подумав:

— Як я тобі не вгоджу дровами, то будеш у цій ямі.

Набрав повну фіру дров і привозить додому, а жінка відразу в сварку.

— Жінко, май розум, — умовляє чоловік. — Якщо ці дрова погані, то завтра поїдеш зі мною, нарубаю, яких сама захочеш.

На другий день обійшли худобу, нагодували дітей, впрягли коней, і обоє їдуть за дровами. Приїхали до лісу. Жінка скочила з воза і бігає, дров шукає. А він пішов до тієї ями, став, подумав, а через якийсь час кличе жінку:

— Ходи-но сюди, щось покажу!

Прийшла жінка, стала над ямою і дивиться. Він її ззаду штовхнув, і жінка тільки зойкнути встигла, як полетіла вниз.

Набрав дров будь-яких і приїжджає додому. Тут корови ревуть, а діти плачуть:

— Тату, де мама?

— Не плачте, діточки. Вона ще гриби збирає. Прийде.

Скидав дрова, впряг коней і приходять до хати. Та діти далі плачуть. Переночували — вранці знову плачуть.

— Біда, — думає собі. — Погано я зробив.

Нагодував корів, зварив дітям їсти, а сам зібрав де які були вужиська, ланцюги, шнурки і їде по жінку.

Приїхав у ліс, на те місце, зв'язав усе докупи, на кінець камінь прив'язав і опускає в яму. Закоротке. Зняв із коней віжки. Мало. Накрутив віжок із сіна та берези, знову опустив — чує, вчепилася жінка. Тягне він, тягне догори, а то чорт. Опускає чоловік його назад, а чорт кричить:

— Тягни, золотий чоловіче, я тебе нагороджу за це. Одну ніч із бабою переночував і посивів наполовину.

Змилюсердився чоловік, витяг чорта.

— Я піду до царя, — каже чорт, — буду мучити його доньку. Ніякі лікарі не зможуть вилікувати її. Цар тоді шукатиме народних знахарів, і прийдуть царські посланці аж у твоє село. Скажи їм, що знаєш таке зілля, яке її вилікує. Як привезуть тебе до царського палацу, то скажи, аби залишили з нею наодинці. Ввійдеш і скажеш: «Ти, чорний, тут?» Я скажу: «Тут». Скажи: «Виходь, бо я прийшов». Я тоді крізь вікно вискочу, а царівна одужає. Але запам'ятай, двічі не смієш користуватися цим способом.

Приїхав чоловік додому. Діти вже не плачуть — потроху забувають маму. Так пройшло три дні. На четвертий день скликають усіх людей до управи — царські посланці приїхали народних знахарів шукати.

Взяв газда в торбу жменю зілля і пішов до управи. Поліція бігає, народ сходиться. Як усіх зігнали, питають:

— Хто може вилікувати царську дочку?!

Ніхто не зголошується — мовчать.

А чоловік той стоїть ззаду і каже:

— Я знаю таке зілля, що її вилікує!

Залишив чоловік дітей під вїттову опіку, а сам із поліцією їде до царського палацу.

Приїхали туди, зварив чоловік якесь зілля, заходить до хворої і питає:

— Ти, чорний, тут?

— Тут.

— Виходь, бо я прийшов.

Чорт утік, а царівна прийшла до пам'яті й почала ходити.

Цар дуже зрадів, що простий хлоп так швидко її вилікував.

Тоді цар каже:

— За це даю тобі фільварок і грошей, аби тобі добре жилося.

Приїхав чоловік додому і разом із дітьми перейшов жити у фільварок. Гроші має, то й дітей послав у школу.

Прожив він рік, а на другий знову приїжджають посланці від царя і кажуть:

— Треба їхати у другий край, бо іншого царя жінка хворіє на таку хворобу, як колись хворіла дочка нашого царя.

Перелякався газда, бо чорт йому заборонив удруге таким способом лікувати:

— Не поїду! — відповідає.

— Як не поїдеш, то цар смертю тебе покарає.

Бере чоловік знову жменю якогось зілля і їде. Приїхав, зварив зілля.

Заходить він до хворої і питає:

— Ти, чорний, тут?

— Тут. А чого ти прийшов?

— Прийшов, бо та жінка, з якою ти спав у ямі, вже під дверима, за тобою прийшла.

Чорт вискочив з голови і каже:

— Роби собі тут, що знаєш, а я тікаю.

Цей цар ще нагородив чоловіка, і став газда жити і поживати. Як не вмер, то досі живе.

ПРО ЧОРТА І БАГАЦЬКУ ТОРБУ

Жили колись на світі багач зі багачкою. Вони завжди ходили сердиті, невдоволені, а були такі скупі, що їли цілий рік калину з кулешою і кисли-

ці. Наймита, що робив на них від світанку до півночі, годували пісною мандебуркою¹. Дітей у них не було, зате в пивниці за трьома замками висіла торба, повна золота.

Минули роки, і багачисько зістарівся. Лежав дні і ночі на голих дошках і думав про смерть. Боявся її, як заєць бубна, бо знав, що таким скупердягам радуються чорти в пеклі. Але найбільше його лякала думка про те, що він залишить своє золото і хтось його розтринькає.

«Що ж робити?» — бідкався стариган. Довго він думав і нарешті таки придумав.

«Я передам його чортові, — сказав сам до себе. — Це буде хабар — най не чіпляється до мене в пеклі. Потім якось видурю назад...»

Однієї темної ночі, коли надворі блискало і гриміло, багач взяв торбу із золотом і подався до глибокого яру. За ним пішов крадькома і наймит, який знав, що господар має десь запропастити гроші.

Став багач на високий гнилий пень, а коли блиснуло, підняв торбу вгору і крикнув:

— Це тобі, чорте!

Загриміло, а наймит тим часом проговорив:

— Тобі, дідку, торба, а мені — золото!

Минуло ще кілька хвилин. Знову заблискало, і знову багатій крикнув:

— На тобі, чорте, золото! Пам'ятай про мене.

Знову загриміло, і знову наймит сказав:

— Не руш, чорте! Торба твоя, а золото — моє!

Коли блиснуло ще раз, скупердяга шпурнув торбу в яр і загорлав на весь ліс:

— Бери собі, чорте! Колись порухуємось.

Загриміло, а наймит закричав:

¹ Мандебурка — страва з картоплі.

— Не руш, дідьку! Торба твоя, а золото — моє! Старий вернувся, сопучи, додому. Ліг на дошки, три дні ще полежав і задубів. Його поховали. Багачка не схотіла більше тримати наймита, і він став жити в своїй бідній хатині.

Першої ночі після похорону багатія, коли наймит тільки почав засинати, хтось постукав у шибку, і почувся голос:

— Забери своє золото, бо мені потрібна торба.

У наймита волосся дибом стало. Він засунув голову під рядно і ледве дихав від страху.

Другої ночі хтось знову постукав у шибку і прохрипів:

— Гей, ти, волоцюго, забери своє золото, бо моя торба почала вже гнити...

Наймит цілу ніч хрестився, якимось дочекався ранку і потім цілий день стояв на колінах перед образами. Але це не допомогло, бо третьої ночі хтось сердито ударив кулаком у шибку, серед хати посипалося золото.

Більше дідько не приходив. Наймит зібрав гроші, купив собі новеньку торбу, постолі і топірець... На цьому казочці кінець.

СЕСТРА І ЗАКЛЯТІ БРАТИ

Був один цар, котрий мав дівку і три хлопці. Ту дівку сватав чорт. Ходив, докучав. Вона його не хотіла, але нечистий її взяв силою і поставив її у хижу золоту колиску, аби колисалася.

А її братів заляв: одного — ведмедем, другого — рибою, а третього — орлом.

Сам обернувся биком, таким грубим, як хижа, і прив'язався на сім ланцюгів до бука. А ключ од хижі, де замкнув царівну, сховав у свій мозок.

А закляті брати пішли до одного єгеря. Спочатку прийшов старший, Ведмідь, і приніс мішок золота. Поклав під хижу, а рано єгер знайшов мішок і сховав. На другий вечір і середульший брат, Риба, приніс мішок золота. А на третій вечір і молодший брат — Орел.

Єгер золото сховав і не знав, за що йому принесли золото. А були в нього три доньки. І те золото брати принесли за них.

Четвертого вечора всі три доньки пропали. Встав рано єгер, а дівок нема — пропали без знаку. І дуже він засумував.

Мати на потоці пере їх свити й плаче. І приплив один рачок і надокучає жінці.

— Іди геть, бо тебе з'їм, — сказала жінка.

Вхопила рачка й проковтнула. І через рік народився у неї хлопець. Лиш народився, проговорив, аби мати йому дала ссати. А далі вхопив мотуз на хижі й підняв хижу. Питає свою матір:

— Мамо, чи були в мене сестри або брати?

— Були, синку, у тебе три сестри, але пропали без знаку.

Хлопчик зайшов до хижі, тільки сказав:

— Купіть мені одягу, бо я йду в дорогу шукати сестер.

Відкланявся родичам і пішов. Багато років він блудив по лісу.

Раз на одній поляні бачить: курить з землі дим. Приходить туди і дивиться — глибока яма, дна не видно.

Спустився хлопець під землю і знайшов там свою старшу сестру. Спитала його сестра:

— Що ти за один?

— Я того й того чоловіка син.

Вона скочила до нього, обцілувала.

— Та ти мій брат!

Добре пригостила його, а потім сховала під постіль.

— Не дивуйся, що тебе кладу під постіль. Мій чоловік — Ведмідь і може тебе вбити.

За малий час приходить Ведмідь, суєтний, сердитий. Зняв з себе шкіру і нараз подобрішав. Жона сказала:

— Тут є мій брат.

— Та де мій швагер, покажи його швидко!

Хлопець вийшов з-під постелі. Ведмідь дуже йому зрадив. Пригостив і розказав йому свою біду:

— Була в мене сестра, сватав її нечистий, а вона за нього не захотіла йти. Зато він її вкрав, а нас трьох братів заляв. Сестру нашу взяв силою. Замкнув її у хижу, а ключ поклав собі в мозок та обернувся биком. Та якби знайшовся такий легінь, аби з-під хижі взяв семиметрову сокиру і тою сокирою розтяв голову бикові, коли на полудне спить, і взяв ключ та відімкнув нашу сестру — ми стали б такими людьми, як були.

Подорожує далі хлопець і бачить на поляні дим з землі. Приходить туди, а тут яма глибока. Спустився в яму, а там його середульша сестра. Спитала:

— Що ти за один?

— Я того й того чоловіка син.

Вона скочила до нього, обцілувала:

— Та ти мій брат!

Учинила йому гостину, а потім сховала під постіль.

— Не дивуйся, що тебе кладу під постіль, — каже. — Мій чоловік — Риба і може тебе вбити.

За малий час заходить Риба, суєтний, сердитий. Зняв з себе шкіру і нараз подобрішав. А жона сказала йому:

— Тут є мій брат.

— Та де мій швагер, покажи його!

Хлопець вийшов з-під постелі, і Риба дуже йому зрадів. Пригостив і розказав йому свою біду.

На другий день хлопець відкланявся середульшій сестрі. Йде далі й знову приходить на одну поляну і бачить — куриться з землі дим.

Приходить, а там яма глибока. Спустився, а там його молодша сестра. Спитала:

— Що ти за один?

— Я того й того чоловіка син.

Так він побув у молодшої сестри і її чоловіка Орла, і той пригостив його і розказав свою біду.

Отак попрощався хлопець з своїми сестрами і рушив у дорогу.

На саме полудне, коли бик спав, хлопець узяв семиметрову сокиру, котра стояла під хижею, й ударив його межи роги так сильно, що мозок йому вискочив. І у мозкові знайшов ключик.

Лиш доторкнувся ключиком до замка, і двері відкрилися.

А дівка заплакала:

— Пропав би ти, не мав би ти сили своєї. Чи не казала тобі, що тебе не хочу?

Вона думала, що то нечистий.

— Я не нечистий, я — чиста душа.

А дівка була тонка, як палець. Узяв її на руки і поніс до свого замку, де він народився. А через три дні приїздить його зяті.

Дуже йому дякують, що їх визволив з біди, що забив нечистого, який їх заляв. Справили весілля та й живуть і нині, як не повмирили.

СИН ЛІСНИКА

Був один лісник і в нього — три сини. Чоловік дуже постарів, скликав своїх синів і передав їм службу. Розказав, котрі ліси аби доглядали, а в один, ліс, Мертвий, щоб вони не заходили.

— Я постарів, а в лісі тім не був. І вам грізно заказую! — наповів старий.

Сини поклялися, що туди ніколи не підуть. І всюди ходили, а в Мертвий ліс не йшли довгий час. Одного дня зібралися всі троє і підходять до тієї хащі. Молодший брат почав говорити:

— Та що би було з того, якби ми зайшли у Мертвий ліс?

Старші відповіли:

— Брате, хіба ти вже забув нянька, що казав перед смертю? Він говорив, щоб ми туди не йшли.

На те молодший не сказав нічого, і повернулися додому. Ведуть вони у хижі другу бесіду, а молодший знову почав про Мертвий ліс — вигадує, як туди зайти. І надумав, що він дасть напрясти кілька клубків ниток: коли буде заходити в ліс, то за собою лишить нитку, аби, йдучи за нею, вернутися додому. Він усе приспособив і кличе братів:

— Не бійтеся нічого! Я заведу і виведу вас

Зібралися всі троє і йдуть. Але коли зайшли в ліс на п'ятсот метрів, побачили багатої, усякої звірки, яка лише на світі була. Почали стріляти, звірина розбіглася і порвала їм нитки. А брати так глибоко зайшли, що вже не розуміються, як вийти.

Молодший заспокоює:

— Знайдемо десь дорогу і вирвемося з лісу.

Блудили по хащі, але весь час приходили на одне місце. Застала їх ніч. Розклали вогонь, повечеряли, і молодший брат говорить старшому:

— Брате, сеї ночі ти будеш вартувати, а ми будемо спати. Не сміємо спати усі троє, бо може статися нещастя.

І двоє братів спали, а старший вартував з набиною рушницею. Коли прийшло до півночі, почувся сильний вітер, котрий почав ганяти хащу. Вартар дивиться і бачить: поверх буччя¹ біжить на нього грубий, чорний, як сажа, чоловік. Хлопець перелякався, а чоловік йому кричить:

— Сирохмане, йди мені з дороги, бо страчу тебе!
Старший брат націлився в нечистого:

— Стій! Сюди не йди!

Той послухав, став. Почав із хлопцем говорити м'якше.

— Дай мені дорогу. Дістанеш від мене такий подарунок, що буде тобі добре.

Лісник запитав:

— Який подарунок?

— Я дам тобі чарівний ковпак: коли його на себе натягнеш, не буде тебе видно.

І хлопець пустив велета дорогою. Рано він нічого не сказав братам.

Зібралися й шукають дорогу, котрою прийшли. Ходили, ходили до темної ночі, та знову повернулися до того стану, де вже спали. Поставили на варту середущого, а старший із молодшим лягли спати. А у дванадцять годин ночі середущий чує — сильний вітер віє, аж хащу нагинає. То іде нечистий:

— Поступися мені, сирохмане, бо я тебе страчу!
Вартар підняв рушницю:

— Сюди не пройдеш!

І примусив нечистого стати. Той проговорив:

¹ Буччя — збірне від бук.

— Пустити мене, дістанеш подарунок. Я дам тобі чарівну пищалку: з неї вийде стільки полків війська, скільки разів собі запищалиш.

Середущий брат пищалку взяв і нечистого пустив. А рано нічого не сказав братам. Зібралися і знову шукають дорогу. Ходили, ходили, а виходу з лісу не знайшли, вийшли до того стану, де вже ночували. Молодший сказав:

— Ну, браття, ви лягайте. Сеї ночі я буду держати над вами варту.

Він мав досить страху. Зібрав усі кулі і склав під бука в купу, щоб міг дати великий вогонь, якби сталася біда. Коли прийшло до півночі, чує, почався сильний вітер. А то йшов нечистий. Він гукнув сердито:

— Поступися мені, сирохмане, бо я тебе страчу!

Та хлопець не слухав. Націлив рушницю і теж закричав:

— Далі ні кроку! Застрілю!

Тоді нечистий попросив:

— Не стріляй мене, дістанеш подарунок. Я дам тобі чарівну торбинку, в якій весь час будуть красні гроші.

Хлопець відповів:

— Кидай її сюди.

Нечистий кинув і питає:

— Тепер мене пропустиш?

— Ні, не пропущу, доки мені не скажеш дорогу, котрою звідси вийти.

— Бери сокиру й теши бука з правої сторони. А на ранок, коли буде видно, підеш у той бік, від котрого протесано, і вийдеш на дорогу.

Рано встали. Молодший сказав:

— Браття, йдемо додому!

І озирається на бука, де його обтесав. А в тій хащі сонце ніколи не світило, усе було хмарно. Досить

довго йшли у сутіні. Нараз бачать: засвітило сонечко! І вони вже на своїй дорозі. Вийшли на красне поле, були дуже веселі. Один одному каже:

— Сідаймо відпочити!

Сіли, відпочили. І молодший запитав:

— Ану, які дарунки дістали ви у лісі?

Старший зізнається:

— Мені дав ковпак. Казав, що як одягну на себе, мене не буде видно.

Молодший брат попросив ковпак, аби перевірити. Натяг на голову й кричить:

— Чи видите мене?

— Не видимо, лише чуємо голос.

А середущий хвалиться, що йому нечистий подарував пищалку: скільки разів собі запищалить, стільки полків війська з неї вийде. Молодший почав пробувати. Запищалив, і з пищалки вийшов ціленький полк війська.

— Що потребуєш, царю наш? — запитав полковник.

— Нічого не потребую, лише пробую, в якому ви порядку.

Полк відразу зник.

Хлопець вернув братам подарунки і хоче пробувати свій. Відкрив торбину, вибрав усі гроші і положив їх у кишеню. Відкрив торбину другий раз — там знову повно грошей.

Зібралися хлопці, прийшли у село. Поставили великий маєток. Старший і середущий оженилися і стали газдувати, а молодший зібрався в мандрівку. Тільки взяв торбину, ковпак і пищалку.

Прийшов в одну державу. Раз бачить він великий ресторан, а у ньому п'є велике панство, самі генерали. Сів межи них і гоститься. Коли добре підгостився — так, що чув у голові, — пішов у мі-

сто й купив собі красну генеральську форму. Убрався і ходить: роздивляється, прислухається. Чує він, що є в царя дочка — велика картярка. І подумав собі так: «Піду я до неї бавитися в карти!»

Приходить він до царських воріт, натяг на голову ковпак, і вже його не видно. Зайшов у дворище, у царські палати. А там зняв із себе чарівний ковпак і ступив до світлиці, де царська донька грала в карти.

Хлопець був поставний, красно вбраний, і царівна радісно йому подала стілець. Взяла карти і почали грати. Хлопець одразу заложив досить великі гроші. А дівчина виграла — раз, у другий раз, третій раз. Він кидає гроші на стіл, як сміття, але все втрачає. Так бавилися в карти чотирнадцять діб, і дівчина виграла вже стільки, що не знала, де дівати гроші. Дуже дивувалася — звідки у хлопця стільки грошей. І захотіла дізнатися. Дала йому сильного напою, а коли напився і твердо заснув, почала шукати по його кишенях. Знайшла там торбинку і потрясла нею, а звідти нараз почало грішми сунути, як би з мішка горіхи сипав.

Хлопець устав і знову хоче грати. Але поклав руку до кишені, а платити нічим. Тоді тихо зібрався й пішов. Дорогою згадав про пищалку. Прийшов на границю і дав цареві знати, що оголошує війну, а як цар не хоче воювати, мусить йому передати владу. А цар був батьком дівчини, із котрою він бавився у карти.

Зібрався цар із військом і йде на границю. А лісників молодший син, Микола, вже його чекає з чарівною пищалкою. Коли побачив, що йде сила війська, нараз запищалив, і з пищалки почали виходити новенькі полки. Миколине військо побиває царське, бо Микола, скільки треба війська, стільки додає: має його досить.

Тоді царська дівчина убралася в офіцерський одяг і пішла воювати. Дуже була хитра: підступила до Миколи ззаду і дивиться, що він ворожить на пищалці. Та й бачить, що Микола нічого не робить, лиш дує у пищалку. Вирвала від нього ту пищалку, і його військо зникло. Нараз війна скінчилася. Миколу взяли й судять — що з ним тепер робити.. Присудили вбити, та царівна його пожаліла. Вона присудила інакшу покуту. Зав'язали йому очі, зв'язали ззаду руки, поклали на віз і повезли у Мертвий ліс. А там його лишили. Най ходить, куди хоче.

Ходить він і дуже зголоднів. Запахли йому яблука. Микола йде туди, звідки на нього пахне. Так прийшов під яблуню і відчув, що під ногами — яблука. Дуже були великі. Сів собі під яблуню, нагинається і їсть.

Як добре наївся, приліг та лежить. Увечері чує, голова дуже свербить. Почухав у стовбур, а у нього на голові роги — такі, як у вола. Микола злякався: що тепер чинити?

Йде далі сумний. Запахли йому груші. Пішов за тим духом. І під деревом знайшов дуже великі груші. Сів собі та їсть. Знову починає свербіти голова. Почухався об стовбур — роги захиталися. А увечері відпали.

Ходить уже радісний. І нараз чує шум — іде якийсь нечистий. А той хотів бачити, що за чоловік блукає по хашці. Зірвав йому із очей пов'язку і впізнав, що то — син лісника.

— Чого ти, сирохмане, знову в Мертвям лісі?

Микола розповів: а так і так, не має він щастя із тих подарунків, що дав їм нечистий. Усе собі забрала царівна, а його відвезли пропадати у Мертвому лісі. Нечистий розв'язав йому і руки.

— Тепер іди — шукай своє щастя.

Микола взяв з-під яблуні три найменші яблука, а з-під груші — три грушки.

Прийшов у місто, де жила царівна. І став продавати яблука й грушки. Пани йдуть купувати, але ніхто не може купити, бо Микола просить тридцять тисяч. Тоді він поніс яблука до крамниці й дав їх покласти на вагу, у вікно. Крамареві наказав:

— Ті яблука не смієте нікому продати, лише царській доньці, бо у неї найбільше грошей. А гроші будуть ваші.

Крамар послухався Миколи. Раз царівна іде хідником попід саме вікно, де на вазі лежали три яблука і дуже красно пахли. Зайшла вона до крамаря і почала торгувати яблука. Заплатила йому тридцять тисяч, поклала яблука у кошик і вернулася додому. А вдома кожне яблуко поклала у чашку на трьох кінцях стола. І сказала цареві й цариці, що ті яблука з'їдять аж у неділю, бо дуже красно пахнуть.

Настала неділя, пополуденкували, а потому кожний узяв собі по яблуку: цар, цариця і їхня донька. А увечері всім трьом почала свербіти голова. Повиростали у них роги, як у старих волів.

Цар дуже злякався. Наказав скликати лікарів, аби ішли його лікувати. Лікарів насходилося досить, але не бралися згоїти із голови роги. І в цій державі не знайшлося лікаря, аби міг щось порадити.

А Микола чув, що сталося з царем.

Приходить він до одного лікаря і каже:

— Я цареві роги можу зняти. Йдіть до нього і кажіть, що ви знайшли такого чоловіка, котрий допоможе. Просіть, скільки хочете, платня буде ваша.

Лікар пристав на його пораду. Микола каже далі:

— Царя замкнете в кімнаті, а ключа дасте мені: я буду заходити і лікувати царя так, аби ніхто не бачив.

Цар не довго думав — дав замкнутися. А лікар ключ приніс до Миколи. Хлопець мав за поясом ковпак, який царівна не взяла. Натяг його на голову, став невидимим. Так проходить з ключем до царя, відмикає двері. А в царській кімнаті знімає ковпак, стає лікарем. Клепачем легко стукає по рогах царя:

— Пробую, чи витримаєте, бо ви уже старий чоловік. Слухайте, що буду говорити. Я вас вигою, та будете за дев'ять днів постити й діставати по двадцять п'ять палиць.

Цар пристає:

— Що буде, то буде! Хоча б я і вмер, аби без рогів. Усе витерплю!

Але Микола зі старого не дуже насміхався. Двічі на день давав йому чаю і дві скибки хліба. А палицю не дав ні одну. Просто лякав царя. Лише стільки покути присудив на нього, що за дев'ять днів не смів виходити з кімнати. Дев'ятої днини Микола узяв грушу, облупив її і подав цареві в рот. За якийсь час у царя почала свербіти голова. Він помацався й питає:

— Ой, чого у мене так голова свербить?

— Гояться вам роги.

За шість годин вони з голови впали.

— Ну, царю пресвітлий, заплатіть мені, бо я йду додому.

Цар жалісно зайойкав:

— Йой, пане дохторе, у мене ще цариця з рогами! Скільки будете хотіти — заплачу, зніміть і їй роги.

Дуже довелося просити Миколу, доки він пристав.

— Ідіть, приведіть царицю.

Приходять цариця з такими рогами, що ледве влазили у двері. Микола замкнув за собою двері і поклепав по рогах:

— Чи згодні діставати кожний день по двадцять п'ять палиць і дев'ять днів постити?

На піст цариця дала згоду, а палиці їй дуже не любилися. Та мусила погодитися. Тоді Микола приписав цариці тільки хліб і воду, а палиці відмінив. На дев'ятий день приходить і дає їй грушу. Цариця з'їла, і за шість годин її роги впали. Знову сказав Микола:

— Ну, платіть мені, бо я вже йду геть!

А вона заплакала:

— Не йдіть, бо в мене ще дочка з рогами.

Микола дав себе просити, аж потім сказав:

— Ну, йдіть за дочкою.

Коли царська донька відчинила двері, Микола скоро їх замкнув і каже:

— Прийшла у мої руки? Дам я тобі тепер!

Дуже злякав дівчину. І так подзвонив по рогах, аж у голові їй колисалося. Потому сказав:

— За дев'ять днів не дістанеш їсти, і кожний день тобі відрахую по двадцять і п'ять палиць. Інакше діла в нас не вийде.

І почав із палиць. Вона дуже йойкає:

— Миколо, Миколо, верну тобі пищалку і торбинку, лише не бий мене так сильно.

Та Микола нічого не чув. Як сказав — так і робив. Дев'ятої днини дав їй з'їсти грушу. За шість годин роги із голови відпали. Царівна з радості забула про всі кривди і каже Миколі:

— Поберімося ми двоє на наш вік. Бачу, що я мудра, але ти від мене у два рази мудріший. І нам було би добре.

Хлопець недовго думав і погодився. Взяв собі царівну, та й казці кінець.

СИН ПОБЕРЕЖНИКА

Служив у пана один побережник. Раз лиш пішов він у ліс і заблудився. Блудив, блудив і знайшов млаку¹. «Десь тут вода має бути», — думає. Дивиться — так і є: високий, товстий дуб, а під дубом криниця, що запала листом.

Вкляк він на коліна й вигрібає листя. Коли вода очистилася і він нахилився, аби напитися, почувся голос із-за дуба:

— Не пий!

Злякався побережник, але сказав:

— На те вона тут і є, аби пити.

А з-за дуба той же голос:

— Продай мені те, що в тебе вдома є, а ти не знаєш. Дам стільки грошей, скільки хочеш, не треба буде в пана служити ні тобі, ні твоїм дітям, ні внукам.

Подумав собі чоловік і погодився.

Рівно через дев'ятнадцять років те, що він продав, мало бути на цьому місці.

Побережник напився води, зайшов за дуба подивитися, хто з ним розмовляє, і побачив старого діда, по шию закутого в залізо — лише голову видно. Старий сказав, де гроші, побережник набрав їх, скільки хотів, та й пішов. Дід ще й дорогу показав.

Прийшов побережник додому, гроші заховав у stodолі в соломі, а сам увійшов до хати, сів біля столу і думає.

Жінка його питає:

— Чого ти такий сумний?

Тоді він каже:

— Я щось нині продав, а не знаю, що.

— Як то — продав, а не знаєш, що?

¹ Млака — болото, трясовина.

— А так, продав те, що є вдома, а я не знаю.

— Ти продав у мені дитину, — злякалась жінка. — Того і того місяця я зайшла у тяготу.

Сумували обоє, плакали, але зарадити горю не могли.

Уродився у них хлопчик, гарний-прегарний. Перебув років сім і пішов до школи. Понад усіх дітей він найкраще вчився.

Як минуло йому вісімнадцять, настала пора вести до діда.

Жінка плаче, чоловік плаче, і хлопець плаче, бо батьки плачуть, але що робити? Взяв батько сина за руку і повів до того дуба. Як віддав його дідові, то так заривав із жалю, що аж земля затремтіла.

Каже дідо:

— Не плач. Я його купив не на вічно, а лише на дев'ять діб. Іди ще набери собі грошей і вдома господарюй.

А був той дідо царем і називався Лючієм.

Коли залишився сам із побережниковим сином, сказав:

— Візьми, сину, з дупла цього дуба ключі, зайди в печеру, там відкриється тобі великий палац. Відімкни його, обмини одинадцять кімнат, а дванадцята твоєю буде, в ній і живи.

Так хлопець і зробив. Увійшов у гарну-прегарну світлицю, сів на м'яке крісло й чекає, що буде. Настав і вечір, хлопець роздягся, ліг на пухове ліжко. А заснути не може. Десь коло півночі почав засинати, коли хтось увійшов до світлиці й ліг поруч. Так і не побачив — хто, бо вранці залишився сам.

Так було ще дві ночі, а тоді хлопець наважився піти до діда.

— Що скажеш, сину? І їжу маєш, і житло маєш, чого ще треба? — питає дід.

— Все є в мене, але відпустіть до тата за книжками. Я в школі вчився найкраще, бо дуже любив книжки. Сюди не взяв жодної, бо було не до них: плакав батько, плакала мати, і я плакав. Та без книжок не можу тут жити.

Подумав старий і відпустив, але наказав відразу вернутися.

Прийшов додому хлопець, зраділи батьки.

— Може, погано тобі на службі? Може, не маєш що їсти? — турбується мати.

— Я живу в такім палаці й таке їм, що вам і не снилося, — відповідає хлопець. — Лише кожної ночі хтось коло мене лягає спати, а хто — не знаю.

Дала мати синові сірники, свічку, горнець і сказала:

— Прийдеш до палацу, засвіти за дня свічку, прикрий горнцем, а як вночі хтось прийде, то зніми горнець і побачиш. Лише дідові не показуй, що несеш.

Забрав він усе, що мати дала, не забув і книжки взяти.

Недалеко від дуба заховав горнець, свічку і сірники. Дідові показав, що приніс, а йому вже й руки видко — із заліза почав вивільнятися. Навіть погортав деякі книжки.

«Диво дивне», — подумав хлопець і пішов ніби по ключі, а сам всі свої причандалля під плащ і — до палацу. Тут все зробив, як порадила мати, і став чекати.

Прийшла пізня година, і знову хтось коло нього ліг. Підняв горнець і побачив прекрасну жінку. Не знав, не думав, що тої ж миті дідо знову вліз у залізо по шию.

Приходить юнак вранці до старого, а той плаче.

— Чого ти плачеш?

І розповів йому дід, що був він колись царем і мав три доньки. Середуша була дуже гарна, і чорт хотів її взяти за жінку. Та ні сам цар, ні цариця, ні старша сестра не хотіли такого зятя, і за це всі троє мусять терпіти страшну біду.

— Коли тебе ще не було на світі, — казав дід, — мені приснилося, що коли тобі мине вісімнадцять років, переночуєш із моєю наймолодшою донькою дев'ять діб, і якщо не побачиш її обличчя, а вона твого, тоді вийду з цього заліза царем, як і був колись. Не допоміг ти мені, то відпускаю тебе у світ. Будеш ходити, не знаючи кінця-краю дорозі. Як надокучить бути чоловіком — станеш оленем, надокучить оленем — бігтимеш зайцем, а як не захочеш уже ходити по землі — будеш голубом. Лише запам'ятай, що двічі не будеш іти по одній дорозі.

Попрощався, бідолаха, з дідом і пішов. Як надокучить бути чоловіком, то стає оленем. Як не біжить оленем, то скаче зайцем. А коли вже не може йти, то летить голубом.

Добрався він до такої гори, що вже не може й голуб перелетіти, сів на камінь та й нарікає на батька: «Продав мене, сам панує, а я мушу через нього бідувати».

Плакав скільки хотів, бо ніхто його не розрадив. Витер сльози і помітив далеко під горою ніби сад, а в ньому — наче будова якась.

Полетів голубом попід гору — і справді: сад, а в саду чарівний палац.

Сів на дерево коло палацу і почав співати.

Почувши спів, з палацу вийшов чорт із царською дочкою.

— Скільки то років, як я тут, — дивувався чорт, — скільки то років, як ти тут, і ще мій батько жив, але ніяка птиця не залітала сюди. Якби я цього

голуба зловив, змайстрував би для нього золоту клітку, і він би нам співав.

Голуб дався йому піймати і став жити в золотій клітці. Його годують, а він поспівує.

Через кілька днів чорт пішов на полювання. Царівні стало сумно, вона позачиняла двері й вікна, випустила голуба з клітки і почала його цілувати та пестити, бо згадала, скільки вдома бачила всіляких птахів.

Став тоді з голуба чоловік. Налякалася царівна, а він каже:

— Нема чого мене боятися, а скажи мені, хто ти і звідки?

— Я царя Лючія донька, — відповіла царівна. — Мій тато в залізо закований мучиться, мати із сестрою в дрімучому лісі караються, а мене чорт заніс аж сюди. І мушу вже тут помирати.

Признався тоді хлопець, хто він такий, і питає, скільки тато її буде мучитися.

— Доти, поки чорт житиме.

Тоді він каже:

— Як прийде чорт, то запитай, чи є що таке на світі, аби він здох від того.

Примчав увечері чорт, поставила перед ним вечерю царівна і ніжним голосом каже:

— Любий мій, ти найдужчий й наймудріший у світі. Але снилося мені, що й на тебе є смерть, та я все боюся, звідки вона прийде.

Засміявся чорт на ті слова.

— Є на цім світі держава, а в тій державі гора Висаня, — почав оповідати. — На тій горі живе моя тітка Пазя. Вона має дванадцять голів на тулубі. Якби знайшовся силач, що відтяв би їй всі голови, то тулуб почав би утікати. Якби його розпоров хто, то з нього вискочить меткий олень. Якби

того оленя наздогнати і розпороти, з нього вискочив би заєць. Наздогнати і розірвати цього зайця може лише легінь, який перекинеться в зайця. Але із того зайця вилетить голуб. Якби того голуба впіймати і живого розірвати, то з нього випало б яйце. То яйце і є моя смерть. Та цього ніхто не зробить, і тому я не боюся розкривати таємницю.

Голуб у золотій клітці вислухав усе, добре запам'ятав, а через кілька днів, коли чорт пішов на полювання, попросив царівну випустити його з клітки і полетів.

Довго чи недовго летів, а долетів до тієї держави, де править Пазя. Обернувся хлопцем, розпитав, де гора Висаня, і знову голубом полетів туди.

Дивиться — аж перед ним великий палац, обгороджений залізним парканом, на кожному стовпі чоловіча голова, і на брамі теж голови, лише на одному стовпі ще немає.

В цей час вийшла з палацу Пазя. Зробився голуб хлопцем, привітався.

— Чого ти зайшов сюди, легеню? — питає Пазя. — Чи не тому, що на одному стовпі ще голови людської не вистачає?

— Хочу на службу найнятися, — відповів на те хлопець.

— Добре, — каже дванадцятиголова Пазя, — будеш пасти в мене овець. Платитиму стільки, скільки хочеш.

Переночував легінь, а тим часом Пазя поробила вівцями чортів. Вранці розбудила хлопця, звеліла погнати овець у поле. Пішла разом із ним, показала маленьку латку поля, розділила її навпіл і наказала:

— Маєш пасти їх на одній половині. Якщо хоч одна вівця перейде межу, твоя голова буде на тому стовпі.

Десь за годину добре паслися вівці, а потім всі повтікали за межу. Бігав-бігав хлопець за ними, нарешті так стомився, що впав на землю і заснув.

Поки спав, налетів беркут і положив біля нього золотий меч.

Перед обідом прокинувся хлопець, а до нього вже біжить, висунувши дванадцять жал, Пазя. Та в очі блиснув меч, хлопець схопив його, махнув направо, наліво, і злетіли всі дванадцять голів. Почав утікати тулуб, але парубок наздогнав його і розпорів животище. З живота вискочив олень, хлопець і сам зробився оленем, наздогнав і роздер його. З оленя вискочив заєць. Довелось і легеневі зайцем ставати. Зловив і зайця, розпорів. Знав, що з зайця вилетить голуб, зразу ж перетворився на голуба, почав гнати-наздоганяти втікача, пригнув до землі, роздер, а яйце, що випало з нього, взяв у дзьоб і полетів до тієї держави, де був чортів палац.

Чорт якраз був у саду і роздивлявся, чи не сидить десь на дереві голуб, що втік із золотої клітки. Побачив його в небі, хотів було приманити, та голуб опустив на нього яйце із дзьоба, і чорт розсипався на порох і мак.

В ту мить цар Лючій, цариця і його найстарша дочка визволилися з неволі.

А наш легінь взяв пару чортових коней, посадив на одного цареву дочку, а на другого сам сів, і рушили вони додому. Сім років блукали, поки дісталися до своєї держави.

Як побачив їх старий цар, поцілував у руки-ноги, віддав йому корону і оженив на тій доньці, що мав із нею хлопець дев'ять ночей ночувати, а обличчя не бачити.

Розказав я те, що знаю, а може, ви знаєте, що було далі, то мені розкажете.

СОЛДАТ І СМЕРТЬ

Прослужив солдат у царя тридцять три роки, і вийшла йому одставка. Дав йому цар три копійки, він і пішов собі. Йшов, йшов, аж перестривають його три старці.

— Сотвори, служивий, милостинку!

— Нате.

Вийняв копійку і оддав. Трохи згодом перестривають його ще три старці.

— Сотвори, служивий, милостинку!

— Нате.

Оддав і другу копійку. Під вечір вже ще три старці просять.

— Сотвори, служивий, милостинку!

— Нате.

Оддав і третю копійку. Іде та й думає, що це воно буде, що роздав останні три копійки. Аж ось ще йдуть три старці.

— Створи, служивий, милостинку!

— Нате.

Скинув шинелю й оддав.

— Ну, — кажуть старці, — чим тебе, служивий, нагородити, що ти з останнього милостиню сотворив? Преси у нас три просьби.

— А що ж я, — каже, — буду просить? Як задумаю, щоб гроші в кармані були; щоб люльку не накладати і не закурювати, а як загадаю, щоб сама готова була; та щоб була торбинка така, що я про що не подумаю, зараз щоб там і було.

— Добре, служивий, іди собі з Богом.

Ото сказали та й зникли, наче їх тут і не було. От солдат пройшов трохи: «Дай, — дума, — подивлюсь, чи не збрехали». Засунув у кишеню руку —

так і витяг жменю грошей. Сів ото спочивати, витяг люльку, аж вона вже й куриться.

— Е, — каже, — і це добре!

Покурив, покурив та так, не гасячи, у кишеню засунув, вона сама і погасла. Дивиться, летить пара качок; він розшморгнув торбину та:

— А в торбинку!

Так ті качки туди і загули. От приходить він у місто, а у тому місті та в багатого купця був дім такий, що у ньому ніхто не жив, бо там завелись чорти. Він до того купця:

— Що даси? Я, — каже, — можу вигнати чортів.

— Як, — каже, — виженеш, я тебе до смерті догодую.

Ото нагодували його, напоїли, пішов він на ніч у той дім. Тільки опівночі чує, щось стукотить-гримить, поміст лопнув, вилазить чорт.

— Чого ти? — питає солдат.

— Я тебе з'їм!

Солдат торбинку розшморгнув та:

— А в торбинку!

Як крикне, так той чорт туди і загув. Зашморгнув його там солдат та вже бив-бив! Давай той чорт проситись:

— Пусти!.. Внукам, — каже, — і правнукам закажу сюди ходити!..

Пустив його солдат. От уранці повів він того купця в той дім, і стали там жить. А прийшлося тому солдатові вмирати, він і наказує:

— Положіть зі мною безпремінно оцю люльку і торбинку.

Ото поклали йому те все, поховали його, приходить він на той світ. Дивиться — пекло, він і убравсь туди. Зараз кілочки забиває, амуніцію свою розвішує:

— Що, — питає, — горілка є?

— Є.

— Тютюн є?

— Є.

— Огонь є?

— От рай, так рай.

Ходить по пеклі, муштрується.

Аж ось приходиться той самий чорт, що він його на цім світі бив, та як побачив його, як заголосить:

— Це ж той самий, що мене колись бив!.. Він нам і тут життя не дасть: треба його якось вижити!

Так чорти вже й злякалися. Повиходили з пекла, а його там самого зачинили.

— Що ж, братці, давайте міряться; кому випадає — облупим того та шкуру на бочку натягнем, як на барабан, ударимо, то, може, він і вискочить.

От вимірялись, облупити якого випало, натягли шкуру, як ударять, а солдат:

— Ах, у поход, у поход!

За амуніцію та з пекла, а чорти вскочили та й заперлись там.

От ходить він по тому світу, ніде нема йому пристановища, аж стрічає його святий Петро.

— Іди, — каже, — в рай, там тебе давно ждуть.

Пішов солдат, де-то там той рай у Бога; Бог і поставив його коло свого палацу на варті. Ходить він, аж іде смерть. Солдат до неї:

— Бабусю, чуєш? Ти це куди?

— До Бога, служивий.

— За чим?

— Та спитати, що мені на землі робити.

— Почекай тут, я піду спитаю.

Приходить перед Бога.

— Прийшла, — каже, — Боже, смерть, питає, що їй на землі робити.

— Хай, — каже Бог, — морить самих старих людей три роки.

От він вертається та й згадав: «А там же є у мене брати, вона і їх умертвить». Виходить та й каже:

— Велів Бог, щоб ти три роки самі старі дубки гризла.

От через три роки знов смерть іде, питається:

— Пожди тут, я піду спитаю, — каже солдат.

Приходить до Бога.

— Прийшла, Боже, смерть, питає, що їй робить.

— Скажи, щоб три роки мертвила самих середніх людей.

Він і роздумавсь: «Адже у мене там, може, племінники є». Вийшов та й каже:

— Сказав Бог, щоб ти три роки гризла самі середні дубки.

— Спасибі, служивий. — Та й пішла.

Ото через три роки знову смерть прийшла, та така худа!

— Спитай, служивий, що мені ще робити?

Він пішов.

— Прийшла, Боже, смерть, питає, що їй робить.

— Хай, — каже Бог, — мертвить самих маленьких дітей.

Він і згадав, що у нього є онуки, виходить та й каже:

— Сказав Бог, щоб ти ще три роки гризла самі молоді дубки.

Подякувала смерть і пішла. Через три роки приходить, а солдат і не углядив її, вона й проскочила сама до Бога. Як прийшла — то й розжалілась, за що її Бог голодом карає.

— Це він тобі все брехав! Піди його самого ще раз умертви.

От вийшла вона до солдата та й каже:

— Подавай душу!

А солдат розшморгнув торбинку та:

— А в торбинку!

Вона у неї і вскочила. Він зашморгнув її там та й закинув у болото.

СОЛДАТ-ЛІКАР

Одного разу захворіла царева дочка: тане, сохне день від дня, слівця вимовити не може.

Покликав цар заморських лікарів. Наїхали лікарі з усіх кінців, навезли три вози ліків. Та не допомогли царівні ні заморські лікарі, ні їхні ліки.

Тоді дідок-водовоз, який возив на царську кухню воду з річки, порадив цареві:

— Треба солдатів попитати, вони люди бувалі, може, хтось із них візьметься вилікувати твою дочку.

Зібрав цар на майдані усе військо і питає:

— Гей, солдати, хто з вас візьметься вилікувати мою дочку? Хто вилікує, того добре нагороджу.

Виступив з рядів один солдат та й каже:

— Ваша царська величність, дозвольте я спробую.

— А чи зумієш? — питає цар.

— Зумію чи ні — не знаю, а спробувати треба, не пропадати ж дівці, — каже солдат.

Повели солдата у палац. Поглянув він на царівну і відразу зрозумів, що хвороба її не проста, що тут без нечистої сили не обійшлося.

— Щоб вилікувати твою дочку, — каже солдат цареві, — треба мені десять карбованців грошей.

— І ста карбованців не шкода, тільки вилікуй, — відповідає цар і наказав видати з казни десять карбованців.

Узяв солдат гроші, пішов на базар, купив кишеню горіхів, тоді зайшов до найкращого у місті коваля.

— Змайструй мені, — каже солдат ковалеві, — залізного чоловіка з пружиною, щоб він міг рухати руками. А ще відлий півсотні чавунних горіхів.

Викував йому коваль залізного чоловіка, вилив півсотні чавунних горіхів. Насипав солдат в одну кишеню простих горіхів, в іншу — чавунних, поклав залізного чоловіка на воза і привіз у царський палац.

Залізного чоловіка він поставив у кімнаті, через яку був прохід до хворої царівни, а сам завалився на ліжку, лежить і горіхи лускає.

Наступила ніч. Раптом чує: хтось стукає у двері.

Солдат питає:

— Хто там?

Голос з-за дверей відповідає:

— Гості прийшли.

— Гостям завжди радий, — сказав солдат і відчинив двері.

Зайшов до кімнати чорт, рогатий, з хвостом. Цей чорт кожної ночі царівну лякав, від такого страху царівна й занемогла.

— Ти, солдате, чого сюди прийшов? — питає чорт.

— А ти сам чого прийшов? — закричав солдат. — Що тобі тут треба? Ось я тобі покажу!

Засукав рукава солдат.

Сторопів чорт і каже:

— Тихіше, тихіше, солдате.

— Не можу тихіше! — кричить солдат. — Коли я сердитий, мені до всього байдуже, та я й сам не знаю, що я зараз з тобою зроблю!

Зовсім злякався чорт.

— Ну, заспокойся, заспокойся! — просить солдата.

— Не можу заспокоїтися, — відповідає солдат. — Давай у шашки зіграємо, тоді, може, заспокоюсь. Домовились грати так: хто програє — тому щигля в лоба.

Почали гру. Солдат грає, а сам дістає з кишені по горішку і гризе.

— Дай, солдате, й мені горіхів погризти, — просить чорт.

— Погризи, — каже солдат і відсипав чорту пригорщу чавунних горіхів. Поклав чорт чавунний горішок до рота, а розгризти не може.

А солдат знай собі лускає та над чортом підсміюється:

— Ох ти, здумав зі мною в шашки грати, а сам горіха не розгризеш!

Грали, грали, нарешті солдат виграв.

— Ну, тепер тримайся! — каже солдат чортові. — Розіб'ю тобі лоба. — Засукав солдат рукави. Затремтів чорт — згадав, як солдат з горіхами справився, — та й просить:

— Солдатику, ти обережніше, легенько.

— Не можу легенько. Дуже вже я розійшовся.

— Ну, хоч трішечки легше.

— І трішечки не можу. Ось мій кривий брат, котрий у кутку стоїть, той може легше вдарити. Хіба його попросити?

— Будь ласкавий, солдатику, хай твій брат щигля дає, — просить чорт.

Підвів солдат чорта до залізного чоловіка, натиснув пружину.

Стукнув залізний чоловік своїм залізним кулаком чорта по лобі — перелетів чорт через усю кімнату, вискочив за двері і втік.

Прибіг чорт додому та й скаржиться:

— Пішов я сьогодні у царський палац царівну лякати, а там солдат! Та такий злий, ледве я утік від нього живим.

Тоді найстарший чорт — криві роги — наказує молодим:

— Завтра підете у царський палац втрьох.

Наступної ночі з'явилось у царський палац троє чортів.

— Що ти тут робиш, солдате? — питають.

— А вам чого тут треба? — закричав на них солдат. — Зараз я вам покажу!

— Та тихіше, тихіше! — заспокоюють його чорти.

— Не можу тихіше, — відповідає солдат, — якщо хочете, щоб я заспокоївся, давайте грати в шашки.

Почали чорти грати із солдатом. Знову домовились грати на щиглі.

Солдат грає та горіхи гризе, а чорти на нього очима лупають. Завидки їх узяли, просять солдата:

— Дай нам горіхів!

— Натє, — каже солдат, — гризїть! — І відсипав кожному по повній жмені чавунних горіхів.

Солдат один за одним горіхи лускає, а чорти й одного розгризти не можуть.

Грали-грали, і солдат виграв.

— Ну, підставляйте лоби! — каже солдат.

Чорти полякалися, а вчорашній битий чорт підскакує:

— Просїть, щоб сам не бив, а брата заставив.

— Солдате, будь ласкав, не бий сам, застав брата щиглі давати! — просять чорти.

— Добре, хай буде по-вашому.

Підвів він чортів до залізного чоловіка, натиснув пружину. Вдарив залізний чоловік залізним кулаком одного, другого, третього, чорти повали-

лись, а як опам'яталися трохи, давай бігти не оглядаючись!

Повернулися вони додому, розповіли старому чортові усе, як було, тоді чорт і каже:

— Завтра усі разом підемо.

Настала третя ніч, знову з'явилися гості у царські покої. Попереду старший чорт — криві роги, за ним усі інші товпляться.

— Що ти тут робиш, солдате? — питає старший чорт. — Як ти посмів моїх молодших братів бити?

— Я й тебе зараз виб'ю! — закричав солдат.

— Тихіше, тихіше! — каже старший чорт.

— Я тихіше не можу, — відповідає солдат. — Якщо хочеш, аби я заспокоївся, давай в шашки грати.

Домовились грати на три щиглі.

Солдат грає та горіхи гризе, а чортам знову дав чавунних горіхів і старому також дав. Поклав старий чорт чавунний горішок в рота, та не розгриз, тільки зуба зламав.

— Ох ти, — каже солдат, — горіха розкусити не можеш, а ще зі мною грати сів.

Грали-грали, і солдат обіграв старого чорта.

Обіграв і давай чортів лякати:

— От зараз я вам лоби порозбиваю!

Старший чорт злякався і просить:

— Бий, солдате, тихіше!

— Не можу, — відповідає солдат.

Побиті чорти підштовхують старшого:

— Проси, щоб він заставив давати щиглі свого брата.

— Солдате, не бий сам, — просить старший чорт, — застав брата щиглі давати!

Погодився солдат.

Вдарив залізний чоловік своїм залізним кулаком старшого чорта по лобі перший раз — у чорта

ріг зламався; за другим щиглем — чорт на ногах не втримався, а за третім вилетів за двері і побіг без оглядки. А за ним побігла й решта чортів.

Зачинив солдат за ними двері, ліг і заснув.

Вранці приходить цар.

— Як справи, солдате?

— Нічого, спасибі.

Прийшов цар до дочки, та вже зовсім від страху опам'яталася і говорити почала.

Дав цар солдатові двадцять п'ять карбованців і каже:

— За таку твою послугу відпускаю я тебе із служби, гуляй, солдате, скільки хочеш...

ТОРБА З ЦІСАРЕМ

Це було дуже давно, ще за першого цісаря. Жив-був жовнір Іван. Відвоював своє на війні, відслужив у війську. Капрал поплескав його по плечу, уткнув три крейцари у жменю і вигнав геть за браму казарми.

Іван плюнув і розтер ногою. Почвалав до Коломиї шукати гараздів між своїх людей, бо на чужині, хоч і бородатий, та все одно — сирота. Ліпша своя солома, ніж чужа перина.

Іде собі й на сопілці грає. Коло шанця побачив діда, що простягав руку і просив:

— Дайте, не минайте! Споможіть, чесні люди, бідного чоловіка.

Одні дають, а інші минають. Хто добре слово скаже, а хто й каменем шпурне. Дід усе приймає.

Іван дістав із кишені крейцара¹ і поклав старому на долоню. Дід на те сказав:

¹ Крейцар — дрібна монета.

— Хто в біді дає, той два рази дає...

Жовнір махнув рукою, приклав до вуст сопілку й пішов собі далі.

Через якийсь час знову здибав діда з простягнутою рукою. Чи це той самий, чи вже інший — навіть не подумав. Дістав з кишені і другого крейцара й поклав старому на долоню. Дід промовив:

— Від доброго чоловіка і крейцар — маєток...

Іван пішов далі.

Довго йшов чи мало, я не знаю, але на краю якогось села той самий дід ще раз простягнув до нього руку:

— Дайте, не минайте...

Іван дістав останнього крейцара і дав жебракові.

Дід йому сказав:

— Хто сам нічого не має, а іншому останнє дає, у того добре серце. Я тобі віддячу за доброту і щедрість. Скажи, чого ти хочеш?

Жовнір подумав і відповідає:

— Нічого мені не треба, бо якби щось мав, то не було б у чім носити. Хіба що дайте якусь торбу, аби поклав у дорозі кавалок хліба.

— Най буде так, — погодився старий. — Як схочеш щось сховати, то тільки скажи: «Фіть до торби!» Все полетить туди, і ніяка сила не зможе його випустити. Будеш господарем усього, що потрапить до твоєї торби.

Доки жовнір слухав того діда, на плечі повисла торба — файна, розмальована. Став її розглядати, а тим часом дідо кудись зник. Все ніби прояснилося.

Пішов Іван далі, думаючи, як спробувати, чого вартий цей дарунок діда. Побачив двох мужиків, що били один одного, аж пси гавкали в селі. Підійшов до них:

— Чого не поділили?

— Та, гляди, межу переорав. У мене купа дітей...

— Ні, то він, переорав. У мене теж купа дітей!

Схопили один одного і лупцюють далі.

Іван розсердився.

— Ану, лайдаки, фіть до торби!

Мужики, як зайці, шмигнули в торбу і замовкли. Іван виламав бука, трісь їх кілька разів і подибав далі.

Мужики почали проситися:

— Випусти нас, добрий чоловіче, бігме, більше не будемо переорювати межі. Нам треба засівати поле. Як та латка не вродить, то виздыхаємо, як руді миші.

Жовнір висипав їх з торби.

— У вашому селі є дідич? — спитав.

— Є, бодай на нього сонце не дивилося!

— Він багатий?

— Го-го, всі оці лани йому належать.

— Ведіть мене до нього.

Коли прийшли до дідича, Іван йому сказав:

— Пане, у вас лани великі, а ці мужики мають по бідній грядці. Відріжте їм по десять моргів.

Пан визвірився на Івана.

— Ти збаламутився, жовніре? Іди, бо як покличу гайдуків, то на тобі шкіра спухне.

— А-а, паночку, впираєшся, як бик на льоду? Ану, фіть до торби!

Пан опинився в торбі. Іван узяв із клинка гарпник і почав шмагати. Пан скавулів не своїм голосом. Потім почав просити:

— Не бий, не бий, жовніре, даю обом по десять моргів.

— Дивись, я добре знаю, що панське слово тільки до порога. Якщо збрешеш, то я ще вернусь.

Іван пішов далі. В одному селі зайшов до бідної хатини, аби пустили переночувати.

— Ми тобі дамо переночувати, але не маємо чим погостити, бо самі голодні.

Іван глянув, а хата повна дітей, худих та обірваних, що тяжко дивитися.

Вранці пішов на дідичеве поле, де випасалася худоба. Наблизився до корови й мовив:

— Ану, фіть до торби!

Іван випустив корову перед хатою бідного чоловіка.

— Годуйте своїх дітей, — сказав селянинові й помандрував далі.

Отак він ходив від села до села й робив добро людям. Нарешті придибав до міста.

Ходить по ринку голодний, аж світиться, а довкола нього крамниці повні хліба. Зайшов до найбагатшої, подивився на полиці й мовив:

— Фіть до торби!

Буханці, булочки й калачі поскакали в торбу. Іван пішов туди, звідки пахло ковбасою.

— Фіть до торби! — крикнув.

Ковбаса за ковбасою, як довжелезний волівід, потяглася в торбу.

Ходить по місту, прив'язує свою душу й частвує людей. Коли наївся й пороздавав людям усе, що мав, витягнув сопілку. Та раптом на подвір'ї уздрів дівчинку, що ледве несла величезний цебер. Ручки в неї, як палички, ніжки, як скіпочки, а сама вона ніби мухами годована.

Жовнір спитав:

— Хто тобі дав нести такий тяжкий цебер?

— Мачуха.

— Чому така худа?

— Мачуха хліба не дає, все жене до роботи. Каже, аби я здохла.

Іван покрутив головою і зайшов до хати. За столом полуднувала товстелезна, як бодня¹, гадина.

— Чому дівчинці хліба не даєте?

Мачуха відповіла:

— Бо вона така, як курча, а їсть, як саранча.

— Нащо дитину силуете на тяжку роботу?

— Бо печені перепелиці задурно з неба не падають.

Жовнір дуже розсердився.

— Дивись, які розумні! Але ваш розум добрий хіба що псові на підошви. Не збиткуйтеся з сироти, бо буде вам зле.

Мачуха зарепетувала:

— Чого причепився, як п'яний до плота? Іди на зламану голову, бо... — І схопила макогін, щоб почастувати непрошеного гостя.

Але той встиг крикнути:

— Ану, фіть до торби!

Як оком кліпнути, мачуха — шусть у торбу. Жовнір дав сироті грошей, закинув торбу на плечі й подався на дорогу.

— Я тебе витрушу з моста у воду, чуєш? — грозив мачусі.

Та почала просити, благати:

— Не губи, жовніре, душу. Скільки буду жити, то й мухи не скривджу, а дівчинку любитиму, як рідну дитину. Голівку їй помию, дам чисту сорочечку, білим хлібцем нагодую.

Схопила Івана масними словами. Подумав трохи й випустив її.

¹ Бодня — діжка.

— Щоб було так, як кажеш, бо через рік при-
йду на твою голову!

Мачуха потеліпалася назад, а жовнір витягнув сопілку й загравав коломийку. Почвалав нарешті до великого міста.

На широкому майдані стояв цісарів чоловік, що ревів на всю горлянку:

— Гей, людиська, в цісарському замку чорти звили собі гніздо. Той, хто вижене чортів, одружитья з цісаревою донькою. Де відвага, там і перемога. Зважтеся — смерть або царівна в золоті.

Іван дуже хотів одружитись. Думав то зробити в Коломиї. А тут на тобі — царівна!

— Яка вона на око?

— Як твоя торба навиворіт, — сказали люди, посміхаючись.

«Що ж, — подумав Іван, — оженюсь — не оженюсь, а чортам натру в ніс перцю і дізнаюся, що то за киця та царівна, аби було що розповідати дівчатам в Коломиї».

І жовнір сказав цісарському крикунові:

— Ану замовкни і веди мене туди, куди треба. Я вижену чортів.

Той підвів його до чудового палацу, що підпирав небо. Іван дізнався, що цісарів предок був колись дуже бідним. Не мав ні хати, ні до стайні що загнати. Ходив, латка, по світу і на людей пускав усіляку ману. Відтак продав чортові душу. Люципер збудував йому отой замок і зробив його цісарем. Він довго царював. А перед смертю підписав царєграф про те, що замок має належати чортам. Нечисті замешкали в цісарському палаці, а нові цісарі мушили жити інде. Хто наважувався зайти в замок, тому пізно було каятися: гинув, як муха. Став Іван перед цісарем і мовив:

— Я вимету чортів, а ти готуй доньці весілля.

— Най буде, — каже цісар.

— Дивись, як збрешеш, то матимеш справу зі мною.

Жовнір узяв хліба, солонини й міцного тютюну. Сів у куточок замка, покурює, попльовує й чекає. Час тягнеться поволі, як голодне літо, — ніби чорти сточили докупы дві ночі.

Раптом задвигтів замок, затряслися стіни. До зали увійшла добра сотня чортів з деревищем старого цісаря на плечах. Поставили його на підлогу і почали щось гелготати. Махають вилами, кривляться один одному, галасують. Іван так напудився, що сорочка на ньому затверділа, але отямився. Коли набридло слухати, встав і гукнув:

— Ану, перестаньте фанаберії¹ показувати!..

До нього нараз кинувся чортище, вже зморщений, як сушений гриб.

— Ми його підсмажимо, — зрадів. — Беріть його!

Іван посміхнувся:

— Ану, всі чорти, фіть до торби!

Дідьки один за одним залізли до торби. Жовнір її зав'язав і почав щосили ударяти торбою в одвірок.

— Ой-йой-йой! — стогнали в ній нечисті. — Даруй, Іване. Зробимо все, що хочеш, тільки не ламай старих кісток.

— Випущу, якщо вам звідси пси марша утнуть.

— Йой, бігтимем скоріше від зайців!

— Мені цього замало. Віддайте цареграф старого цісаря, — і гупнув ними ще раз об одвірок.

— Йой, віддамо, та випусти.

— А я вам не вірю. Випущу наймолодшого, найжвавішого. Як принесе папір, тоді підете всі до дідьчої матері. А як ні, то ні.

¹ Фанаберії — тут: дивацтва.

Іван проколов голкою дірку в торбі й випустив найменшого чортика. Решта бісів кинулися до дірки, але Іван заткав її голкою: вони вкололися й притихли.

Прибіг чортик до пекла і розповів Люциперові про те, що сталося у замку. Той почухався. Треба ж рятувати добру сотню чортів, бо от-от запіють треті півні. Люципер віддав цареграф. За одну мить папір уже був у Іванових руках. Той прочитав написане, отворив вікно й повітрясав із торби всіх чортів. Ті впали на каміння й потовклися.

Деревище з старим цісарем ніби провалилося крізь землю.

Іван пішов до цісаря.

— Я вигнав чортів із замка! — сказав, покловившись. — Тепер давай свою доньку за мене.

— Дуже добре, що вигнав чортів, але доньки за тебе не віддам, бо ти дрантивий жовнір, а вона — царівна.

— Е-е, не fajно, цісарю! Не роби з лиця халяву! — образився Іван.

— Ти як зі мною говориш! — почервонів цісар. — Ану, вартарі, замкніть його в темницю.

— Така твоя дяка, вельможний цісарю? Ану, фіть до торби!

Цісар шмигнув, як щур, у торбу. Іван висповідав його на всі боки, закинув торбу на плечі й подався в дорогу. Йде полем, лісом, на сопілці грає, аж дерева розлягаються. А цісар сопе і стогне, як ведмідь в барлозі.

Коли сонце вже було на дві кочерги від заходу, почав просити Йвана:

— Пустити мене, добрий чоловіче. Я віддаю за тебе царівну.

— А мені не треба твоєї царівни! Кажуть, що вона кривобока і суха, як терлиця. В Коломії

знайду файну дівчину. Понесу тебе до Пацикова і продам на ярмарку, аби більше не обдурював людей.

— Іване, все життя буду тільки по правді робити. Бігме, не брешу... — забожився цісар.

Жовнір ще дав йому кілька штовханців і випустив з торби. Цісар так тікав, аж болото за ним розліталося. А Йван грав на сопілці і йшов до Коломиї. Там висватав собі дівчину, як чічку, і зробив таке весілля, що ще світ не видів!

Були на тім весіллі й мій дідо з бабою. Так вигойкували й танцювали, що три пари постолів порвали.

ТРЕТІЙ СИН ІВАН

Мав газда трьох синів. Позакінчували школу, і батько скликає їх на раду. Довго не радився з ними, лише дав грошей і сказав, аби йшли в світ ремесло шукати. Хто що собі вибере, те й буде мати.

Пішли вони трьома дорогами але наймолодший як ішов, то свої гроші загубив. Подумав собі, що вже ніхто його за так не навчить ремесла, і пішов шукати роботи.

Йшов і захотів дуже їсти. Соромно просити, зле й умирати з голоду не буде. Зайшов у якесь село, а там жив дуже багатий поганий ксьондз. Повернув до нього і проситься на службу.

Ксьондз подивився, подумав і каже:

— Будеш мені в полонині вівці пасти.

— Добре. Буду пасти.

Дав ксьондз повечеряти, переночував Іван, а вранці після сніданку відвели його на полонину.

Минув день, другий — сумно. Та ще й вовки вночі виють по зворах.

Змайстрував собі хлопець пістоля і вже має захист від звіра. Але одного разу дуже захмарилося і почав грім у скелю бити. Придивляється Іван, а то Антипко¹ втікає від хмари. Хмара блискавками б'є, а вбити Антипка не може. Наладував Іван свого пістоля і як стрілив — Антипко лише лапками помахав.

Пішов Іван до овець, а там на нього старезний дідо чекає. Каже хлопцеві:

— Велике ти діло зробив, легеню. Що за те хочеш?

— Я нічого не хочу, — каже Іван, — лише таку паляницю, аби їв, а вона цілою була. І ще хочу таку сопілку, аби я грав на ній, а все живе танцювало, бо дуже сумно мені.

Дав йому дідо і паляницю, і сопілку. Заграв Іван — і всі вівці почали танцювати. І так було відтоді кожного дня: він грає, а вівці танцюють.

Дочувся ксьондз, що вівці його не лише не відпаслися, а худнуть на очах, і вирішив піти на полонину й подивитися. Сховався у терня і бачить — все гаразд, вівці пасуться, чабан снідає. Але за якийсь час виймає Іван сопілку і починає грати. Вівці всі як одна — в танець. І ксьондза в терні якась сила підіймає, також до танцю кидає. Так він скавав, що весь одяг порвав і лишився, в чому його мати на світ родила.

Не піде голим додому та й Іванові так не покажется, чекає вечора. А як смеркалося, то почимчикував до свого села. У крайній хаті жив дяк, до нього й зайшов ксьондз. Налякав усіх, ледве його впізнали.

¹ Антипко — чорт.

— Дай мені щось на себе натягнути, щоб додому дійти, — просить дядя.

— А що, отче, з вами сталося?

— Та не питай. Мій наймит такий музика, що як заграє, то не лише люди — вівці танцюють.

І розповів про все.

— Переночуйте в мене, — каже дядя, — а вранці підемо туди обидва. Рад би я на таке подивитися.

Переночував ксьондз у дядя, а вранці удвох пішли на полонину. Дивляться — Іван собі пасе овець, поспівує.

— Сховаймося, отче, в кущі, — каже дядя.

— Е ні. Я вже вчора був у кущах, то ви бачили, яким я до вас прийшов. Шукаймо десь поляну, бо доведеться нам танцювати.

Знайшли рівне місце, посідали там і чекають. Нарешті наймит заграє. Вівці усі — в танець, і піп з дядком так ріжуть, що аж порох знявся. Дядя ще музику першу підхвалював, а далі вже й говорити перестав. Танцювали, поки не стемніло. Лише коли Іван почав овець в кошару заганяти, змогли припочити. Але треба йти додому. А так темно, що за крок нічого не видно. Довго блукали, доки дісталися до якогось незнайомого села. А коли вже потрапили додому, ксьондз був такий змучений, що зарікся ходити на полонину.

Від ксьондза ні чутки, ні платні, і Йван думає: «Доки я маю пасти ксьондзові вівці та й за що? Він сюди не приходить, їсти ніхто не виносить, ні вивозить». Покинув овець, та йде додому.

Лише прийшов до села, а на нього чекають — пора до війська йти.

Служив скільки — не служив, а пройшов рекрутську школу, вже рахується старшим солдатом. А цар тоді по черзі викликав солдатів у столицю

колисати стару царицю. Було їй уже сто п'ятдесят літ, і спала вона в колисці. А був такий царський наказ: якщо цариця заплаче, солдатів голова з плечей. А що цариця була дуже плаксива, то багато солдатів цар відправив на той світ.

Прийшла Іванова черга колисати царицю. А він ніколи не розлучався з тією сопілкою, що йому дідуньо подарував.

Лише став він на пост — цариця кривить губи, хоче плакати. Витяг він свою сопілку і заграв. Як затанцювала цариця — аж колиска скрипить. Грав доти, доки стара не натанцювалася так, що спала цілу добу. Вже й змінити його прийшли, а вона спала.

Але коли прокинулася цариця, почала вимагати, щоб прислали вчорашнього солдата. Дають їй їсти, пити, колишуть, а вона кричить, що хоче вчорашнього бачити.

Прикликав цар Івана і питає:

— Що ти моїй матері таке дав? Вона спала добу, а сьогодні не хоче ні пити, ні їсти, лише тебе хоче бачити.

— Нічого їй не давав, колисав та на сопілці грав, — відповідає Іван.

Каже цар:

— Ти вмієш добре колисати, то послужи, поки вона буде жити, а за це дам тобі півдержави.

Згодився Іван. Як почав старій пригравати, стара так станцювалася, що прожила місяць і вмерла.

Поховали стару, і цар дав Іванові півдержави. Іде він до свого батька, і дорогою його захопила ніч. Побачив попереду вогник. Під'їхав ближче — хата якась.

Зрадів Іван і хоче попроситися на ніч. Зайшов, а в хаті лише молода жінка сидить і два великі пси до лави припнуті.

Проситься Іван на ніч, а жінка й каже:

— Ночуй, але боюся, що й тебе припну, як цих псів.

Несе вона ланцюг, а Йван як вийняв сопілку, як заграв, то так танцювала жінка, що хата й земля навколо дрижали. Коли натанцювалась до того, що впала й не ворушилась, почав Іван вечеряти.

— Припнеш мене, — відповідає Іван, — але наперед я хочу повечеряти. — Виймає паляницю, а жінка як подивилася на той хліб, то й скрикнула:

— Ти дістав цю паляницю за те, що вбив мого брата!

Виймає він пістоля і каже:

— Вбив я твого брата і зараз тебе, чортице, уб'ю!

— Не вбивай мене. Я попускаю цих двох псів, то брати твої, — заблагала чортиця.

Познімала вона з них ланцюги, і стали вони людьми. Підбігли до Івана, обнімають, цілують.

Розповіли брати, як чортиця пустила їх переночувати, прип'яла і поробила псами, і не хоче Іван живою чортицю на світі лишати. Хочє її вбити. А вона побачила, що кулі в Івана немає, та й сміється:

— Не вб'єш, бо не маєш чим.

— Моя куля — оцей хліб, — каже Іван. — Заряджу ним пістоля — і смерть тобі!

Знову проситься чортиця, та Йван і слухати не хоче.

— Досить, що вже стільки літ брати мої мучилися! — Зарядив пістоля, вистрілив, — і з чортиці лише дьоготь зробився.

Прийшли всі три брати додому. Тато і мати вже старенькі, що ледве-ледве впізнали їх. Зрадив батько:

— Довго блукали ви по світу, сини мої дорогі, а я на старість мусив милостині просити.

Каже Іван:

— Тату, я також бідував, а тепер забираю всіх, бо маю пів царського маєтку, і будемо в добрі-гаразді жити.

ХИТРИЙ ХЛОПЕЦЬ

Жив собі хлопець. Він згодився панові служити доти, доки той не прожене його. Та скупий пан не відпускав хлопця і не проганяв.

— Тоді тебе відпущу, — сказав, — якщо виженеш чортів із болота або принесеш торбинку золота.

Подумав хлопець, що золота не дістане ніде, а чортів, може, як-небудь вижене. Пішов у болото і сів там, грається.

Аж прибігає чорт до нього і питає, що він думає робити в болоті.

— Е-е, — говорить хлопець, — думаю монастир будувати.

Чорт злякався і побіг до старшого чорта із скаргою. Старший говорить до чорта:

— Якщо ти хлопця побореш, то виженеш з болота, а коли він тебе, то буде будувати монастир.

Приходить чорт до хлопця, а той стовпи мурує.

Чорт і говорить:

— Давай боротися. Якщо ти мене побореш, то будеш робити, а якщо я тебе — то вижену з болота.

— Е-е, — говорить хлопець, — ходи спочатку з дідом моїм поборися, а потім зі мною.

Хлопець узяв чорта за руку і водить по лісі. Наткнулись на ведмедя.

— От дивися, — каже хлопець, — мій дід мохом поріс, а спробуй його побороти!

Чорт накинувся бороти ведмедя, а той спросоння як гахне, то чорт аж у свого старшого опинився та говорить, що коли діда не міг побороти, то того і зовсім не зможе. Тоді старший чорт посилає чорта з булавою: хто вище підкине. Як хлопець вище, то буде робити, як чорт — то приженуть хлопця з болота.

Чорт як підкинув булаву угору, то вона годину летіла, а як упала, то вгрузла в землю. Тоді хлопець взяв за кінець булаву, то в нього аж в очах почорніло, бо вона була дуже тяжка. Тоді він почав дивитися в небо. А чорт питає його:

— Чого ти так довго туди дивишся?

— А дивлюся, щоб хмара підійшла, а тоді як шпурну булаву, то будеш тільки й бачити!

Чорт за булаву — та й утік до старшого.

— Добре, що не дав закинути, а то були б ми пропали без булави.

Тоді старший чорт посилає рогатого чорта, що вміє кріпко свистати.

— Йди, — каже, — як ти дужче свиснеш, то виженеш його з болота, а як він — то останеться робити.

Приходить рогатий до хлопця, а той стовпи вже поставив. То чорт питає, що він буде робити.

— Та, — каже, — буду вже верха зводити.

От чорт і говорить:

— Давай, хто дужче свисне: як ти, то будеш робити, а як я, тоді тебе виженем.

Тоді як впер чорт десять пальців у рот, як свиснув, то на дереві листя облетіло. А хлопець говорить:

— А як я свисну, то геть гілля обломиться, тільки заплющ очі.

Коли чорт заплющив очі, хлопець вийняв нагайку і як свиснув по очах, то рогатий опинився аж у старшого чорта.

Тоді старший питає:

— Як там?

Чорт говорить, що він уже стовпи ліпить:

— Як я свиснув, то листя облетіло, а як він свиснув, то були б очі в мене повилазили.

Бачить старший, що нема рятунку, приходиться до хлопця сам.

— Здоров, майстер! Ти моїх послів переміг, і я прийшов з проханням. Скільки ти хочеш грошей, щоб перестати ліпити цей монастир?

Хлопець говорить:

— Небагато, оцей капелюх золота.

— Я принесу більше, ніж капелюх.

Хлопець здогадався, в чому справа, взяв і продовбав ямку, встромив туди капелюх, в якому зробив дірку.

Приносить чорт золота торбинку. Як всипав, то бачить, що нема того золота й на дні. Приносить другий раз уже дві торбинки і всипає в капелюх. Насипав повного капелюха.

Хлопець те золото взяв у мішок та й пішов до скупого пана на розрахунок. Розійшовся з паном і більше в панів не служив.

ЦАРІВНА ОЛЕНКА Й КРАСУНЯ ПОЛОНЯНКА

У давні-предавні часи один великий цар узяв собі за жінку рабиню. У них народилося двоє діточок: хлопчик Іванко й дівчинка Оленка. Діти повдавалися у матір. У Оленки в золотому волоссі сяяв місяць, а в Іванкових чорних кучерях — сонце.

Минули роки, і вирости діти. Треба було їх одружувати. Цар хотів, аби в його невістки також сяяв

на голові місяць, і розіслав своїх гінців у всі кінці світу — знайти таку дівчину. Гінці довго блукали по різних краях, але повернулися без доброї новини.

Тоді цар покликав наймудріших старців і спитав поради.

— О світлий володарю! — сказав мудрець, що мав найдовшу бороду. — За давнини був такий закон, що сестра могла виходити заміж за рідного брата. Одружи сина з донькою — і спокій голові.

Цар погодився.

А бідна Оленка просто собі місця не знаходила. Та що, коли в неділю — весілля!

Тоді вона замкнулася і заголосила:

Ви, дзвони, задзвоніть,
Ви, ляльки, заспівайте,
Ти, земле, розступися, —
Най я увійду в тебе...

Дзвони сумно задзвонили, ляльки жалібно заспівали, земля розступилася, і Оленка увійшла в неї до колін. Дівчина заголосила ще раз:

Ви, дзвони, задзвоніть,
Ви, ляльки, заспівайте,
Ти, земле, розступися, —
Най увійду по пояс.

І другий раз сумно задзвонили дзвони, жалібно заспівали ляльки, а Оленка увійшла до пояса в землю. Ще ревніше заплакала дівчина:

Ви, дзвони, задзвоніть,
Ви, ляльки, заспівайте,
Ти, земле, розступися, —
Най мене не буде!

І вона пропала під землею. Там пішла дорогою, яка вела до чорного лісу. Деревастогнали

ста голосами, сови скиглили, лисиці брехали. Страшно стало дівчині. Раптом вона натрапила на похмурий замок, що височів серед густих дерев. Хотіла постукати, але двері самі отворилися, й назустріч вийшла дівчина — така схожа на неї, як викапана! У золотім волоссі сяяв срібний місяць.

— Добре, що ти прийшла, бо я сама дуже тут змудилася, — сказала незнайома.

— Я прийшла по тебе, — промовила Оленка. — Ти поклади руку на моє плече, і підемо туди, де сяють зірки, де грають хвилі синьої ріки.

Незнайома й думати про таке боялася. Вона розповіла:

— Мене стереже вдень і вночі кіт, який має дванадцять голів, дванадцять ротів і двадцять чотири сталевих очиська. Я мушу жити тут самотно доти, поки не дам згоду віддатися за змія.

— Та нас тепер двоє... Ми з тобою перехитримо злого kota-потвору, — потішала Оленка.

Щоб не втрачати часу, вони принесли глини і змісили з половиною. Потім стали гратися з котом: гладити його, тягали за хвіст, доки не втомився і заснув. Тоді потворі кожне горло позабивали глиною. Позабивали так, що зовсім не міг нявкнути. Самі взяли щітку, згребло, рушник — і відразу покинули замок.

Коту-потворі все-таки вдалося з гіркою бідою виригнути з одного горла глину. А змії у чорта грав у карти. Він почув, що кіт легенько нявкнув, та подумав, що то полонянка його смикнула за хвіст, і продовжував бавитися з чортом.

Через якийсь час котюзі-потворі удалося виригнути глину ще з п'яти ротів. Він заняквав так, що аж у вухах залящало.

Змієві, якому нетерпілося виграти від чорта дванадцять людських душ, щастило у грі. Він так захопився, що не хотів кидати геть карти. Та коли засунув у кишеню одинадцятую душу, котюга вже заревів так голосно, що в чортовій хаті повилітали усі шиби.

— Треба бігти, чорте, бо хтось краде мою полонянку, — сказав змії сердито.

Метнувся надвір і нараз погнався за втікачками.

Красуня полонянка затремтіла всім тілом і каже:

Ой сестричко, земля дуднить —
Це за нами змії летить.
У мене праве вушко палає —
Він уже нас здоганяє.

Оленка шпурнула поза себе щітку, і тої ж миті виріс перед змієм непролазний ліс — ні пройти, ні обійти, ні перелетіти.

— Прогризу цей ліс, а все одно наздожену їх! — заревів зміїсько.

Хоч зуби ламалися і кришилися, за кілька хвилин прогриз собі дорогу і кинувся вдогін за дівчатами.

Дівчина-полонянка знову проговорила:

Ой сестричко, земля дуднить —
Це за нами змії летить.
У мене праве вушко палає —
Він уже нас здоганяє.

Оленка шпурнула за собою згребло, і там піднялися страшні залізні скелі.

Змії дуже розлютився:

— Розламаю лапами ці скелі, і все одно наздожену їх!

Кігті в нього кришилися і випадали з лап, але таки проламав ті скелі та й вибрався на рівну дорогу. Ще з більшою люттю погнався за втікачками. Дівчата задихалися, вже не могли бігти. Красуня полонянка знову проказала:

Ой сестричко, земля дуднить —
Це за нами змії летить.
У мене праве вушко палає —
Він уже нас здоганяє.

Оленка шпурнула позаду рушник, і там, де він упав, розлилося море — ні перейти, ні обійти, ні перелетіти.

Змії сердито ударив хвостом, аж земля захиталася, і опустив пащеку в море. Треба було випити всю воду, бо якби залишилася хоч одна краплина, не міг би перейти — таку силу мав чарівний рушник.

Скажений змії хлебтав солону воду і так нахлебтався, що розбух, як гора. Залишилася на дні ще одна краплина. Насилу сьорбнув і її — й тріснув на десять кавалків.

А Оленка впізнала те місце, де увійшла під землю. Вона попросила:

Ви, дзвони, задзвоніть,
Ви, ляльки, заспівайте,
Ти, земле, розступися
І випусти на білий світ.

Дзвони голосно задзвонили, ляльки весело заспівали, і обидві дівчини вибралися з-під землі до шії.

Оленка ще двічі попросила, і земля їх випустила зовсім.

А Іванко побачив дівчат, схожих одна на одну, як дві ластівки, і дуже здивувався:

— Та котра з вас моя сестричка?

Дівчата засміялися:

— Ти сам упізнай!

Іванко подумав і пішов на полонину. Там попросив, аби помастили його сорочку кров'ю зарізаного барана. Коли це зробили, вівчар дав знати у палац, що царевич тяжко поранений.

Оленка, як почувла, що з братом сталася біда, то першою прибігла в полонину. Там припала до його грудей і гірко заридала:

— Братчику мій любий, як я буду без тебе?

Іванко зробив знак на її грудях. Коли прийшла та дівчина, яка була у змія полонянкою, а з нею і цар, Іванко встав, здоровий, і сказав:

— Оце моя сестричка, а це — наречена.

Справили весілля. Покликали й мене. Я так співав, що аж охрип, і так танцював, що аж віхті з постолів летіли.

ЧАРІВНИЙ ЛІХТАРИК

Не знаю, коли і де то було, лише чув я від свого діда, що жив на світі цар Чорнокнижник. Не було такої книжки, аби він не прочитав, не було такого, аби він не знав.

Одного разу став читати нову книжку і дочитався, що в царя з неблизької землі є дуже гарна дочка, але не може вона ні за кого заміж вийти. А в другій книзі прочитав, ніби десь є така гора, що в тій горі є двері, а за тими дверима — царство, а в тім царстві сховано ліхтарик, а в ліхтарику дванадцять дівчат пісень чарівних співають.

Став цар далі читати. І з третьої книги довідався, що в однієї вдови є дуже сильний син. Притулить він

до тих дверей свою руку, і гора відчиниться. Цар був хитрим і сам пішов наймати того хлопця до себе на службу. Довго йшов чи недовго, а побачив на пасовиську, як десять хлопців б'ють одного, меншого, і нічого не можуть із ним зробити.

Крикнув цар, і всі десять, як горобці, розлетілися. Залишився той, що його били.

Став цар із ним до розмови й дізнався, що зустрівся із вдовиним сином, про якого читав у книзі.

— А за що били тебе? — питає цар.

— Та я сказав їм, що колись царем буду.

Чорнокнижник на ті слова не звернув уваги, а пішов до його матері, поклонився їй почав просити, аби відпустила свого сина на рік до нього на службу.

Розплакалася бідна жінка:

— Та змилуйтеся, царю, якби не він, то я б давно не жила на цьому світі. Він мене, слабу, годує й доглядає.

— Не плач, жінко. Я тобі за нього стільки грошей дам, що будеш ти гарно жити, і твої онуки, і ще правнукам залишиш.

Цареві перечити не будеш. І хотіла чи не хотіла мати, але мусив син збиратися з царем у дорогу.

Пішли вони прямо до тієї гори, що в ній є двері, а за тими дверима — царство, а в тім царстві сховано ліхтарик, а в ліхтарику дванадцять дівчат пісень чарівних співають.

Каже Чорнокнижник.

— Ану, приклади руку до цих дверей.

Лише торкнув хлопець двері, як вони відчинилися.

— Тепер іди туди, — каже цар, — і винеси мені ліхтарик.

Переступив хлопець поріг і стежкою пішов до такого царства, якого ще ніколи не бачив.

Йде він, іде та й бачить, що на траві сидить сивий дід і читає книжку. То був чарівник.

Вклонився йому хлопець:

— Добрий день!

Підвів здивовано свої очі дід:

— Здоров був! Скільки я тут, то ще живої душі з того світу не було. Чого ти сюди завітав?

Хлопець тоді розповідає:

— Цар Чорнокнижник найняв мене в матері й послав сюди, аби я приніс йому ліхтарик.

Подумав дід і каже:

— Йди цією стежкою далі й побачиш столик, а на тому столику стоятиме ліхтарик. Три рази обійдеш його й тоді бери. Далі не смій іти, бо ще не час тобі. Коли повернешся до дверей, то поки не переступиш поріг, Чорнокнижникові ліхтарика не віддавай, бо лихо буде.

Подякував хлопець і пішов. Скоро побачив столик, обійшов його, взяв ліхтарик і повертається назад тією ж стежкою. Дід читає й уваги на нього не звертає.

Дійшов до дверей, доторкнувся до клямки, і двері відчинилися.

Чорнокнижник скочив на ноги й каже:

— Давай ліхтарик!

— Коли я тобі віддам його, то вже звідси не парубок.

Почав Чорнокнижник кричати, а тим часом двері зачинилися, і хлопець залишився з ліхтариком на тому світі. Скільки не тиснув на двері, скільки не бив кулаками, але вони навіть не скрипнули.

Затремтіли руки й ноги зі страху, бо не знає легінь, що йому робити. Раптом чує коло себе якийсь спів. А хто співає — не бачить.

Шукав, шукав, але нікого не знайшов і знову повернувся до ліхтарика. Побачив усередині дванадцять малесеньких дівчаток. Найкрасивіша серед тих красунь питає:

— Чого хочеш, володарю?

— Нічого не хочу, лише побачити свою маму й хату, де я народився й виріс.

Лише промовив ці слова, як зв'язвся вітер, двері відчинилися, і протягом винесло його разом із ліхтариком до рідного дому.

Зраділа мати. А він подивився на неї й очам своїм не повірив — аж почорніла з жури. Чорнокнижник обманув її — не дав грошей. Тоді парубок від ліхтарика зажадав грошей.

Живуть собі щасливо син із матір'ю у рідному селі, за біду й не чують. Аж якось парубок довідався про царську дочку, що не може вийти заміж, хоч дуже-дуже гарна. Хто її хоче, того вона не хоче, а кого вона хоче, той її не хоче. Із нею хотів одружитися цар Чорнокнижник, але знав, що вона його не схоче, і вирішив дістати чарівний ліхтарик, зачарувати дівчину.

Хлопець довго не думав, вирішив і собі спробувати щастя. Попросив від ліхтарика:

— Допоможи мені посватати цареву дочку, до котрої сватався Чорнокнижник.

— Добре. Чекай.

Минає день, другий, а може, місяць, і приходить хлопцеві повістка до війська.

Взяв із собою лише ліхтарик і пішов служити. За місяць став капралом, за півроку — сержантом, а за рік був уже офіцером. І так йому добре служба йшла, що на другий рік генеральську силу мав, а на третій — став царським маршалом. А як уже він маршал, то не соромно цареві за нього свою єдину доньку віддати.

Поженилися молоді, і цар їм побудував окремий палац.

А Чорнокнижник про все вичитав, і дуже його мучила заздрість, що таке велике царство попадеться не йому, а простому вдовиному синові. Думав, думав та й придумав. Пішов до майстра й замовив багато ліхтариків. Сам переодягся за міняйла. І з тими ліхтариками поїхав до міста, де живе цар. Допитався, де маршальський палац, охороні показав царський мандат, і його пропустили з ліхтариками: казав, що це подарунок маршалу.

А маршал спав. Його жінка читала книжку і дуже здивувалася, як побачила в себе міняйла.

— За невелику доплату міняю ліхтарики.

Один ліхтарик дуже сподобалася жінці маршала, і захотілось їй приємне зробити чоловікові. Дала Чорнокнижникові старий; а на те місце повісила новий.

Спить собі маршал і гадки не має, що сталося. Тим часом, Чорнокнижник вийшов за місто й наказав ліхтарику:

— Хочу, аби маршальський палац пішов під землю, а на тому місці зробилося озеро. Хай маршал з ліжком плаває посеред озера, а я з його жінкою хочу жити аж за Синім морем у ще кращому палаці.

Лише сказав це Чорнокнижник, як палацу не стало. Маршала разом із ліжком винесло на середину озера, що тут же зробилося, а царя Чорнокнижника разом із маршальською жоною понесло попід хмари аж за третє Синє море, де вже був незвичайної краси палац.

Іде вранці цар дітей своїх провідати, а там уже ні палацу, ні слуг — лише озеро, а посередині на ліжку сонний зять плаває.

Наказав цар своїм слугам притягнути маршала до берега.

Розбудили його. Питає цар, що сталося, а маршал і слова сказати не може. Стоїть як камінь.

Почали тіло царівни шукати, але ніде не знайшли. Розсердився цар і каже:

— Говори, якою смертю хочеш загинути? Чи кіньми розірвати тебе, чи повісити?

Подумав маршал і каже:

— Та вам однаково, пресвітлий царю, чи я буду жити, чи я буду гнити. Відпустіть мене ліпше у світ широкий, піду я шукати свою жінку, а вашу дочку.

— Добре, — відповів цар. — Аби я не чув, що ти в моїй державі! А як почую, то мої слуги розведуть із терня вогнище і спалять тебе живцем.

Попрощався маршал — хоч уже й не маршал і пішов у світ широкий. Довго ходив, аж поки у незнайомому царстві не знайшов високої гори. Дивиться він наверх, а там три чорти б'ються, аж шерсть із них летить.

Вилазить він туди й питає:

— Що ви тут не поділили?

Перестали чорти битися й дивляться на нього, бо дивно їм, як він сюди потрапив і не боїться їх...

Нарешті один із них каже:

— Як наш батько помирав, то залишив нам у спадщину три речі: шапку-невидимку, черевики-скороходи і люту шаблю, з якою можна все завоювати, що бачить око. Не встиг лише сказати, що кому належить.

— Не бийтеся, — каже маршал. — Я вас розсуджу.

— Ми вже три роки б'ємося й ніяк не можемо розсудитися, а як ти нас розсудиш?

— Бачите он на тій горі гранітну брилу?

— Бачимо, — відповідають чорти.

— Хто з вас першим добіжить туди, вириє з землі той камінь, скотить униз, а потім знову винесе на гору і положить на місце, той візьме із цих речей те, що захоче.

Чорти зірвалися із місця й утрюх почали виривати із землі брилу, за якийсь час скотили її і вже б'ються, кому нести. Нарешті кривий чорт ухопив брилу на плече й поніс.

А наш маршал шапку на голову, шаблю до боку, черевики на ноги — і в дорогу.

Летить він попід хмари на схід і дивиться, де сісти. Аж бачить — чорти за ним женуться. Шаблю махнув направо й наліво — і голови їх повідлітали.

Був над якоюсь пустелею, коли нарешті побачив світло. Спустився коло хатинки на курячій лапці з одним вікном. Заглянув досередини. Побачив тисячолітню бабусю. Постукав і зайшов.

— Хто ти є? — питає стара баба.

— Я прісна душа, — відповідає.

— Відколи світ світом, тут ще живої душі не було. А як ти сюди потрапив?

— Я вже сім років розшукую свою дружину й не можу знайти. Прийміть мене переночувати, а вранці я піду собі далі.

— У мене син Вітер, — відповідає стара. — Як прилетить сердитий, то погубить тебе, а мені шкода, щоб ти гинув.

— Не страшно мені помирати. Прийміть, бо я дуже втомлений.

Положила його спати, а через якийсь час летить її син Вітер.

— Впустіть, мамо! — гукає з-під вікна. — Чую, що прісна душа в нашій хаті є.

Накрила вона маршала коритом, а сама Вітра до хати впустила.

— Нема нікого, сину.

— Ні, є.

Побачила мати, що не сердитий син, і підняла корито.

— Як ти сюди забрів? — питає Вітер. — Відколи світ світом, а я Вітром, тут ще прісної душі не було.

— Я вже сім років розшукую свою дружину і не знаю, де вона.

Подивився на нього Вітер і каже:

— Твоя жона за Синім морем із царем Чорнокнижником. Хоч ти маєш три чарівні речі, але туди не доберешся, бо замерзнеш або згориш у дорозі.

Переночували, а рано-вранці Вітер і каже:

— Гаразд, сідай мені на плече, і полетимо.

Летять вони та летять, аж показалося Червоне море. Кипить воно, зверху сонце припікає. Почав кричати та стогнати маршал:

— Що тобі треба? — питає Вітер.

— Йой! Гину! Пече!

Дихнув холодом Вітер, і перелетіли через Червоне море.

Летять понад Білим. Що знизу лютим холодом тягне, а що зверху ще холоднішим.

Знову кричить маршал:

— На мені лід! Гину!

Подихав теплом Вітер, і перелетіли через Біле море. Перебралися й через Синє. Сіли просто під палацом, у якому Чорнокнижник із чужою дружиною живе.

Подякував маршал Вітрові, надів шапку-невидимку й увійшов до палацу. І застає, як його жінка із Чорнокнижником грає в карти. Сів він коло них і дивиться, хто виграє, а хто програє.

Поки вигравав Чорнокнижник, то він нічого не робив, а як той програв, з усієї сили луснув його поза вуха.

Розлютився Чорнокнижник на маршальську жінку:

— Я тобі дав виграти, а ти ще б'єш мене!

Ще раз дістав цар поза вуха. Жінка з дива кинулась навтьоки, він — за нею. Маршал тоді ліхтарика в руки, вийшов надвір і попросив:

— Зроби так, аби цей палац пішов на дно, як мій колись. Чорнокнижник нехай плаває посеред озера на ліжку, а я хочу жити на батьківщині у такому палаці, до якого ведуть срібні мости із золотим поруччям.

Лише сказав це, як Вітер вхопив його і дружину. А на ранок вони вже були у своєму палаці.

Зайшов до палацу старий цар, втішився, святкувати свято наказав і зятеві корону передав.

ЧОРТ-ЗМІЙ ТА ЗАПРОДАНІ ДІТИ

Десь у якомусь-то царстві, в якомусь господарстві був жив собі старий чоловік та жінка. І зроду в них не було дітей.

Поїхав чоловік на базар, от як би й у нас у Корсуні, поторгував він, що йому було треба, купив собі рибу солону та й поїхав з базару додому. Іде собі та й захотів він пити дуже. Аж стоїть на горі криниця. Припав він до неї, а чорт відти хвать за бороду і не пускає.

— Пусти, — каже чоловік.

— Ні, не пущу, — одвічає чорт.

— Чом же ти не пустиш?

— Подаруй, — каже чорт, — мені те, що в тебе дома є найдорожче, тоді пушу.

Чоловік і каже:

— Що ж у мене є найдорожче? Є в мене дома коні — візьми їх.

— Ні, — каже чорт і держить за бороду.

— Є в мене воли дома, — каже чоловік. — Візьми їх собі.

— Ні, — каже чорт.

Переказав чоловік усе, що в нього було найкращого, а чорт все каже «ні» і за бороду держить. Бачить чоловік, що чорт нічого не бере, та й каже:

— Є в мене жінка стара, то візьми її, та тільки пусти.

— Ні, — відповів чорт.

Думав-думав чоловік: «Якщо вже й жінку не бере, котру я залишив наостанок, а вона ж у мене найдорожча за все, то що ж йому треба?» Нічого робить.

— Бери, — каже, — те, що сам знаєш.

Розписався, що оддасть непременно, тоді чорт і пустив його. Сів собі чоловік та й поїхав.

А поки його не було дома, народилось у жінки двійко дітей, і ростуть вони не по днях і не по часах, а по минутах. Уже такі бігунці гарні. Тільки угледіла чоловіка жінка, зраділа йому дуже і вибігла насупроти його з дітьми. Чоловік як побачив дітей, та й мало не зомлів. От він і розказує їй свою пригоду.

— Жінко моя люба, їхав я з ярмарку і захотів дуже пити. От нахилився я до криниці, а чорт з неї хап мене за бороду та й не пускає. Я і просився, і молився, а він не пускає. Дай мені, каже, що в тебе є дома найдорожчого, тоді пушу. Я йому і воли давав, і коні, а він не бере. Є в мене жінка люба,

кажу, бери її, та тільки пусти. А він не бере. Я їй не подумав, що в нас є дітки. Де ж ми тепер їх заховаємо, щоб не віддати йому?

— А що ж, — каже жінка, — треба якось заховати. Викопаймо ми яму під хатою, під причілкою, та їй сховаємо.

Викопали вони яму під причілкою, поставили води і їсти всього і їх туди повпускали. Зверху взяли накрили і замазали, а самі виїхали з дому.

От прилітає до хати змії. А чорт той у змія перетворився. Прилетів, шатнувся по хаті — нема нікого. Він тоді насамперед до кочерги:

— Кочерго, кочерго, де господар дітей подівав? Кочерга йому їй одговорює:

— В мене господар добрий чоловік був: мною вогонь загребе, то я собі їй стою.

Не допитавшись у кочерги, він до помела:

— Помело, помело, де господар дітей подівав? А помело сказало:

— В мене господар добрий чоловік був: вимете мною піч, то я собі їй стою.

І помела не допитався. Він тоді до сокири:

— Сокиро, сокиро, де господар дітей подівав? Сокира говорить:

— В мене господар добрий чоловік був, мною дров наруба, положить мене, то я собі їй спочиваю.

Він до долота:

— Долото, долото, де господар дітей подівав? А долото каже:

— У мене господар добрий чоловік був: мною дірку продовба та положить мене, то я собі їй лежу.

А змії йому говорить:

— Чи ж то добрий чоловік був твій господар? Дивись, як він тобі голову побив. А ти кажеш, що він добрий чоловік був.

— І то правда, — каже долото. — Візьми ж мене, та винеси на кінець хати на причілок, та кинь через себе, то де я впаду та загрузну, то там і копай.

От змій так і зробив, і там, де загрузло долото, почав копати і викопав. А діти вже великі вирости, парубком і дівчиною стали. Забрав їх змій і несе. От притомився він, сів відпочивати. Лежав-лежав і заснув. Дівчина ськає йому в голові, а хлопець сидить, горює. Аж біжить кінь. Добігає й каже:

— Здрастуй, хлопче-молодче! Чи по волі, чи по неволі мандруєш?

А хлопець одказує:

— Ей, конику-братику, не по волі, а по неволі.

— Сідайте на мене, — каже кінь, — я вас винесу.

Взяли вони й сіли, а змій спить. Кінь як пустився вскач, біжить та й біжить. А змій як пробудився, побачив, що їх нема, та в погоню. От вони сидять на тому коню, а брат і каже:

— Ей, конику-братику, пече мене в плече. Пропадеш ти, пропадемо і ми.

А змій летить, з рота в нього пащить. Уже на коневі й хвіст зайнявся. Бачить кінь, що невидержка, узяв хвицьнув, сам побіг, а вони, бідні, zostались. Як прилетить до них змій:

— А, — каже, — кого ви слухаєте? Ось я вас з'їм!

Стали просити брат з сестрою, щоб не їв їх. Змій і каже:

— Ну, цей раз вам прощаю, та тільки не слухайте нікого!

Забрав їх змій та й поніс. Ніс-ніс він, і притомився, та й сів спочивати. Заснув змій. Дівчина в голові йому ськає, а хлопець сидить, горює. Аж летить чмелик. Приліта та й каже:

— Здрастуй, хлопче-молодче!

— Здрастуй, чмелику!

— А що, брате, чи по волі, чи по неволі мандруєш?

— Ей, чмелику-братику, сюди б я не зайшов по волі, а вже видно, що по неволі.

Чмелик каже:

— Сідайте, я вас винесу.

— Як же ти нас, чмелику, винесеш, коли кінь ніс, та не виніс.

— Та вже, — каже чмелик, — чи винесу, чи не винесу, — одначе вам пропадять.

От взяли вони сіли на того чмелика, він їх і поніс. Змій як пробудився, як уздрів, що їх нема, та в погоню. Сидять вони на тому чмелику, а брат і каже:

— Ой чмелику-братику, пече мене в плече. Пропадемо ми, пропадеш і ти.

Чмелик перевернув крильця, скинув їх, вони попадали, а він полетів. От прилітає змії, упав та й рот роззявив.

— Ага, попались! — каже. — Тепер я вас із'їм. Казав же я вам, щоб нікого, опріч мене, не слухали.

Стали вони просити змія, щоб він їх не їв, та й упросили. От він забрав їх і несе знову. Сів одпочити, дівчина ськає йому в голові, а хлопець сидить, горює. Аж іде волик, такий поганенький, та й каже:

— Здрастуй, хлопче-молодче! Чи по волі, чи по неволі мандруєш?

— Ей, волику-братику, сюди б я по волі не зайшов, мабуть, що по неволі.

— Сідайте, — каже той волик, — я вас винесу.

А вони кажуть:

— Е вже! Коли кінь та чміль не винесли, то де вже б ти виніс?

— Нічого, — каже волик. — Сідайте, то й вине-
несу.

От вони сіли, волик і несе їх. І так несе, що хвилька, то й милька, а як спотикнеться, то й дві. Змій як побачив, що немає їх, дуже розсердився, та як кинувся аж поверх дерева, та так летить, так летить! От хлопець оглянеться та й каже:

— Ой волику-братику, пече мене в плече. Пропадеш ти, пропадемо і ми.

А волик і каже:

— Заглянь мені, хлопче, в ліве ухо та вийми гребінку і махай нею назад себе.

Вийняв той гребінку, махнув назад себе — і став ліс такий густий, як гребінка. А волик своє робить: біжить і біжить, що хвилька, то милька, а спотикнеться, то й дві. Змій як побачив ліс, став його гризти зубами. Прогризся крізь той ліс і знов став доганяти. Хлопець бачить, що змії доганяє, і каже:

— Ой волику-братику, пече мене в плече. Пропадеш ти, пропадемо й ми.

А волик каже:

— Заглянь мені у праве вухо, вийми хусточку та й махай наперед мене.

Він витяг хусточку, махнув, і поперед його стало море. А на тому морі золотий міст. От збігли вони на міст і перебралися на ту сторону. Махнув назад хусточкою хлопець — і не стало моста. Змій добіг до моря та й став, нема йому по чому бігти.

От волик і каже:

— Повезу я вас до хатки, і тут, у цій хатці, будете ви жить недалеко від моря, а мене візьміть та заріжте.

Плачуть брат з сестрою:

— Як же ми тебе будемо різати, коли ти нас од смерті врятував?

— Нічого, — каже. — Заріжте і возьміть одно плечко повісьте на печі, друге на полу в кутку, третє на покуті, а четверте — коло порога, на всіх чотирьох кутках.

Зарізали вони того волика, взяли і повішали плічка, як їм сказано, по всіх чотирьох кутках, а самі полягали спати. Пробудився брат уночі, дивиться, а коло порога стоїть кінь у такім славнім уборі, що тільки сісти та їхати. Глянув на покуття, а там у кутку меч-самосіч, а на полу в кутку собака Протиус, а на печі собака Недвига. Будить брат сестру, а сам сідає на того коня, опоясується мечем та з тими собаками і їде на полювання. Що вловить, то тим і живляться.

Ну, живуть вони над морем, а сестра ходить туди ложечки та одежину мити. Змій і говорить до неї:

— Як то ви перебралися?

А вона й розкажує:

— Єсть у мого брата така хусточка, що як нею махнуть, то зробиться міст.

А він каже:

— Знаєш що: попроси ти в нього ту хусточку начебто прати, та возьми махни нею, то я до тебе переправлюсь і буду з тобою жити, а брата твого отруїмо.

От вона прийшла додому і просить брата:

— Дай, братику, мені ту хусточку. Вона брудна, я піду та виперу тобі.

Він повірив їй та й дав. Сестра взяла, прийшла до моря, махнула — став міст. Змій і переправився на цей бік. От радяться вони, як би згубити брата з світу. А змії і каже:

— Ти візьми занедужай та й скажи: снилось мені, братику, і виділось, що якби ти поїхав на полювання та дістав мені вовчого молока, то я б і виду-

жала. От він як поїде, а вовки й розірвуть його собак. Тоді ми і його візьмем, бо в собаках уся сила.

От приїжджає брат з полювання додому, змії сховався, а вона йому й каже:

— Снилось мені, братику, що якби ти поїхав та дістав мені вовчого молока, то я б напилася та й, може б, одужала, бо я така слаба, така слаба!

— То й дістану, — каже брат. Сів на свого коня і поїхав. Приїжджає у чагарець, аж тут вовчиця схопилась. Протиус догнав, Недвига придержав. Брат здоїв молока і пустив її. Вовчиця оглянулась і каже:

— Спасибі тобі, хлопче-молодче, що ти мене пускаєш. Я думала, що ти мене з світу згубиш. Дарую тобі за це вовченя.

І наказує тому вовчаті:

— Служи ти цьому чоловікові так, як батькові.

От він і йде. То було в нього двоє собак, а тепер і третє вовченя біжить за ним.

Вгледіла сестра з змієм, що за братом біжить троє собак, а змії і каже:

— Ото лихо, ще й третього сторожа собі добув. Візьми ж ти ще гірше занедужай і попроси молока медвежого, то там його розірвуть непременно.

От змії перекинувся голкою, вона взяла застромила її в стіну. Зліз брат з коня, а собаки та вовк до хати та так пнуться на стіну до тієї голки. А сестра й каже:

— Навіщо ти тих собак держиш, вони мені спокою не дають!

Він крикнув — собаки й посідали. А сестра каже:

— Снилось мені, братику, що коли б ти дістав мені ще ведмежого молока, то я б напилась та й одужала.

— То й дістану, — каже він. Переночував, сів на коня та й поїхав. Приїжджає знов у чагарець;

тут зараз і схопилась медведиця. Протиус догнав, Недвига придержав. Здоїв її брат та й пускає. Медведиця й каже:

— Спасибі тобі, хлопче-молодче, за те, що ти пустив мене. Дарую тобі медведча. — А до медведчати каже: — Слухай його, як свого батька.

Їде брат додому, і вгледіли сестра з змієм, що вже четверо за ним. Змій і каже:

— Попроси в нього лисичого молока, то він як поїде, то звірі його й з'їдять.

А сам перекинувся голкою, вона й застромила в стіну ще вище, щоб собаки не дістали. Брат зліз з коня, собаки знов кинулись до хати та так і пнуться на стіну. Сестра розплакалась:

— Нащо ти так багато собак держиш!

Брат крикнув, вони посідали. А сестра знов своє:

— Снилось мені, братику, що якби ти дістав мені ще лисичого молока, то я б одужала.

— То й дістану, — каже брат.

От лягає він спати. Недвига примостився в його головах, Протиус у ногах, а вовчок і медведик по боках. Переночував брат, вранці сів на коня, забрав своїх звірів і поїхав. Приїжджає до чагарця: вибіга лисиця. Протиус догнав. Недвига придержав. Брат видоїв її і пускає. А лисиця й каже:

— Спасибі тобі, хлопче-молодче, що ти мене пускаєш. Я думала, що ти мене розірвеш своїми собаками. За те дарую тобі лисиченя. — А лисиченяті каже: — Слухай його, як рідного батька.

Їде брат додому. Угледів змія, що він добув собі ще п'ятого сторожа, а сам і не пропав, та аж зубами скрегоче.

— Візьми, — каже він, — занедужай ще гірше і скажи: снилось мені, братику, що десь в іншому царстві є такий кабан, що носом оре, вухами сіє,

а хвостом волочить. І є там такий млин на дванадцять каменів, що само й мелеться, само й насипається, само одгортається, само і в мішки набивається. То якби ти дістав з-під тих дванадцяти каменів борошна, то я б спекла собі коржа з того борошна і одужала б.

Брат розсердився і каже:

— Не сестра ти мені, а ворог!

А вона:

— Чи ж можу я тобі бути ворогом, коли нас тільки двоє на чужині?

Повірів брат, знову сів на коня, забрав свою сторожу і поїхав. Приїжджає туди, до кабана і до того млина, що казала. Прив'язав коня і йде в млин. А там дванадцять каменів і дванадцять дверей. І такі ті двері, що самі одчиняються і самі зачиняються.

Взяв він з-під першого каменя борошна, пішов у другі двері, а двері й зачинили його звірів. Ото як пройшов він усі двері, вийшов надвір, аж бачить: звірів нема. Він свистів-свистів, чує, що вони десь виють, але не вибігають. Заплакав він, сів на свого коня і поїхав додому. Приїжджає, а сестра його гуляє з змієм. Тільки що брат входить у хату, а змії і каже:

— Ну, журився я за м'ясом, а м'ясо само йде.

Велять братові рубати дрова та наставлять окріп, щоб його зварить та з'їсти. От він рубає дрова, а сорока приліта та й каже:

— Загайся, хлопче-молодче, загайся, бо вже твої звірі прогризли крізь двоє дверей.

От він поналивав у казани води й розтоплює. А дров нарубав гнилих, вони підсохнуть трохи і займуться. А він візьме, прихлюпне водою, щоб не так горіли, та й вийде надвір. Сорока й каже:

— Ей, загайся, хлопче-молодче, загайся, бо вже твої звірі прогризлихь кризь четверо дверей.

От як ввійде він до хати, то змії і каже:

— Ей, не вгоден ти й окропу нагріти! — Та сам візьме кочергу, поштовха, — вони й займуться.

А брат візьме та й прихлюпне водою, і дрова знов помалу горять. Вийшов він знов надвір, ніби за дровами, а сорока й каже йому:

— Ей, загайся, хлопче-молодче, загайся, бо вже твої звірі кризь десятеро дверей прогризлихь.

А брат набере якнайгниліших дров та й укине в піч, щоб не так горіли. От уже й казани починають закипати. Знов вийшов він надвір, нібито по дрова. А сорока й каже:

— Ей, загайся, хлопче-молодче, загайся, бо вже твої звірі прогризли усі двері і спочивають.

От уже закипіли ті окропи, він і каже до змія:

— Зятю мій милий, зятю мій любий, дозволь мені перед смертю на дерево вилізти та з білим світом попрощатися.

— Ну, лізь, — каже змії.

От поліз брат на явір, і ні одної гілки не пропускає, все на кожную ступає, щоб тільки загаятись хоч трохи. Виліз аж на самий верх. Прилітає сорока:

— Ей, загайся, хлопче-молодче, загайся, бо от-от прибіжать твої звірі.

А змії вибіга з хати та й кричить:

— Доки ти сидітимеш там, злазь, бо вже в мене терпцю немає!

Став злазити брат назад, та все на кожную гілку ступає, щоб загаяти час. От став він уже на останню гілку та й хоче додолу скочить, коли це звірі його — неначе що загуло — прибігли й стали круг нього. А він тоді скік на землю та й гукає радісний на змія:

— А йди лиш, любий зятю, може, я вже й готовий!

Змій вийшов, а він до звірів:

— Вовчук! Медведчук! Протиус! Недвига! Беріть його!..

Звірі як кинулись — і розірвали в шматки.

Зараз він взяв труп склав, спалив, а лисичка хвостом змела, винесла в поле та й розвіяла. А як змія розривали, то сестра вхопила зуб його та й сховала.

От брат і каже:

— Коли ти, сестро, така, то зоставайся собі тут, а я поїду в інший край.

Взяв зробив два цебра, повісив на яворі і сказав їй:

— Оце, сестро, як будеш ти плакати по мені, то оцей буде повен сліз. А як будеш плакати по змієві, то оцей буде повен крові.

Сів собі на коня, забрав своїх вірних друзів та й поїхав. Приїжджає він в один город та й узнає, що в тому городі є криниця і в ній сидить змії з дванадцятьма головами. Як ідуть люди по воду, то й ведуть одну дівчину. Змії з'їсть її, а вони наберуть собі води, бо інакше не можна. Того дня настала черга цареві вести свою дочку. От хлопець-молодець і каже:

— Я можу побідити отого змія.

— Як побідиш його, — кажуть люди, — то цар обіцяв віддати свою дочку ще й половину царства.

Ну, ведуть ту царівну, а за нею й хлопця-молодця ведуть, а за ним ідуть його звірі і кінь. Привели ту царівну, таку убрану. Тут змії тільки що виткнувся, щоб з'їсти її, а хлопець-молодець і каже:

— Меч-самосіч, рубай його! Вовчук, медведчук, Протиус, Недвига, беріть його!

Тут той меч-самосіч січе, а звірі рвуть. І розірвали його зовсім. Взяли труп, склали, спалили, а лисичка хвостиком змела попіл і розвіяла. Дякують люди йому, що вода стала свободна. А царівна дала йому перстень.

От ідуть вони до царського палацу, а дорога далека була, він притомився, ліг на траві, царівна ськає йому в голові. А лакей прийшов, одв'язав той меч-самосіч од тороків та й каже:

— Меч-самосіч, січи його!

Той меч і посік його на маленькі шматочки. А звірі поснули й не чули. Лакей тоді до царівни:

— А скажеш, що я тебе од смерті врятував? Як не скажеш, то буде тобі те, що й йому.

Царівна злякалась та й погодилась. Приходять вони додому, а цар такий радий. Зараз одягу надів гарну на нього, і почали гуляти.

Як пробудився Недвига, побачив, що немає господаря, побудив усіх. Стали думать-гадать, хто найпроворніший з них. Вирішили, що лисичка. От і посилають її дістати води живлющої і цілющої і молодого яблучка. Побігла лисичка діставати тієї води і того яблучка. Аж ось і криниця з цілющою та живлющою водою, і біля неї росте яблунька з молодими яблуками. От тільки криницю і яблуню та стереже солдат. Та такий здоровий і махає раз у раз шаблею, так що й муха пролетіти не може над тією криницею. Що тут робить? Пустилася лисичка на хитрощі. Зробилася ніби кривою, біжить повз криницю і шкандибає. Солдат як побачив та за нею: дай, дума, спіймаю. А лисичка від нього все далі і далі. От як одвела вона того солдата далеко, та як чкурне до криниці. Солдат тільки став та й очі врячив. А лисичка до криниці, набрала в пляшечку води, зірвала яблучко та й поминай як звали.

Прибігла лисичка. Зараз Протиус взяв ту воду, помазав нею шматки хлопця-молодця, вони й зцілились. Влив йому в рот живлющої води, він і ожив. Дав йому з'їсти молодого яблучка, він помолодів і зробився ще кращим, ніж був. Встав хлопець-молодець на ноги та й каже:

— Ох, як же я довго спав!

— Добре б ти спав, якби ми не дістали води живлющої і цілющої.

— Що ж тепер ми будемо робити? — кажуть усі.

Порадилися і вирішили, щоб він перебрався за старця і йшов у царський дім.

Передягнувся він і пішов. Приходить, а лакеї його й не пускають. Став він просить, а царівна й почула і звеліла впустити. Ввійшов він у покої, став шапку знімати, а перстень той, що йому подарувала царівна, так і засяв. Царівна і впізнала, та ще не вірить собі і каже:

— Ходи сюди, старче Божий, я тебе почастую.

Підійшов він до столу, царівна налила йому чарку вина та й дає. А він бере лівою рукою. Побачила, що він бере не тією рукою, на котрій перстень, та й випила сама ту чарку. Налива другу, а він бере правою. Вона зараз і впізнала свій перстень і каже до батька:

— Оце мій муж. Він мене одволив од смерті. А цей, — показує на лакея, — цей пройдисвіт убив його і заставив мене, щоб я сказала, що він мені муж.

Цар так і скипів. Звелів вивести з конюшні такого коня, що на нього ще ніхто й не сідав, прив'язали того лакея до хвоста та й пустили по полю. А хлопця-молодця посадили за стіл і тут же одгуляли весілля.

От живуть вони собі щасливо. Аж одного разу згадав брат про свою сестру. Велів осідлати коня, забрав звірів та й поїхав до неї. Приїхав і бачить, що той цебер, що назначений для змія, повнісінький крові, а його цебер розсохся і розсипався. Бачить брат, що вона жалкує ще й досі за змієм, та й каже:

— Раз ти така, то більше я тебе і знати не хочу. Сиди тут, я більше й не навідаюсь до тебе.

А вона як почала просити й благати та й упросила, щоб він її взяв з собою.

От як приїхали вони додому, вона взяла та під ту подушку, що він спить, і підкинула змієвого зуба, що колись сховала. Ліг спати брат, а той зуб і вбив його. Жінка думала, що він сердиться чого та не говорить до неї, та так просить, щоб не сердився. А далі взяла його за руку, а рука холодна, як лід. Вона як закричить! А Протиус у двері та цмок його! Він ожив, а Протиус умер. Далі Недвига цмок Протиуса. Протиус ожив, а Недвига вмер. От він до медведчука.

— Цілуй, — каже, — Недвигу!

Недвига ожив, а медведчук умер. Дійшла черга до лисиці. Як вона вмере, то її цілувати нікому. Що тут робити? А лисиця хитра. Взяла вона медведчука, поклала на порозі та цмок його, а сама за двері. А зуб як вискочить та в двері та там і застряв.

Ну, бачать вони, що всі живі, що ніхто не загинув од того зуба, та такі раді, такі раді. А сестру взяли прив'язали, як того лакея, до хвоста коневі та й пустили по полю.

Самі ж вони тепер живуть-поживають і добро царське проживають. Я там був, мед і вино пив, по бороді текло, а в рот не попало. Оце вам і казка вся.

ЧОРТІВ МЛИН

За одним селом віддавна стояв один покинутий млин, до котрого ніхто ніколи не носив молоти, бо там кожної ночі чорти сходилися й танцювали, і мололи, і якби були кого тоді там допали, той би вже більше не жив.

У тім селі був один дід, у котрого з першою жоною була одна дочка, а за другу жону собі узяв одну бабу, у котрої також була дочка. Баба усе дужче любила свою дочку, як дідову: свою красніше прибирала, робити їй стільки не давала, а та дідова все більше робила, все абиякий одяг носила та іще од баби ніколи їсти не мала. Раз посердилися ті дочки на чім-то, за що баба дуже розсердилася на дідову дочку і думала: як би її якось занапастити, аби таки й не була.

Тут прийшло на гадку бабі, аби дідову дочку виправити ввечері у чортів млин муки молоти, і так напевно там останеться. Так і сталося: дочка дідова понесла у чортів млин молоти. Заходить у млин, а там іще лиш старий дід є, що молот. Потім дивиться, а туди приходить страх панів і княгинь, та й за ними прийшов оркестр. Як стали там грати й танцювати. Тут і ніч, дочка та сама там, сіла коло мішків та й сидить. А як чорти побачили дочку, почали кликати її танцювати, та вона не хотіла йти. Чорти дізналися од неї, чого журиться. А дочка каже:

— Я не можу іти з вами в танець, бо я не маю до того черевиків.

Пішли чорти й приносять дівці черевики. Тепер знову каже чорт:

— Ходь, дочко, танцювати!

— А, — каже дочка, — я не піду танцювати, бо я не маю дорогої шуби.

Зараз чорт пішов і приніс дочці красну шубу.

— Ну, тепер ходи танцювати!

— Ой, не піду, — каже дочка, — бо я не маю дорогого намиста.

Пішов чорт і приніс їй намисто, та й потім приніс їй іще більше одягу. Як уже до днини бралосся, заспівав півень, а чорти усі сchezли, лиш дочка лишилася в дорогій одежі. Бере муку й іде додому.

Баба думає, що дочку чорти, танцюючи, розтягли, коли дивиться, а дочка така убрана приходить додому, що лиш дивуватися.

Питається баба:

— А ти де добула ту дорогу одяжу?

— Ну, — каже дочка, — мені у млині чорти дали.

Тепер баба погнала свою дочку у млин, бо заздрила дідовій дочці. Думає: то ж і моя так здатна випросити собі, як ця.

Пішла бабина дочка у млин, але не мала стільки розуму, як та. Як ізійшлися чорти, почали музиканти, лиш думала собі, чи її закличуть танцювати. Та таки й приходить до неї один панчук і кличе танцювати. Вона так тим разом і пішла. Як із нею зачав чорт танцювати, та аж доки півень не заспівав, так із нею танцював, що і кості їй розніс.

Жде баба дівку, а тої іще й тепер ніде нема.

Так тому ведеться й нині, хто другому добра не зичить.

ЧОРТОВА МАТІР

Було два брати: один багатий, а другий убогий. Так той убогий на багатий вечір поніс вечерю до багатого.

— Приніс я, — каже, — брате, до тебе вечерю.
А той каже:

— Понеси її к чортовій матері.

Вийшов він надвір, заплакав, пішов собі.

Іде понад лугом, а його зустріча дід.

Він іде та плаче, а дід і пита:

— Чого ти, — каже, — плачеш, чоловіче?

Він став йому розказувать.

— Отеє носив до брата вечерю, а він послав мене к чортовій матері, та не знаю, де її шукати.

— Іди, — каже, — отсією стежкою і дійдеш до кладки, до кладки дійдеш, там станеш та свиснеш. Гляди, вискочать, візьмуть тебе і що даватимуть, так ти не бери, а проси — буде баран ходить по хаті — проси, щоб барана тобі дали.

Прийшов той та свиснув коло кладки. Зараз чорти вискочили, увели його, а чортова мати й пита:

— Чого ти прийшов?

— Я, — каже, — приніс вечерю.

Вона забрала ту вечерю, а його повела до золота та срібла.

— Бери, — каже, — скільки хочеш собі золота, срібла.

Він не схотів:

— Дайте мені, — каже, — отого барана.

Вона дала йому барана. Він узяв і пішов додому.

Приходить він додому, ліг спати і коло себе барана поклав. Кинувся ранком і злякався — де те багатство набралось!

Зразу забагатів.

Убрався і пішов до церкви. Побачив його у церкві брат і каже:

— Десь когось обікрав, брате. Забагатів — так прибрався.

Він (менший брат) йому нічого не сказав, виїшов із церкви та давай його просити до себе в гості. Той приїхав до його у гості і злякався, що бідний так забагатів.

— Боже мій, — каже, — вже й мене, — каже, — покрив багатством.

Увійшов у хату, той садовить його їсти. Він і їсти не хоче, розпитує:

— Де ти взяв, з чого ти, — каже, — забагатів?

Він йому каже:

— Се мені чортова мати дала.

Жінка багатого зараз його покликкала:

— Нумо їхать, — каже, — додому.

Приїхали. Вона заходилась: понапікала хліба, понаварювала.

— Неси, — каже, — чоловіче, й ти вечерю до неї.

Він узяв, поніс до неї вечерю. Зустріча його баба й питає:

— Куди ти, — каже, — ідеш?

Він каже:

— Понесу до чортової матері вечерю.

Вона витягла клубок валу, дала йому й каже:

— Іди ж ти за клубком. Клубок котитиметься, то й ти за ним іди.

Клубок прикотився до хати чортової матері, чоловік прийшов за ним і пішов у хату. Його чортова мати питає:

— Чого ти, — каже, — прийшов до мене?

Він каже:

— Я, — каже, — приніс до вас, бабо, вечерю.

— Ну, йди ж, — каже, — я тобі за сю вечерю заплачу.

Повела вона його до золота, набрав він мішок, насилу підняв.

Приносить додому мішок золота, кинув з плечей через поріг додолу, а сам упав і луснув.

ЧУДЕСНА ТОРБА

Жили два брати. Один був бідний-бідний, мав шестеро дітей. Другий брат був дуже багатий, мав одного сина. У бідного брата не було зовсім що їсти. Сиділи діти голодні й холодні. От іде бідний раз до багатого, щоб той позичив йому грошей або пуд хліба. Багатий брат і каже йому:

— Іди ти до чортової матері! Що я — повинен годувати твоїх старців?

Зажурився бідний та й пішов у ліс.

У лісі вила хуртовина, ноги по коліна загрузали в снігу. Він вибивався із сил і знов ішов, поки не вийшов на середину лісу. Дивиться — стоїть хатинка, а коло неї жінка.

— Здрастуйте, мамо! — каже він.

— А звідки ти знаєш, що я — твоя мати? — запитала вона.

Бідний і каже їй:

— Мамо, допоможіть мені в моєму горі.

— Чим же я тобі допоможу, сину? Є в мене волосяна торба. Можу її дати тобі.

Пішла вона в хату й винесла волосяну торбу. Він питає, як із нею поводитись. Чортова мати йому каже:

— Як захочеш їсти, то скажи: «Торбо, я їсти хочу!»

Подякував він і пішов додому. Іде по дорозі, і так йому їсти захотілося! Став серед дороги, розкрив торбу і каже:

— Торбо, я їсти хочу!

Тут і з'явилося все їстівне. Наївся він та й пішов додому з радіщами. Був якраз Святий вечір. Діти його сиділи голодні. Він прийшов до хати та й каже дітям:

— Сідайте, діти, за стіл, та будемо вечеряти.

Жінка дивиться на нього і думає, що здурів чоловік.

Посідали діти круг столу, сіла і жінка. Потім сідає батько до столу. Поставив торбу на стіл і каже:

— Торбо, я їсти хочу!

Враз на столі з'явилися всі ласощі. Наїлися вони добре. Так і на другий день було. Прийшов син багатого брата й побачив, що вони їдять, то аж злякався. Пішов додому та й каже:

— У нас, тату, і воли є, і земля, а ми того не їмо, що дядько їсть.

Здивувався той, аж потилицю почухав. Пішов він до брата і каже:

— Де це ти грошей береш?

— А ти не знаєш? Є в мене волосяна торба.

— То проміняй мені її.

— За що?

— Я тобі дам дві пари волів, дві корови і сім десятин землі.

— Добре.

Взяв той брат торбу та й пішов додому. Скликав гостей, каже, щоб сідали за стіл. Люди посідали, знизують плечима за голим столом. Сів після всіх і хазяїн. Поклав він на стіл торбу та й каже:

— Торбо, я їсти хочу!

З'явилося на столі все, що треба було для гостей. Пили, їли та гуляли. І я там був, і мед я пив, по бороді текло, а в рот не попало.

У бідного брата воли здохли, а поле заросло бур'яном, занехаялось. Знов у сім'ї почався голод. Пішов він знов у ліс до чортової матері. Прийшов до хати, зустрівся з нею та й каже:

— Допоможіть мені, мамо!

— Чим же я тобі допоможу? В мене вже нема нічого. Тільки є ще золота торба, можу тобі дати.

Винесла вона торбу. Він і питає:

— Як же з нею поводитись?

— А так. Якщо треба буде тобі що, то ти кажи: «Хлопці, з торби!» А як не треба вже буде, то кажи: «Хлопці, в торбу!»

Подякував він бабі за ласку й пішов.

Ішов він з великою радістю, бо то ж була волосяна торба, а це — золота! Не стримався, став і каже: «Хлопці, з торби!» Торба відкрилась, і з неї вискочили чорти з киями й насіли на бідного. Добре вибили, що він ледве сказав: «Хлопці, в торбу!» Чорти зразу ж повскакували в торбу, і вона закрилась.

Прийшов він, бідний, додому сумний-сумний. Поклав торбу в сінях на полиці, сів у хаті й сидить — журиться. Діти голодні снують навколо батька.

От приходить син багатого брата. Увійшов у сіни й побачив золоту торбу. Побіг зразу ж додому та просто до батька:

— Тату, а в дядька вже золота торба є!

— Е-е-е, неправда!

— Так, тату, є! Сам на свої очі бачив.

Багатий брат, недовго думаючи, зразу ж побіг до бідного. Прийшов та й каже:

— Брате мій любий! Добридень!

— Здоров, брате!

— Як ти поживаєш? Із золотої торби всього добуваєш?

— Так.

— Проміняй мені, брате, цю золоту торбу.

Брат задумався, ніби йому її жалко було, потім сказав:

— А що даси за неї?

— Я тобі багато дам. Дам волосяну торбу, пару волів, три десятини землі і ще щось на додачу.

Це «ще щось» зацікавило бідного, і він запитав:

— А що воно за «ще щось»?

— Ну, грошей дам. А як буду сина женити — на весілля покличу.

— Добре, проміняю.

Пішов, приніс торбу й віддав багатому братові. Той йому віддав обіцяне. Прийшов він із золотою торбою додому. Скликав гостей багато-багато, надіючись, що золота торба дасть більше, ніж волосяна. Коли гості всі зійшлися, він запросив їх до столу. Гості посідали. Сів і сам хазяїн із золотою торбою. Люди дивувалися такому дивовищу. На торбі було написано «2», а під рискою — «1», що означало: два чорти на одного дурня. Торба була закрита. Він поставив її на стіл і каже:

— Торбо, я їсти хочу!

Але золота торба так і зосталась на місці закрита. Він трохи не одурів, що так осоромився. Вискочив з хати і побіг до брата. Брат уже спав. Він із силою постукав у вікно. Той прокинувся й чує:

— Брате, скажи, що їй казати?

— Кому?

— Та торбі!

— А-а, торбі. Кажі: «Хлопці, з торби!»

Багатий брат прибіг додому, сідає за стіл і каже:

— Хлопці, з торби!

Торба розчинилася, а з неї вискочили чорти з киями. Як насіли ті чорти на багатого брата, то

йому й нудно стало. Та били чорти не тільки його, а всіх гостей-багачів. Він насилу вирвався з хати, побіг до брата, щоб той сказав, що робити з торбою, як чортів схаменути. Розбудив він брата своїми криками та зойками.

— Скажи, як далі?

— Що — як далі?

— Та що зробить, щоб чортів не стало?

— Скажи: «Хлопці, в торбу!»

Побіг додому він і всю дорогу кричав: «Хлопці, в торбу! Хлопці, в торбу!» Як ускочив до хати, а чорти вже в торбі.

ЯК БАБА ЧОРТА ДУРИЛА

Зосталась жінка удовою і вже зістарилася; сидить, журиться. Раніше-то степів було багато, на їх люди були не дуже голодні; так та жінка, горюючи, й каже:

— Хоч би сам чорт прийшов та виорав мені ниву.

Іде той чорт, зробився мужиком і до неї в хату увійшов, каже:

— Здорова будь, бабо!

— Здоров!

— Я чув, що ти клопочешся, бо нема кому степу виорать?

— Клопочусь.

— То я тобі виорю.

Чорт заходивсь і виорав ниву; питається тієї баби:

— Що ми, — каже, — посіємо?

А баба йому:

— Посієм моркву, морква добре росте, а бадилля ще більше.

Чорт не знав, що з неї їсти, та думав, що бадилля. Баба його й питає:

— Як же ми будемо ділитися?

— Ділитися, — каже чорт, — будемо так: те, що зверху, те мені, а тобі — коріння.

Баба тільки усміхнулась, дума собі: добре!

От насіяли, вродила морква. Чорт забрав бадилля на в'язку й приносить додому. Ті, його чорти-товариші, й сміються:

— Каже, що він розумний. Де в біса! Його й баба обманула. Було б тобі те брать, що в землі, а не те, що зверху.

Він каже:

— От як піду на другий год, то я її обману.

На другий рік виорав їй ниву; приходить до баби й питає:

— Що посіємо?

— Мак, — каже баба.

Посіяли. Чорт старається та поливає. Ті лопуцьки ростуть великі, а маківки ще більші. Дозрів мак.

Баба питає:

— Як ми будем ділитися?

А чорт і каже:

— Мені те, що в землі, а тобі — що зверху.

Баба маківки позрізувала, а чорт бадилля зв'язав і поніс додому. Чорти знову соромлять його.

Він тоді спересердя каже:

— Піду сякої-такої віри бабу вб'ю.

Приходить він до тої баби, а вона й пита:

— Чого ти прийшов?

— Я тебе, бабо, вбити хочу.

Та баба йому й каже:

— Е, ти чорт, бісової віри, здоровий, іще й справді вб'єш мене, а треба битися по правилах.

— Як, — пита чорт, — по правилах?

— Візьми верхові вила, а я візьму качалку, та підем у хлів битися. (Вона знов його обманула).

Увійшли вони у хлів битися, той чорт зачепився за бантину ріжками, бо вила були довгі, а баба, де влучить чорта, там і б'є. Той чорт просить:

— Бабо, голубочко, на тобі верхові вила, а мені дай качалку та ходім надвір битися.

Оддав чорт бабі вила, а сам узяв у баби качалку й пішли надвір битися. Чорт маха качалкою кругом себе, а баба його вилами штурха. Чорт бачить, що біда, та хода! Прибіга додому, а з нього сміються і з дому проганяють, що два рази баба обманула, а на третій ще й побила. Той чорт тоді й пішов. Ходив-ходив голодний днів зо три; зайшов на степ, а мужик пеньки корчує. Чорт зробився чоловіком і каже:

— Здоров, чоловіче! Чи даси мені хоч повечерять, як я поможу тобі пеньків корчувать?

— Дам, — каже.

Чорт так корчує, що геть усі пеньки повиривав до вечора. Приїжджає мужик з чортом (не зна мужик, що то чорт), випряг коня; пішов з ним у хату; жінка насипала там борщу, ріже хліб. Діти кажуть:

— І я їсти хочу, і я їсти хочу!

А той чоловік і каже:

— Чорта з'їжте!

Той чорт з хати! (І пообідав якраз!)

ЯК БАБА ЧОРТА ОБДУРИЛА

Був бідний чоловік. Пішов він до чорта та й каже:

— На десять літ дай мені багатство, а я через десять літ дам тобі свою душу.

І дав чорт тому бідному велике багатство. Мав він, що хотів, і рахунку в грошах не знав.

Минуло дев'ять років. На десятий рік почав той чоловік думати: «Треба ж дати чортові душу». І не хочеться дати. Іде він одного разу дорогою. І такий смутний. Та й здибається із бабою. Баба питає:

— Іване, чого ти смутний? Таке багатство маєш і смутний?

— Я уклав із чортом договір на десять літ, уже підходить строк віддати чортові душу.

— Іване, — каже баба, — що даси, як я викуплю тебе від чорта?

— Бабусю, дам, що схочете, — каже Іван. А баба йому:

— Даси корову і грошей, скільки зможу взяти в дві руки?

— Дам, бабусю.

Баба й каже:

— Бери мішок пір'я, розстели по землі і фарбуй, щоб різні кольори були: чорний, зелений, червоний, синій, жовтий. А я прийду до тебе і скажу, що робити з тим пір'ям.

Так він і зробив. Пофарбував пір'я і жде бабу. А баба приходить до нього, скидає з себе сорочки та й каже:

— Масти мене медом.

Він помастив її медом.

— Тепер ліпи на мене, — каже, — пір'я.

І він обліпив бабу пір'ям. А вона каже:

— Веди мене на те місце, де маєш віддати чортові душу.

Привів її туди чоловік, а баба вилізла на деревину.

— Кажі чортові, най угадає, що я за птаха. Як угадає, то візьме душу, а як не вгадає, то не має права взяти.

Прийшов чорт. Дивиться, дивиться і не може сказати, що то за птаха на дереві сидить. Та бере лізе до баби. Обдивляється її кругом і не може розібрати, де голова в тої птахи, де крила, а де хвіст, бо вона вся в пір'ї і вся кругла. Баба як струснулася, чорт налякався і скочив на землю. Каже чоловікові:

— Маєш щастя. Відколи живу, не бачив такої птахи. Бери свою птаху, іди додому і живи до смерті.

Взяв чоловік бабу додому, обчистив її від пір'я, помив і дав корову й грошей, скільки в дві руки взяти могла.

І жив той чоловік у добрі до самої смерті.

ЯК БІДНИЙ З ЧОРТІВ ПОГЛУМИВСЯ

Вірте не вірте, а в нашому селі жили колись чоловік та жінка, про яких говориться в цій казці. У них було десятеро дітей дрібних, як горох. Від ночі до ночі чоловік і жінка робили, увихалися, а не могли хліба досхочу наїстися, вічно голодували. Від тяжкої роботи й гіркої гризоти чоловік заслаб. Покликав жінку й каже:

— Аж тепер виздыхаємо, як руді миші! Чим же нагодуємо десятеро дітей?

— А скоро у нас буде одинадцятье, — заплакала жінка.

Ще більше зажурився бідолаха. Подумав і промовив:

— Як мені слабувати, коли одинадцята дитина має народитися?

Зліз із постелі й почвалав до дідича.

— Чого прийшов, хлопе? — спитав пан.

— Біда мене, паночку, пригнала. Дайте або позичте трохи збіжжя. Як видужаю, то я відроблю вам або дітей пришлю гуси пасти. Бачите, вмираю з голоду.

— Е-е, не дам, бо ти умреш і моє збіжжя пропаде. А таких робітників, як твої діти, я не потребую і бачити у себе не бажаю!

Бідний гуцул почухав собі потилицю й пішов до попа. Думав, що той, може, змилюється над ним.

— Чого тобі треба, чоловіче? — спитав панотець.

— Хочу, панотчику, аби-сьте мені дали хліба на відробіток, бо діти вже посиніли від голоду.

— Не дам ані зеренця! Ти мені ще винен. У жнива, коли косив пшеницю, раптом пішов дощ, і ти цілу годину стояв під вербою. Коли відробиш ту годину, тоді поговоримо.

— Відроблю, панотчику, але дайте муки, бо й Різдво Господнє уже не за горами.

— Е-е, чоловіче, як я стану роздавати добро жебракам, то скоро й сам із торбами піду.

Засумував гуцул. Як йому вертатись з порожніми руками? Аж почорнів від жури... І вирішив утопитися.

Прийшов на річку, взяв якусь ломаку і зробив ополонку. Від роботи й слабості упрів. Витер піт і думає: «Як скакати в ополонку — голим чи убраним? Ні, ліпше скину кожуха, сорочку, гачі¹ й постолі, бо шкода — то ж моя праця».

Гуцул скинув кожуха, сорочку, постолі і гачі. Підійшов до ополонки, коли — глип, а звідти виліз чорт. Сміється й питає:

— Ти нащо роздягнувся у такий мороз? Упрів і хочеш скупатися?

¹ Гачі — штани.

— Ні, Антипку, я хочу втопитися. А це вбрання лишаю, може, хтось знайде й понесе моїм дітям.

— А скільки їх у тебе?

— Десятеро, аби були здорові, а одинадцяте має народитися.

— Ов! А нащо покидаєш їх?

— Бо не можу вже прогодувати. Віддав би і душу, якби хтось позичив мені хліба.

— Скільки хліба хочеш?

— Бодай один мішок.

— Добре, йди додому. Увечері я принесу хліба. Але приготуй душу!

Гуцул розповів жінці, що продав душу чортові за один мішок хліба.

— Йой, йой-йой, що я буду робити, як тебе візьме нечиста сила? — заголосила жінка.

Чоловік подумав і сказав:

— Не журися, я обдурю чорта.

Вийшов надвір, запхав руку під стріху і зловив горобця. Кинув його у торбу, зав'язав добре мотузком і став чекати вечора.

Як лише стемніло, у двері постукав якийсь панок з мішком на плечах. То був чорт. Він прохрипів:

— На, маєш хліб. Давай скоро душу, бо не маю часу.

Гуцул поніс мішок між дітей, а з-під лавиці взяв торбу з горобцем і каже:

— Душа спить. Розв'яжеш тоді, коли будеш далеко від моєї хати.

Ціла згряя чортів чекала в лісі коло розпаленої ватри. Нечисті хотіли потішитися людською душею. Антипко приніс під пахвою торбу і сказав:

— Я витрясу зараз між вас людську душу. Будьте пильні, аби не втекла.

Дідьки притулилися один до одного і простягли до торби руки. Як лише Антипко її розв'язав, горобець — фурк з торби й полетів. Сів собі на дерево і почав цвірінькати. Чорти аж роти пороззявляли. Потім кинулись ловити. Але горобець теж не дурний. Він заліз борзенько у старе дупло і — анічирк. Чорти лазили по усіх деревах, доки не повпрівали.

Стали раду радити, як душу зловити. А між ними був один дурнуватий чорт. Як щось, бувало, скаже, то нема що на трісочку взяти. От він і сказав:

— Я видів, як ота душа полетіла до неба. Там її шукаймо.

Чорти зірвалися з місця і — гайда громадою до неба. Влетіли просто до канцелярії. Святий Петро сидів за столом і рахував гроші, які взяв від одної великої пані, що відкупилася від пекла. Він згорнув гроші в куферок, сів собі на нього й питає чортів:

— Що скажете?

— Сюди залетіла одна душа, яку ми купили. Віддай її по-доброму!

— Сюди ніхто не залітав! Дайте спокою, бо покроплю вас свяченою водою, — мовив святий Петро.

Чорти заверещали:

— А ти нас не пужай! Ану отвори куферок, найвидимо, що у ньому є.

— Там святі речі.

— Там наша душа! Отвори, бо ми самі отворимо!

Що було робити з напасниками? Взяв Петро та й отворив.

— О-о! Звідки маєш золото? — спитали чорти.

— Дала мені розпусниця-пані, аби не шкварчала у вашому пеклі.

Найстарший чорт аж почорнів зі злості:

— Нащо закон толочиш? Ану, парубки, заберіть у нього все до крейцара.

Дідьки так і зробили. Потім перевернули увесь рай догори ногами, але душі не знайшли.

Дурнувятий чорт сказав:

— Гайда зробимо Петрові одно свинство, аби нас пам'ятав. Заженемо Смерть кудись у темний ліс і там її сховаймо. Тоді побачите, як буде кукурікати Петро перед нами.

Антипко пішов до Смерті й сказав:

— Кумцю, ходім до лісу і там пошпацируємо на свіжому повітрі.

— Йду, Антипку, йду... — Смерть любила шпацирувати.

Пішли. Чорти зрубали граба, зробили розколинну і спитали Смерть:

— А ти, кумцю, можеш засунути сюди ноги?

— Я все можу, — похвалилася кума й засунула ноги в розколинну. Антипко вибив клина, і граб стиснув їх, як обценьками.

— Що це за дідьчі жарти! — заверещала Смерть не своїм голосом.

— Отут будеш сидіти два роки. Так захотів святий Петро. — І чорти повтікали.

А за той час біднякові діти з'їли увесь хліб і почали голодувати знову. Гуцул пішов до ставу. Скинув сорочку, кожушину, гачі, постолі і став над ополонкою. Глип — а звідти виринув Антипко.

— Ти чого прийшов? — спитав гуцула.

— Мушу вже топитися...

— А ти знаєш, що твоя душа від нас фуркнула до неба?

— А куди їй летіти, як не до неба? Та мені бай- дуже. У мене є ще одна душа.

— Продаєш?

— Аякже.

— Скільки візьмеш?

— Мішок золота.

— Добре, прийду ввечері.

Гуцул довго думав, як обдурити чорта. І таки придумав. У нього був баран. Гуцул його засунув у мішок і став чекати чорта.

Як стемніло, нечистий прийшов з мішком на плечах. Кинув серед хати й прохрипів:

— Отут маєш золото, давай сюди душу.

Гуцул витягнув з-під лави мішок з бараниськом.

— Дивись, моя душа.

Антипко прибіг з ношею у ліс. Там його чекала ціла згряя чортів.

— Ану, братчики, пантруйте, аби холера не втекла.

Всі приготувалися ловити гуцулову душу.

Баранисько висунув голову, подивився на чортів і подумав, що то є вовки. Боже мій, як вдарить баранисько Антипка у живіт, як гуцне другого дідька в бік, як кинеться на третього... Чорти перепудилися, ратиці позадирали і драла по корчах! Посходились тільки перед тим, коли мали зап'яти півні. Розпалили ватру, посідали. Антипко спитав:

— Що нам, братчики, робити? Будемо шукати душу чи підемо до гуцула сваритися?

Дурнувятий дідько відповів за всіх:

— Почекаємо, доки не визволиться Смерть. Тоді пошлемо її до гуцула, аби зробила з ним порядок.

— Мудро сказано, — погодилися чорти.

А гуцул тим часом зажив як має бути. Купив собі коника, корову, двоє пацят і чотири курки — почав газдувати. Це дуже здивувало дідича, попа

і шандаря¹. Вони закликали гуцула до себе у гості, дали горілки випити й спитали:

— Скажи нам, газдо, яка сила не дала тобі з голоду померти? Ми б теж хотіли так запомогтися.

— Як дасте мені телицю, то скажу, — відповів гуцул.

— Дам! — вигукнув дідич. — Тільки поведи мене до того, що золото дарує.

— Най бачу телицю уже в моїй стайні!

Дідич дав розказ форналям² доставити телицю до гуцула.

— Тепер ходіть зі мною, — й повів дідича, попа, а заодно й шандаря до ополонки. Там сказав: — Скидайте з себе лахи.

Вони роздяглися. З ополонки виглянув Антипко:

— Чого ви прийшли?

— Хочемо топитися. Купи наші душі, — відповів гуцул.

Чорт зміряв його очима від голови до ніг.

— Твоя душа нам непотрібна. А душі цих панів купимо охоче. Ану ви, добродію, лізьте в ополонку, а ти, чоловіче, принеси їм лантухи на золото.

Піп, дідич і шандар шубовснули у воду і за ними аж забулькотіло. Антипко з них повітрясав душі, а жаба дала їм цицьки.

Гуцул і не подумав нести мішки на золото. Запряг собі коника й поїхав у ліс. Їде він, їде, коли чує — у корчах щось стогне. Дивиться — то Смерть у грабовій розколині.

— Чоловіче добрий, змилуйся, визволи з біди, — почала просити.

— А хто тебе запхав у цей капкан? — спитав гуцул.

¹ Шандар — жандарм.

² Форналь — конюх.

— Все розповім, та дай на ноги стати.

Гуцул витесав клин, забив у розколібину і визволив Смерть. Вона, шельма, схопила косу і чвахнула гуцула по шиї. Він упав і більше вже не встав. Того ж таки дня потрапив до пекла. Там не було коло котлів гайцера і не було кому смолу мішати. Приставили гуцула.

Гуцул гайцує день і ніч. Одного разу бачить — підійшли до нього дідич, піп і шандар. Такі худі, брудні, нещасні, аж не хочеться дивитися на них. Сіли коло вогню й гріються. Гуцул похитав головою:

— Йо-йой, ви зовсім завошивіли! Ану, лізьте в котел, най ваша гнида виздыхає.

Вони полізли у котел. Гуцул підлив смоли, підклав дров і так загайцував, що смола забулькала, засміялася.

Так бідний донині підкладає дрова під той дідчий горнець. І казці кінець.

ЯК БІДНЯК ЧОРТА ОБДУРИВ

Жив собі бідний чоловік, та було в нього багато дітей. Поки діти були малі, й журу мав малу. Та коли діти підросли, стали багато їсти — чоловік впав у тяжку біду. Ніяк не міг для всіх хліба заробити. А тут кожного ще й одягнути треба.

Подався бідний в світ шукати такого заробітку, щоб можна було прогодувати дітей. Ходив, ходив, але роботи такої ніде не знаходив.

«Ех, — думає собі чоловік, — хоч би в чорта знайшлася робота — й до нього б найнявся!»

Тільки подумав — назустріч іде високий, вусатий чолов'яга. А то був не чоловік, а сам чорт.

— Куди йдеш, чоловіче? — питає.

— Шукаю заробітку, бо дуже бідую з сім'єю.

— Я тобі роботу дам! — каже чорт. — Та спершу нам треба вогонь розпалити, щоб зварити їжу. Іди в ліс і принеси дуба, та найбільшого.

Відчув чоловік, що тут щось неладне, та все ж у ліс пішов. Хотів утекти, та подумав, що чорт все одно його знайде.

Став на краю лісу, пробує вирвати дерево — та де там! Воно й не ворухнуло гіллям. Став чоловік кору з дерева обдирати. Обдирав, обдирав, а потім взяв мотузяку й почав нею обв'язувати дерева. Прийшов у цей час чорт і питає:

— Що ти робиш?

— Хочу весь ліс тобі на вогонь принести. Не буду ж я тобі по деревинці носити.

Налякався чорт, вирвав сам дерево, взяв на плече й пішов. Почвалав за ним і чоловік.

Наварили їсти, поїли й каже чорт чоловікові:

— А тепер давай з тобою битися. Виламай собі палицю, а я виламаю собі.

Виламав бідняк в кущах жердину, чорт вирвав із землі дерево, розмахує ним у повітрі, наче розгон набирає.

— Я не хочу битися на полі. Хочу битися в хаті! — каже чоловік.

Чорт нічого не міг проти цього сказати. Згодився. Але зайти до хати з деревиною чорт не може — деревина не вміщається. Тим часом бідняк давай періщити його жердиною. Пищить, верещить чорт, просить пощадити. Пошкодував його чоловік, відпустив.

На другий день послав чорт чоловіка по воду. Та дав таке відро, що той ледве порожнє доніс до криниці. Думав бідняк, думав, що йому робити, й почав обкопувати криницю. Бачить чорт, що чо-

ловік забарився, й подався його розшукувати. Прийшов і бачить — чоловік обкопує криницю.

— Що це ти робиш? — здивувався чорт.

— Ти видиш, що криницю обкопую! Що мені ходити весь час з цим відерцем по воду, коли я можу цілу криницю на місце принести!

Налякався чорт, взяв сам відро, черпнув води й поніс. За ним пішов і чоловік.

Ліг чоловік увечері спати й чує — чорти раду радять. Каже старший чорт, до якого чоловік найнявся на роботу, що тепер його ніяк не позбутися. Треба його забити.

Домовилися чорти, що опівночі, коли чоловік буде міцно спати, заб'ють його.

Коли чорти й собі полягали, бідняк встав, поклав замість себе поліняку й заховався. Опівночі чорти встали, взяв кожен по дрюку, й почали дубасити по поліняці. Били, били, нарешті подумали, що чоловік уже мертвий, кинули дрюки й знову полягали спати. Чоловік відкинув поліняку набік і знову ліг на своє місце.

Вранці чоловік встає, а чорти ні живі ні мертві, так налякалися. Дивляться, а на чоловікові ні садна, ні синяка.

— Що тобі снилося? — питають чорти чоловіка.

— Снилось, наче мене хтось гладить.

В переполосі питає чорт чоловіка, чи не хоче він уже додому йти.

— Хочу! — відповідає бідняк.

— А що ми тобі винні?

— Ви мені повинні дати мішок грошей. Та такий, який тільки мій газда може понести.

Насипали чорти мішок золота, кинув собі старий чорт на плечі й мчить, щоб чимскоріше позбутися чоловіка. Бідняк ледве встигає за чортом.

Став чорт перед хатою бідного й чує лемент дівтори.

— А то що діється в твоїй хаті? — питає чорт чоловіка.

— То мої діти хочуть шкіру з тебе здерти.

Налякався чорт, кинув мішок і — давай втікати.

Приволік бідняк з дівторою мішок до хати.

Й нині живуть на ті гроші.

ЯК ДЯДЬКО ЧОРТА ДУРИВ І ДІЖКУ ГРОШЕЙ ВІД НЬОГО ЗДОБУВ

Був собі бідний чоловік, не мав звідки жити, бо не було в нього ні землі, ні худоби. Пішов якимсь він у ліс лико дерти. А чорт угледів. Приходить до нього й питає:

— Що ти робиш?

— Деру лико!

— Нащо?

— Буду плести сітки та ловити дідьків!

— То й мене зловиш?

— А ти ж думав, що як? От тільки не стережися!

— Не лови мене, я тобі дам бочку грошей!

— Занеси ж мені додому.

Чорт узяв і заніс. Питається:

— Коли будеш ловити?

— Взавтра.

Ось на другий день приходить чорт, а мужик уже плете мотуззя.

— Що ти робиш? — знову питає.

— А бач, плету сітки на старих дідьків, а молодих і так половлю!

— А коли будеш ловити?

— Взавтра, бо, бач, ще сіті не готові!

І так цілий тиждень мужик чорта водив. Бачить чорт, що його обдурено, і каже:

— Слухай-но! Коли ти мене ошукуєш, то я піду до свого пана Люципера, нехай нас розсудить!

— То йди!

Пішов той чорт до пана свого й розказує свою пригоду з мужиком. Люципер йому каже:

— Я вас розсудити не можу, бо мужик до мене не належить, але таку тобі раду даю: котрий котрого перебіжить, то того й будуть гроші.

Приходить чорт і каже мужикові, яку йому пан Люципер раду дав. Мужик відповідає чортові:

— Є в мене синок Матвійко, в лісі воли пасе. Як ти з ним не збіжишся, то зо мною й не важся!

От ідуть вони до лісу. Мужик знав, де заєць мав ліговисько. Підходить тихенько, дивиться: спить заєць.

— Матвійко! Воли де? — крикнув мужик.

Заєць як вискочить та драла! А чорт за ним телеп-телеп! Але де чортові до зайця!

— Що ж, — каже мужик, — не перебіг ти мого синка.

От приходить чорт знову до свого пана і каже:

— Пане, мужик показав мені свого синка і велів, щоби я з ним збігся, а як не збіжуся, то з старим щоб і не важився. І я не міг з його хлопцем збігтися. Будьте ласкаві, пане, дайте іще яку раду.

— Яку ж я тобі дам раду? От, — каже, — котрий котрого переборе, то того будуть гроші.

Приходить чорт і каже те мужикові. Мужик відповідає:

— Який ти дурний! Куди тобі зі мною боротися? В мене є в лісі старий мій дідуньо, і такий старий, що аж мохом поріс. Як ти з ним не зборешся, то зі мною не важся!

Повів мужик чорта до лісу, в якому знав, де ведмідь має барліг.

— Мій дідуньо сліпий, нічого не бачить і ні до кого не говорить: його треба зачепити. Візьми трохи попелу в жменю, а як я дідуня викличу з хати, то ти кинь йому попелом в очі, тоді він розворушиться і буде з тобою боротися.

От приходять до барлога. Мужик крикнув:

— Дідуню, а вийдіть-но!

Ведмідь почув чоловічий голос, зачав бурчати і вилазити з барлога.

— Чуєш, як дідуньо Богу молиться? — каже мужик. — Тільки покажеться, кинь йому попелом в очі, він і розворушиться.

От тільки вийшов ведмідь з ями, а чорт хвать йому попелом в очі. А ведмедисько як талапне його лапою, то чорт аж юшкою вмився.

Насилу вирвався чортяка од ведмедя, побіг до свого пана та й знову йому скаржиться, знов просить якоїсь ради.

— Яку ж я тобі дам раду?.. От котрий котрого передряпає, того будуть гроші.

Приходить чорт і каже мужикові:

— Казав пан: котрий котрого передряпає, то того будуть гроші.

Мужик відповідає:

— Слухай-но, ниньки вже нерано, треба десь вийти на плац, щоб люди бачили, як ми будем дертися. То краще іди додому, відпочинь, бо ти вже й так змучився, а завтра раненько прийдеш, та й будем дертися.

— То й добре, — погодився чорт і пішов додому.

Тим часом мужик подався до коваля, попросив поробити йому на пальці гаки залізні, взяв волову шкуру, обшився.

На другий день приходиться чорт.

— Ну як, — каже, — підемо?

— Авжеж, підемо!

От виходять на плац, давай дертися. Чорт що візьме пазурами, то тільки погладить мужика по шкурі, а мужик як зачепить чорта гаками, то дер паси від шиї до п'ят, — так чорта здер, що аж шмаття висить.

Насилу чортяка вирвався з мужицьких рук, полетів до свого пана.

— А що там? — питається Люципер.

— Ой біда, — чорт каже, — мужик мене здер! Ось дивіться, яке шмаття висить! А я йому нічого не міг зробити. Змилуйтесь, пане Люципер, — дайте мені яку раду.

— Либонь, — каже Люципер, — з мужиком ніхто справи не виведе, але ще даю отаку раду: котрий котрого переколе, то того гроші будуть.

Приходить чорт до мужика і мовить:

— Казав пан Люципер: хто кого переколе, то того будуть гроші.

— Ну й добре, — відповідає мужик, — ходім колотися.

Іде мужик через тік, бере вила. А чорт має списа. Але чорт каже:

— Е, небоже, ти мені дві дірки зробиш, а я тобі тільки одну.

— Ну, то поміняймося!

Взяли помінялися, приходять до плоту, давай через пліт колотися. Мужик що шпигне, то все чорта в живіт, — геть його сколов. А чорт застромив вила в пліт та й не міг далі посунути.

Дивиться чорт, що непереливки, — покинув і втік до пана. Той питає:

— А що там?

— От дивіться, пане, — каже чорт, — іздер, сколов мене, і не можна грошей видерти!

— А бач, я тобі казав, що з мужиком і чорт справи не виведе. Але ще тобі дам останню раду: котрий котрого пересвище, того будуть гроші. Іди і більше вже не приходь.

— Ні, — каже чорт, — вже не прийду.

От приходять чорт до мужика і каже:

— Оце мені пан дав останню раду: котрий з нас котрого пересвище, то того будуть гроші.

— Ну, то що, — каже мужик, — будем свистати.

— Ходім до лісу, — каже чорт.

Приходять до лісу. Чорт як свиснув — почали верхи на деревах ламатися. Як свиснув удруге — почали з корінням дерева ламатися.

Тоді мужик і каже:

— Е, ні, небоже, я тут не буду свистати! Коли ти свиснув, — з корінням ламало дерева, а що ж то буде, як я свисну! Я піду додому, в мене хата міцна, все-таки хоч верх зірве, а нас не поб'є.

— Ну, — каже чорт, — ходім.

От приходять додому. Мужик крикнув:

— Жінко, позатакай собі і дітям вуха, позав'язуй очі, бо як свисну, то поглухнете і очі вам повилязять!

А чорт сів на припічку і каже:

— Зав'яжи ж і мені!

Зав'язав мужик і чортові очі, взяв сокиру в руки, і що свисне, то все обухом по голові чортові. Так його освистав, що в нього й справді очі вилізли.

Отак у мужика гроші й лишилися, і від того пішла приказка, що «мужика і чорт не змудрує».

ЯК ЄФРЕЙТОР СТАВ ЦАРЕМ

Були в батька три сини. І пішли служити до війська. Найстарший став капітаном, середуший — лейтенантом, а наймолодший — єфрейтором. Всі три дістають відпустку і збираються їхати з Відня додому.

Але за довгі роки не заслужили в царя ані гроша. Каже середуший брат найстаршому:

— Ти — капітан, то піди до царя й попроси грошей на дорогу. А відтак ми підемо.

Заходить капітан до царя, віддає честь і каже, за чим прийшов. Цар питає:

— Ти вірно служив мені, капітане?

— Вірно, царю.

— А виповниш тепер мій наказ?

— Виповню.

— То дай мені звідти і звідти по писку.

Капітан злякався. Як царя бити в пику? І не схотів. Цар тоді наказує дати йому двадцять п'ять буків і вигнати.

Вилітає капітан до братів і за кишені тримається.

— Скільки дав цар? — питає середуший брат.

— Двадцять п'ять.

— Е, то мені тридцять п'ять дасть.

Вбігає до царя, віддає честь і каже, чого прийшов. Цар і його питає:

— Ти вірно служив мені, лейтенанте?

— Вірно.

— Виконаєш мій наказ?

— Виконаю.

— То дай мені звідти і звідти по писку.

Він збоявся і не хоче царя бити. Цар кличе слуг, каже всипати йому тридцять п'ять буків і вигнати. Тримається і цей брат за кишені.

— Скільки дав цар? — питає наймолодший.

— Тридцять п'ять.

Але єфрейтор вже довідався від капітана, що їм цар дає, і не біжить до палацу, а йде поважно, як генерал. Віддає честь цареві й просить грошей.

— Ти вірно служив мені, єфрейторе?

— А хіба може єфрейтор погано служити?

— А виконаєш мій наказ?

— Виконаю, царю.

— Дай мені звідти і звідти по писку.

Єфрейтор як не розвернеться, як не вліпить цареві з цього і з того боку — цар аж заївся червоною. Каже єфрейторові:

— Ти — хитрун.

Підводить його до вікна, показує палац і говорить:

— Мій батько записав чортові той палац. Тепер хто зайде туди, вже не вертається. Якщо переночуєш там ніч, то віддам за тебе єдину дочку і царську корону.

Подумав єфрейтор, а як побачив вродливу царівну, то вже й думання не було. Йде до царя і каже:

— Піду ночувати, як дасте мені кавалок ковбаси і шнурок, горіхів і камінців, сокиру, два клинці й скрипку.

Цар наказав принести все, що затребував єфрейтор, і той пішов ночувати. Двері самі відкрилися й закрилися — вже він не має права звідти вийти, а до дванадцятої години ще довго чекати. Світить свічку, їсть ковбасу.

Рівно опівночі прилітає найстарший Люципер і питає:

— Що ти тут робиш?

— Їм ковбасу.

— Дай і мені.

Єфрейтор відрізує шматок шнурка і кидає чортові. Той жує-жує, а з'їсти не годен.

— Що, в тебе міцніші зуби, як в мене? — питає Люципер.

— Певне, що так. Якби не міцніші, то не почував би тут.

Бере єфрейтор жменю горіхів, кидає по одному в рот, розкушує і лушпиння на чорта спльовує. Люципер витріщив очі й слинку ковтає:

— Що ти їси?

— Горіхи.

— Дай мені.

Він виймає з кишені жменю камінців і кидає Люциперові. Чортові зуби тріщать, а камінь ніяк не розкусить.

— Справді ти міцніші зуби маєш!

Єфрейтор з'їв горіхи і бере до рук скрипку.

— Попоїли ми, а тепер заграю тобі нашої, української. Ти ще такої музики не чув.

Як загравав коломийки, то чорт почав ногами перебирати. Каже єфрейторові:

— Справді файна ваша музика. Я тобі дам, що сам схочеш, лише навчи мене грати.

— Нічого не хочу і вчити тебе не буду. Дивися, які в мене пальці рівні, а які твої криві. Колись і в мене такі криві були, але я їх випрямив.

— Скажи, де живе той коваль, що випрямляє пальці. Я піду до нього.

— Я вже сам умію.

— Випрям мої.

— Принеси кавалок липи.

Чорт схопився і через хвилину несе дубову колоду. Подивився єфрейтор, а то дуб, а дуб добре колеться.

— Ні, Люципере, дуб на цю справу не підійде. Принеси липу.

Так він носив з усякого дерева колоди, поки не знайшов липову.

— Йди тепер принеси ланцюги і два стовпи залізні.

За короткий час і це приносить чорт. Єфрейтор забиває стовпи у землю, прив'язує до них ланцюгами колоду липову і каже:

— Ану, спробуй, чи вирвеш.

Люципер довго моцувався¹, але вирвати не зміг. Цей тоді трохи розколює липу, забиває два клини й каже чортові захвати між них свої руки. Тоді вибиває клин за клином, а чорт кричить всіма голосами:

— Пусти!

— Пущу тебе, проклятий, як віддам контракт, що тобі на цей будинок царів тато підписав.

Чорт кричить, що контракт у кишені, аби брав собі, а його пустив. Бере єфрейтор документ, забиває клин в кльоц² — чорт вихоплюється звідти й тікає, що й на машині б його не наздогнати.

Вранці цар каже слuzі:

— Піди вимети кості з єфрейтора.

Приходить слуга, а хлопець спить собі аж заслинився. Побігли до царя. Жаль було цареві віддавати за єфрейтора єдину дочку, але не міг свого слова скасувати.

Оженився єфрейтор і став царем.

ЯК ЖІНКА ЧОРТА ПЕРЕХИТРИЛА

Якось чорт зустрів жінку та й каже їй:

— У тебе, бабо, є город, а я дістану чого-небудь, та й посіємо навпіл.

¹ Моцуватися — силитися, тужитися.

² Кльоц — колода.

Жінка каже:

— Добре, посіймо.

Чорт і питає:

— Що ж ми посіємо?

Жінка каже:

— Посадім картоплю.

От чорт дістав десь картоплі, та й посадили. Виросла картопля велика-велика. Пора вже її й вибирать з землі. Жінка й каже чорту:

— Що ж твоє буде? Чи те, що наверху, чи те, що в землі?

Чорт каже:

— Моє буде те, що наверху.

— Ну, а мені хай буде те, що в землі.

Викопала жінка картоплю, а чортові лишила саме картоплиння. Чорт зібрав те бадилля, звалив на плечі, поніс продавати. Але ніхто не купує. От він собі й дума: «От окаянна баба, — одурила. Ну, постій, одурю і я її».

На другий рік він знов каже жінці:

— Посіймо ще чого-небудь.

А жінка йому:

— Хіба маку посіймо?

Ну, посіяли. Чорт воду носить на плечах та поливав його рано й ввечері, і виріс мак такий головатий. От як прийшла пора його ламать, жінка й каже:

— Ну, що тепер тобі буде? Чи те, що в землі, чи те, що зверху?

Чорт каже:

— Мені те буде, що в землі.

— А мені те, що зверху. Я тільки вершки позрізаю, а то тобі буде все.

Чорт зрадив і думає: «Отепер я бабу одурю». Жінка головки з маку позрізала, а чорт забрав те,

що зверху зосталось, і те, що в землі було, — коріння. Пов'язав його, узяв на плечі і носить попід хатами, думає, що кому-небудь продасть, аж ніякий дідько не хоче й дурно того брать. Носив він, носив, аж плечі помуляв, та й каже:

— Ото сучого сина баба, знов одурила.

Приходить до неї та:

— Будемо, — каже, — змагатись. Хто кого переспіває. Але так: ти мене будеш возить доти, поки я не переспіваю всіх пісень.

Жінка каже:

— Ну-ну, я знаю однієї поганенької, то будеш возити, поки я доспіваю.

От чорт собі й думає: «Я скільки їх знаю, а вона одну». Сідає на жінку і співає, яка тільки прийде йому в голову. За двоє суток переспівав усі пісні.

— Ну, тепер злазь, — каже жінка, — будеш возити мене.

Сіла на нього, загнuzдала і почала співать: «Трада-трада-трада-й-дом». Та все так співає: «Трада-трада-трада-й-дом». Їздить на ньому й не спочиває. А він слухав-слухав, не втерпів і каже:

— Чи ще багато її співать?

А вона йому:

— Еге, ще третьої частини немає.

А вже, мабуть, днів п'ять возив її. Та бачить, що дуже довга пісня, — і давай носити її по очеретах та по болотах, щоб як-небудь скинути. Ні, не скине ніяк сучого сина бабу. Тоді він у терен. Думає: там хоч подряпається. Тільки-но прибіг до терну, а вона і скочила з нього та й каже:

— Дурний, бісів сину, уже трошки осталось і співать, а ти не довозив. — Та й побігла додому.

Отак жінка чорта одурила.

ЯК КЛИМКО СПРОВАДИВ ДІДИЧА У ПЕКЛО

Жив собі багатий-пребагатий дідич, що мав у володінні велике село. Люди добре обробляли землю, але не знали ремесла. А без ремесла навіть панське господарство слабує.

Одного разу дідич покликав трьох легенів. Першому сказав:

— Ану покажи руки.

Той показав. Пан подивився, щось поміркував і дав йому розказ:

— Підеш на рік до міста і навчишся там на коваля.

Подивився на руки другого:

— Ти вивчишся на стельмаха.

Третій парубок, Климко, витягнув перед паном руки з довгими, тонкими пальцями. Пан довго думав, потім каже:

— Ти вивчишся на злодія.

Пішли хлопці до міста. Там вчилися цілий рік, а як скінчився термін, вернулися в село. Один пішов до панської кузні, другий — до майстерні, а Климко плентався по подвір'ю і дивився, де би щось украсти. Дідич його покликав до себе:

— Я хочу видіти, чого ти навчився. У стайні є кінь, якого я найдужче люблю. Укради його, продай на ярмарку і принеси мені готові гроші. Як не вкрадеш, то голову зітну.

— Для вельможного пана все зроблю, — відповів Климко.

На ніч дідич поклав добру варту коло свого коня: один наймит сів на нього верхи, другий тримав коня за хвіст, а два за гриву.

Коли добре стемніло, Климко перебрався за стареньку жінку, взяв у торбу кілька фляшок горілки і став голосити коло панської брами:

— Ой Божечку святенький, я заблудилася в дорозі, ніч темна, додому далеко, а я не можу цю горілку донести.

— Ходи, бабко, сюди, — крикнув один з наймитів. — Переночуєш у нас, а завтра понесеш свою горілку.

Климко увійшов до стайні, ліг під жолоб і заснув. У той час наймити украли з торби горілку, випили її і швидко сп'яніли. Де стояли, там звалилися...

Климко встав, вивів коня в лісок. Потім вернувся, — висадив одного наймита на терлицю¹, другому дав тримати конопляний хвіст, а двом спереду — прив'язав мотузки до рук. Після того поїхав на ярмарок коня продавати.

Вранці пан увійшов до стайні й за голову схопився.

Того ж таки дня вернувся Климко з ярмарку і дав панові гроші за проданого коня.

— Тепер, Климку, маєш украсти вола від плуга, — сказав йому дідич.

— Для вельможного пана все зроблю.

Панські форнали орали під лісом. Климко подивився на них здалеку й подумав, як украсти вола. Він узяв квочку з курчатами й пустив на краю лісу. Один з форналів пішов зрубати на пужално бучок. Побачив квочку з курчатами й покликав інших форналів:

— Ходіть, хлопці, сюди, наловимо тут лісових птахів.

Форнали покинули волів і побігли ловити курчат.

Климко випряг вола з ярма, відрізав кавалок його хвоста, встромив другому волові до рота і втік з худобиною в ліс.

¹ Терлиця — знаряддя для тіпання, тертя льону, конопель.

Форналі зловили квочку з курчатами, принесли до воза — глип — один віл пропав!

— Дивись, яке диво: віл вола з'їв, — крикнув один з форналів. — Бач, не встиг хвоста пролигнути.

Пішли форналі до пана і замельдували¹:

— Паночку, сьогодні, коли ми орали під лісом, віл вола з'їв.

Дідич зрозумів, чия то робота. Покликав Климка до себе й сказав:

— Як ти такий мудрий, то вкради мою паню.

— Зроблю так, як хоче наш вельможний пан.

Климко купив добру пару чобіт і кинув один чобіт у лісі серед дороги, а другий трохи далі. Заліз у корчі й чекає.

Почувся стукіт кінських копит. То пані їхала до міста. Фірман глипнув на землю й вигукнув:

— Дивіться, вельможна пані, чобіт!

— Злізь і візьми його, — відповіла пані.

— А що буду робити з одним чоботом? Якби два, то було б що носити. А так... — і фірман цьвохнув батогом.

Через якийсь час побачив другий чобіт. Притримав коні і сказав:

— Дивіться, вельможна пані, другий чобіт.

— Я тобі казала взяти перший чобіт. Злізь і біжи за ним, доки хтось не забрав.

Климко чув з-під корча, що вони говорили. Коли фірман вернувся за чоботом, він вискочив на сидіння, схопив віжки в руки і поїхав якомога швидко.

На середині лісу його здибали чорти.

— Куди тікаєш, Климку?

— У місто, на ярмарок.

— Що везеш продавати?

¹ Мельдувати — повідомляти.

— Вельможну паню.

— Продай її нам. Скільки правиш?

— Мішок грошей.

Чорти кинули легеневі гроші, сіли на бричку й поїхали.

Климко вернувся додому.

— Я вкрав, вельможний пане, вашу жінку.

Дідич почухав потилицю й каже:

— Приведи її назад, заплачу триста римських.

— Пані вже нема.

— А де ж вона?

— Продав її чортам.

Дідич заплакав ревними сльозами.

— Ти здурів, Климку? Що я робитиму тепер без моєї коханої пані?

— Не плачте, вельможний пане, вона живе щасливо, у кришталевому палаці. В неї щодня є високі гості — принци, князі, графи.

— Поведи мене, Климку, до неї, бо я ніде ніколи не бував.

— Не поведу, вельможний пане.

— Чому?

— Бо ми пропадемо без такого доброго дідича, як ви. Вам сподобається в пані і не захочете вернутись. А що ми, сироти, тоді будемо робити?

— Я вернуся, Климку. Не журися...

— Ні, паночку. Тоді зробіть так: скличте людей і сповістіть їм, що як ви не вернетесь, то вони будуть вільні від панщини. І що тільки я дістану право ділити між ними ваше господарство.

— Говориш, Климку, як п'яний. Кажу ж тобі, що вернуся! — розсердився пан.

— Як вернетесь, все буде по-старому.

Пан подумав і все зробив так, як сказав Климко.

На другий день парубок взяв горщик води, жмуток якогось зілля і кавальчик крейди. Пішов з діди-

чем у ліс. Залишив його під дубом, а сам подався знов до того місця, де здибався з чортами. Вмочив зілля у воду і скропив довкола землю. Потому лавив на колінах з крейдою в руці.

Кілька чортів вискочили з-під землі й спитали:

— Що ти робиш, Климку?

— Обводжу святе місце.

— Нащо?

— На ньому хочу збудувати церкву.

— Ти звар'ював¹, Климку? Нащо нам церкви над самою головою?

— Мене то не обходить. Завтра попи мають тут службу Божу правити.

— Що хочеш за те, аби ти дав нам чистий спокій? — спитав старший дідько.

— Хочу, щоб ви забрали мого пана до пекла і дали йому там гарячу роботу. Він чекає вас отам, під дубом, — показав Климко.

— Давай його сюди! — втішилися чорти.

Зловили паниська, затагли до пекла і там йому одразу показали — по чому лікоть киселиці.

Климко вернувся у село, роздав чесним людям усі панські маєтки й поля. Він довго жив, землю свою орав і нічого у людей не крав. Може, й тепер ще живе на світі.

ЯК МАЛИЙ ЧОРТ СЛУЖИВ ЗА ОКРАЄЦЬ ХЛІБА

Загнали чорти молодого чортика на землю зробити гріх. Іде полем і видить: газда оре, а полуденок — хліб і солонину — поклав на межі. Чортик

¹ Звар'ювати — збожеволіти.

узяв полуденок і з'їв. Чекає в терню, як чоловік буде клясти злодія.

Чоловік орав до обіду. Далі дав коням сіна, а сам — до тайстрини¹. Розв'язав — нема меренді².

— Може, хтось був голодніший за мене, то най йому буде на пожиток, — сказав чоловік.

Вислухав чортик — та й у пекло. Звідує його старший:

— Ну, що зробив?

— Я взяв від чоловіка окраєць хліба і солонину, та він не залаяв, а попросив мені добра.

— Мусиш тепер віддячити йому за се — відслужити три роки.

Зробився чортик хлопчиком і прийшов до того чоловіка найматися за слугу. А чоловік каже:

— Та мені своїх нічим годувати, нащо мені слуга?

— Я себе прогодую і вам дещо принесу.

Пішов уночі до мельника і голосом чоловіка, що недавно помер, загойкав:

— Віддай, що ти від мене більшу мірку брав!

Мельник од страху затрясся і подав через вікно міх муки. Другої ночі пішов під вікно старого вівчаря і голосом того чоловіка, що помер, загойкав:

— Вівці мої на міру ти доїв несправедливо. Верни мої гелети³!

Вівчар подав через вікно гелетя сиру, бо не хотів, аби мертвий ходив йому попід вікна.

І так кожної ночі той слуга приносив щось своєму газді. Прикупив чоловік землі, розбагатів.

Другої весни пішов чоловік орати з слугою, бо було вже роботи на двох. Слуга каже:

— Сього року буде мокре літо. Сіймо на горі.

¹ Тайстрина — торбина.

² Мерендя — харчі.

³ Гелета — дерев'яна посудина.

Чоловік послухав. А люди сіють на долах. У них вимок хліб, а в чоловіка — ні.

Третього року люди посіяли на горах — училися в газди. А слуга каже:

— Ти сій на долах, бо літо буде сухе.

У людей на горах висохло, а газді довелося звеличити житниці. Каже йому слуга:

— Ну, тепер буду варити паленку!¹

Слуга закислив житні висівки, а потім з того зварив паленку. Тоді каже:

— Склич родичів, будемо гоститися.

Слуга-чортик покликав старого чортяку. Прийшов старий чорт у шапці-невидимці. Його не видно, а він видить усе, що малий витворює. Налив гостям по одному погарчику — розвеселилися, налив по другому — почали голосно говорити, налив по третьому — почали лаятися, битися. Старий чорт плеще в долоні:

— Ну, тепер ти вже зробив те, що треба! Кінець твоїй сембрелі!²

ЯК МОЛДАВАНИН ЧОРТА ПЕРЕСПІВАВ

Здибався чорт з молдаванином і каже:

— Давай спробуємо, хто кого переспіває. Ти співай, а я буду нести тебе на плечах. А поки я буду співати, ти будеш нести мене. І побачимо, хто довше співатиме.

— Ні, — каже молдаванин, — давай ти вперед співай, а потому я.

Чорт сів на молдаванина, їде й співає. А пісня довга-довга. Молдаванин несе, а чорт усе їде та

¹ Паленка — горілка.

² Сембреля — тут: служба.

співає. Але кожній пісні приходить кінець. Закінчилася й чортова пісня. Зліз він із молдаванина, а той каже:

— Тепер я буду співати, а ти неси мене.

Сів молдаванин на чорта й співає, але співає без слів: «Галя-ляй, галя-ляй!..» І так без кінця. Чорт носить, а молдаванин усе «Галя-ляй, галя-ляй!» Чорт уже втомився, а молдаванин усе одно й одно. Чорт питає:

— Ти скоро закінчиш?

— Ні, не скоро, — каже молдаванин і далі галяляйкає.

Чорт уже не має більше сили носити. Розсердився він та як кине молдаванином об землю, аж у того защіпки на сорочці лопнули. І відтоді у молдаванина сорочка не застебнута.

ЯК ПРИЙШЛО, ТАК ПІШЛО

Казав священник у церкві: хто руки піднімає, в Бога просить, тому Бог дає. Ту проповідь чув циган.

Іде циган містом і видить у вікні високого будинку якогось пана. Циган заговорив голосно, аби пан чув:

— Мабуть, то Бог, бо я долі, а він угорі. А в Бога, коли просити, можна випросити.

Пан чує і думає: «Що ж буде далі?» А циган підняв руки і просить:

— Господи, дай мені сто срібних, ні менше, ні більше я не візьму.

Пан зав'язав у платок дев'яносто дев'ять срібних і пустив циганові.

Хотів видіти, що циган буде робити. А циган порахував гроші й каже:

— Тут лише дев'яносто дев'ять срібних. Ще один срібний будеш мені довгувати!

Узяв циган гроші і пішов. Пан покликав жандарів — і за циганом. Спіймали цигана. Пан каже:

— Він забрав мої гроші.

Узяли цигана під арешт. Скоро має бути й суд.

Циган почав стукати в двері.

— Що тобі треба?

— Хочу до суда поговорити з паном.

Покликали пана. А циган каже:

— Хіба не ганьба вам буде, що з таким цундрошем¹ судитесь? Принесіть мені порядну одягу.

Пан приніс йому свій ланцуг. Обдивився циган — добрий. Увидів жебик маленький:

— Тут має бути ще й годинка.

Дав пан і годинку.

— А як я буду без топанків?

Мусив пан іти ще й за топанками. І лише так циган пішов на суд. Звідують судді:

— Як було, цигане?

А циган каже:

— Пан іде на мене напастю. Каже, ніби я взяв його гроші. Може, придумає, що на мені його ланцуг, його топанки, а в моїм жебику його годинка?

— А чиї, як не мої, і ланцуг, і топанки, і годинка?

Судді подумали, що пан напастує. Відпустили цигана додому, і він пішов, у чому був. Іде дорогою, а назустріч кочія.

— З дороги!

А циган не вступається. Зупинили коней, і пан, не той, а інший, з кочії звідуює:

— Чому дорогу не даєш?

— Хіба ти син Божий, аби тобі дорогу давати? — каже циган.

¹ Цундрош — голодранець.

— Може, й син Божий! — розсердився пан.

— Тебе мені й треба! — зрадів циган. — Давай один срібний, що твій отець мені задовжив.

— Який срібний? — розсердився пан ще більше.

— Не хочеш віддати гроші — давай сюди шапку! — і циган зняв із пана шапку.

Подумав пан: «Се якийсь дурень!» — і дав цигану один срібний.

Пішов циган в корчму. За срібний попросив пити. Зайшли інші цигани — і їм замовив вечерю й до вечері. Віддав корчмареві за це золоту годинку. Чудуються цигани, звідки у Дюрія гроші, годинка, файна одежа. А він почав хвалитися, який розумний. Там був циганський бирів¹. А хто може бути розумнішим від нього?! Розсердився бирів — і швак Дюрія нагайкою. Впали на Дюрія й інші. Билися, доки на нім усе не пірвали.

Каже Дюрій:

— Доста: я такий, як ви всі.

Перестали його бити. Подивився Дюрій на себе і прорік:

— Як прийшло, так пішло.

ЯК У СЕЛІ ЗАВІВСЯ ЧОРТ

Одна жінка мала сина. Доки ще був малий, то тримався хати, а як підріс, то ніби у нього п'яти розсвербілися. Одного разу він сказав:

— Плачте не плачте, мамо, а я йду у світ... Лишаю вас одну.

— Таж ти ще не знаєш, що не з усього, що літає, можна борщ варити!

¹ Бирів — суддя.

— Не журіться, мамо, я навчуся. А тут не хочу коріння пускати...

І пішов. Іде день, два, три... Під вечір зайшов до густого лісу, де хотів заночувати. Щоб вовки його не з'їли, виліз на дуба і розгніздився у розсоці. Коли прийшов сон, йому почулося з-під дуба:

— Ну, коли ж ти старостів пришлеш?

— Пришлю через тиждень.

— Хто знає?

— Знає той, який над нами.

Легінь крикнув з дуба:

— Не бреши, нічого я не знаю!

Хлопець і дівчина як почули отой голос з неба, то так драпонули, що земля задудніла.

Уранці легінь зліз на землю і знайшов під дубом плаща і хустинку. Одягнувся, витер носа і пішов своєю дорогою.

Прийшов у село. Плентається вулицями, а голод аж світиться з його очей. Коло хати якогось газди побачив черешню. «Попасуся трохи», — подумав собі і виліз на дерево. З'їв жменю черешеньок — і прив'язав душу. Раптом глип — господар запрягає коні, а газдиня поклала на фіру калачі, курку і сіль. Потім вона винесла дитину і сама сідає. Газда замкнув хату, поклав ключ під поріг і взяв у руки віжки:

— Вйо!

«Поїхали, мабуть, на весілля, але горілка ще мусила лишитися в хаті!» — подумав легінь і зсунувся з черешні. Відімкнув хату й справді — знайшов там горілку, калачі та шмат ковбаси. Почав частуватися:

— Вип'ю за молодих, аби були щасливі! —

І випив.

— Вип'ю за здоров'я газди і газдиньки! — І випив.

— Вип'ю за здоров'я їх дитинки! — І випив.

— Вип'ю, аби й моя мамка не журилася! —
І випив.

Видудлив цілу пляшку горілки. З'їв півкалача і довжелезну ковбасу. Після того закортіло спати. Глипнув, а над ліжком звисає колиска. «Я, мой, не пам'ятаю, коли колисався. Ану, як то колись було», — подумав легінь і заліз у колиску. Погойдався трошки і заснув.

Увечері вернувся газда з газдинею. Дуже здивувалися, що двері не замкнені, ковбаса кудись зникла і горілка випита...

— У нас були злодії! — сказав чоловік.

Жінка побігла до комори, подивилась по кутках.

— Усе на місці, чоловіче, — відповіла й почала розповивати на ліжку дитину.

А легінь добре виспався, сів у колисці й позіхнув. Газдиня дуже спудилася, заверещала й вибігла надвір до чоловіка, що розпрягав коней.

— Йой, тікаймо, бо в колисці чорт! — кричала не своїм голосом.

Газда і газдиня бігли вулицею так, що аж болото розліталося. Легінь теж почав тікати і навіть не помітив, що біжить за ними. Газди озиралися і аж землю рвали ногами. Нарешті легінь забіг в одну вуличку. Глип, а двері в якійсь хаті відчинені нарозтвір. Забіг до сіней і — шусть у порожню бочку.

«Ну, думає, тут ніхто не вздрить. Можна спокійно переночувати».

І почав дрімати. Але небавком приторохтіла якась фіра і стала перед хатою.

Почувся голос:

— Жінко, допоможи зняти мішок з воза!

— А де ти був так довго?

— Та, бач, поламалися лотоки у млині. А потім прибіг Проць Фуфлик із жінкою ні живий

ні мертвий. Сказали, що до них заліз якийсь дідько — з'їв два калачі, випив око горілки і стеребив найдовшу ковбасу. Гнався потім за ними усю вулицю. Люди побігли до Проща, а я, бач, додому, бо знаю, що ти боїшся чортів.

Взяли мішок з воза, понесли у сіни і висипали з нього муку в бочку, в якій дримав легінь. Він нараз схопився і почав кахикати.

— Чоловіче, у бочці є дідько! — заверещала жінка.

Чоловік схопив її за руку і — драла на вулицю.

Парубійко зрозумів, що йому тут нічого чекати. Вискочив з муки і теж драла за ними. Біг, як олень, аж раптом побачив коло одної хати отворений курник. Шусть туди й поліз на верхні банти. Сів і сидить. Отам скоро й заснув.

Уранці газда вийшов надвір і дуже здивувався, що в курнику кури кудкудакають. Напевно, залізла туди якась біда! Чоловік просунув голову в курник і побачив легеня, що ще спав.

Побіг до хати й каже:

— Жінко, в курнику сидить той самий чорт, що завівся в нашому селі.

Жінка перехрестилася.

— Давай, небого, свячену воду.

Газда схопив глечик зі свяченою водою, підійшов до курника і хлюпнув сплячому в лице. Той прокинувся, заверещав і гепнувся з бантів просто газді на голову. Та одразу зірвався на ноги і так тікав, що зупинився тільки дома. Після того вже не залишав стару матір одну — сидів собі дома і згадував ту казку, що з ним сталася.

ЯК ЧОРТ МУЖИКА НАГОРОДИВ

Одного разу змолов мужик трошки пшениці, і не було її в що взяти. Взяв він у полу та й несе.

От по дорозі зустрічає його чорт. Цей чорт був дурнуватий і роздув бідному чоловікові борошно. Приходить чорт додому та й каже до найстаршого чорта:

— От я сьогодні насміявся з мужика: дмухнув — і все борошно з поли розвіяв.

А старший і каже:

— Якщо ти так насміявся з бідного мужика, то тепер іди й роби йому цілий рік за це.

Мусив чорт іти.

Перетворився чорт у хлопця, заходить до мужика та й каже:

— Прийми до себе в найми.

А той чоловік був дуже бідний. Та й каже:

— У мене нема чого й самому робити, і нема чим тебе годувати.

— Якось буде, — говорить чорт.

От чоловік і прийняв його.

Чорт на другий день говорить чоловікові:

— Іди до пана та попроси землі.

Пішов чоловік до пана. А той каже чоловікові:

— А чим же ти, бідолаха, її обробиш?

Але все ж таки дав.

Пішли чоловік із хлопцем орати. Орали до полудня. Але зорали дуже мало. Втомився чоловік і заснув. Чорт свиснув. Назліталася ціла згряя чортів, зорали поле і посіяли. А скоро й пожали пшеницю. Коли все було зроблене, пан і питає чоловіка:

— Як будемо ділити, чоловіче?

А чоловік і говорить:

— Дай мені, пане, стільки зерна, скільки мій коник повезе.

А коник у мужика худий, ледве на ногах держиться.

— Ну, — каже пан, — що ж твій коник повезе?

— Що повезе, то моє буде, — каже чоловік.

— Добре, — згодився пан.

Заїхали вони з хлопцем до пана на тік, наклали пудів зо двісті — а це майже все зерно було — та й їдуть. Пан аж очі витріщив з дива. Але шкода йому стало пшениці. І надумав він випустити колючого бугая, а хлопець його вхопив за хвоста та й кинув геть. І поїхали вони додому.

Чоловік так забагатів, що й не сказати. Та приходить пора розплачуватися зі своїм наймитом. Чоловік і каже:

— Що ж тобі за твою добру службу дати?

А чорт відповідає:

— Мені нічого не треба, але розрахуй мене.

Довго вони сперечалися — аж набридло їм, а особливо чоловікові. І послав його чоловік до чортової матері.

А чорт і каже:

— О, цього мені і треба було!

І зник.

Так чорт за розсипане борошно зробив чоловіка багатим. А чоловік і досі живе в достатку і в radoщах.

ЯК ЧОРТ СОБІ ПОМІЧНИКА ПРИДБАВ

Мій покійний дід — хай йому Бог душу простить, бо був добрий, їй-богу, добрий — кажу, мій дід, бувало, як візьме розказувати, то так вам вже добере, що слухаєш і слухаєш і кінця не забагнеш.

Оце не раз сидимо у кімнатці. Надворі тріщить лютий мороз, в печі палахкотить живенький вогник, — наче сам радий-радісінський, що так тепленько у хатці, каганець дрімає, здається, мріє про весну і ясні літні вечори, а святі ікони переморгуються між собою, аби не скучати.

А він розкажує. Про далекі, сонячні краї і дивних людей, і великих звірів, яких у нас не надигаєш...

Ну, і слухалось, — Боже, як слухалось.

Але й знав він тих оповідань. Бувало, стане говорити, то так наче перед тобою встають ті краї і люди заглядають з кутків і примружують на тебе очі, а звірі немов за дверима і тільки й чигають на тебе.

Раз, якось, пам'ятаю, — я вже був собі величенький — казали на зиму справлять мені власний кожушок; всадовив мене дід на призьбу біля себе і розповів мені оце оповідання. Казав, що знає його від свого покійного батька, а той дослухався його у свого кума, що був дяком, і його сусіда. Той дяк, славили, був дуже побожний і все читав псалтирі і святі книги, а на ніч клав їх під голови, аби його, мовляв, дух Божий осінив. Той дяк і вишпортав десь там у своїх молитвенниках, яких кропив кожної неділі свяченою водою, оцю сторінку. А що обоє, дідів батько і його сусіда-дяк, гарненько собі проживали і не ховали тайни перед собою, то й знали обоє, що побожний дяк відкрив.

Так переховалася оця цікава повість до мене, а я передаю її далі.

Бачить Люципер, найстарший поміж чортами, що Господь Бог творить собі гарненький світ і чемненьких людей за образом і подобою своїми, і засмутився, бідака, що не буде мати приступу до них. Ну, що ж, подумав, годі тільки здалека

приглядатись. І забаглося йому учинити й собі такого чоловіка.

Дунав, дунав, — та й нарешті таки видунав. Що Бог знає, мовляв, удасться й мені.

Сказав, тупнув ногою та й до діла. Треба тільки, подумав, гаразд придивитись, а то й пощаститься. На те я Люципер.

Одного дня дивиться він крізь дірку в пеклі, як пишно розвивається світ Божий. Росте й зелень, і скотина бігає по ньому, в повітрі веселіє пташня, а всьому усміхається небесне сонце. Дивиться гаспидський син отак добру хвилину, а нарешті і набридло йому. Звісно, надокучить і чортові приглядатися до чужого раювання. От витягнув собі люльку, набив її якимсь пекельним зіллячком — та й пахкати. А то, бачте, як чорт люльку смокче, на світі буря.

Аж ось гляне, а там задрімав Господь Бог на своєму золотому престолі. Втомився Всевишній при сотворенні світу. Біля нього виднілись дві коробки: одна з добрими прикметами, якими оздобляв Всемогучий чоловіка, друга — з лихими для хижих звірів.

— Давай, — подумав, — коли б так заглянути, що в такій коробці. Хоча на хвилю.

Подумав, а далі таки закортіло. Чуже добро, бачте, все коле очі. Але як її здобути?

Замислився чортисько. Коло коробки стоїть ангел-сторож. Стоїть, та такий вам красний та гарний, — саме як у нашій церковці на райських дверях. Ви ж його бачили? От, так він і виглядав. Простісінько так. В руці вогняний меч, а очі так і сиплють іскрами.

Бачить чортисько, що не так-то легко добратися до тієї коробки. На те ж він і Люципер, щоб утяти добру штучку.

Ну, і що ж, подумали б, вигадав? Не вгадали? От-от, ще вам хитряка. Послухайте ж далі!

Причесав собі пекельний красень гриву, загладив глинкою патлате волосся, закрив ріжки зачіскою, взяв, нарешті, кострубатий кінчик хвоста під пахву та й почимчикував до місця з коробками. Ставши перед ангелом-сторожем, уклонився йому двічі чемненько, зашарудів копитом і закумкав солодко:

— Здорові були, добродію ангеле. Давно не бачив вас. Аякже, давно!.. І як-то скоро минає час, і не повіриш...

А ангел Божий стоїть нерухомо у своїй святості, та й не в той бік. Де ж там йому, небесному, слухати, що верзе чортисько. Та ще й розмовляти з дідчим насінням. А той, бачте, — чортівська вдача — немов і не помічає нічого і цокотить далі, як добрий кум:

— Що там чувати у вашому раю? Все гаразд? А ваш Господь Бог? Здрімнув, бачу... Ну-ну, я ти-хесенько. Не лякайтесь... Аякже, давно не бачилися. Та ви, добродію, знаєте. Роботи дома доволі, на наймитів годі спускатись. А час не стоїть. Аякже... Та розкажіть, будь ласка, що там коло вас?

Отак-то прикочувався хитрун-чортяка. Та й ніяк його відчухрати. А він і не чекає відповіді, а тільки закидає лестощами, та так вам жваво-жвавісінько, як найпрудкіша баба-цокотуха.

Нарешті надокучило Божому сторожеві слухати чортівських теревенів. Він повів по ньому гостро своїм небесним поглядом і звелів:

— Відкоснись, бісе, до свого пекла!

Та й відвернувся у святім обуренні від бісового батька. Того тільки й ждав Люципер. Чкурнув одну коробку, та й — гай, дременував у своє пекло...

Так і зупинився на своєму дідчому престолі. Гукнув з усієї сили на всю гаспидську потвору, засвистав на все пекло, аж кипуча смола в котлах спалахкотіла, а піняві вогні бризнули іскрами. Понабігало того чортівського кодла роями. А він звелів собі нанести бруду з пекельної калюжі, в якій купався кожного дня, — бачте, глини там нема — розтопленої смоли і віковичного дідчого гною. Закурив люльку, — він її при роботі все любив, посмоктав здорово разів стільки з неї, аж піна виприскнула на кінчиках паші. Потім плюнув разів зо два в долоні, аби гаразд ішла робота, затер слину руками і ну творити собі гаспидського підданого.

Вимісив болото нагусто, змішав з ним сміття зі всіх пекельних закутків, — і тісто було готове. Потім виточив кулю завбільшки з гарбуз і обгладив її своїми лапами — це мала бути голова. Відтак більшу, довгеньку — це мав бути тулуб. Нарешті, доробив ще чотири стовпчики, два довші і два коротші, — на ноги й руки. Склав усі частини докупитак, як бачив це у Господа Бога: меншу кулю на більшу, два цурпалки збоку, а два стовпчики внизу. Зліпив їх разом смердючою гаспидською смолою, що булькотіла у велетенських котлах, — і диявольський підданий виріс з-під чортівської руки.

Натішившись досхочу опудалом, пообзиравши його з усіх боків, взявся Люципер хуленько далі до роботи. Видряпав кігтями в меншій кулі дірочки на очі й вуха і доклеїв на місце носа грудочку вимішеного бруду. Копитом вирив щілинку на рот і упхав у нього величенький кавалок розпеченого болота на язик. А язик, — знаєте, диявольська примха, — удався тому довший, бо чортисько гаразд тямився, скільки-то люди ним грішать.

Потому взяв надрібно січені гадючі голови, розтерті вовчі зуби і потовчені пазури сови, плюнув до тієї бридкої мішанини кілька разів своєї слини і перетер все в своїх долонях. На додаток докинув ще пушку вимиканих кучерів відьми-чарівниці і дрібку жару з-під найбільшого котла. Цілу гидку кашу пережував після гаразд у своїй пиці, аби пересякла чортівським пійлом, і всадив усю жвачку в голову свого опудала на місце мізків.

Бачить хитрий чортисько: робота дозріває гарненько, чудовисько набирає чимраз певніші диявольські риси. Давай, зміркував, тепер заглянем і в коробку. Придасться.

Відчиняє віко, а звідти засичало йому назустріч тисячним гадючим шепотом, та так проникливо, що й сам Люципер відскочив з переляку. То були, бачте, найбридкіші нахили, страшні хижацькі пристрасті і злочинні забаганки. Скоро очунав Люципер і аж занімів з утіхи. Йому якраз цього й бракувало.

Витягнув, отже, уважно, аби нічого не ушкодити, всі пристрасті і сполоскав їх у гаспидській баюрі, щоб стали гнучкими і добрі під руку. Відтак зв'язав спершу зраду, підлість і хабарництво тісно докупи нитками, пряденими знахарками — відьмами опівночі перед Іваном Купайлом, окропив їх щонайбруднішим багном і обкурих диявольським кадиллом. Потому вхопив обман і захланність, пошив їх разом з облудою, викачав їх в густім, диявольським гною і пришкварив їх після на пекельних костирях. Взяв далі злобу і мстивість, пооббвивав їх лукавством, зв'язав їх гарненько у вузли і повісив у гаспидський комин до вудження¹. І знов сяг-

¹ Вудження — копчення.

нув у коробку, витягнув брехню, уїдливість і чванькуватість, зліпив їх слиною і вимісив у руках. Нарешті, завинув злодійство і брехню, обмотав їх сіткою бруду й огиди і провітрив їх пекельним смородом.

Як все вже було до ладу, тоді запалив власноручно великий вогонь, поставив поверх нього котел, а всередину смолу. Саме, як кипуча смола спалахкотіла раз третій, вкинув у неї всі в'язки і звелів своїм наймитам — гадам, червам, зміям і упирам — пильнувати, аби нічого не пригоріло.

За якусь хвилину було все зварене. Люципер встромив у киплячу смолу великі кліщі і вийняв дивне вариво. Всі забаганки склеїлись нерозлучно до купи і прийняли вид замерзлої ропухи. Тоді запхав чортяка ту погань своїй брудній колоді замість серця.

Робота була закінчена. Треба було тільки останнього одухотворення. Взяв він ту болотяну потвору наперед себе і пирснув їй свого чортівського, смердючого подуву в рот. Нарешті струснув нею ще разів скільки, та так, бачте, славно, по-чортівськи, що голова мало не злетіла. І дивись: булькаті, витрішкуваті очі розплющились, а з язикатої пащі війнуло гнилою стухлиною і першим словом — брехнею.

Бачить Люципер, що так чудно вдалося йому діло, — і як не вдарить вам бісова натура гопки, а далі й підтупцюючи дрібненької, аж в дідчих вухах залящало.

От і сотворив собі підданого, що вічно підлягатиме його диявольським нашіптуванням, понесе розбрат і задурманення у той чемний Божий світ, запаскудить всю його красу своїм гнійним диханням і прислужиться потаскати затуманені ним душі простісінько в пекельний котел.

Згодом шпурнув його копитом з усього розгону на Божий світ.

І зміркуйте собі: з цього чортівського опудала поставали всі наші лиха і біди.

А чортівський цар радіє і по нинішній день, що так мудро утяв штучку. Та й як йому не радіти? Подумайте ж самі здорові!

А хто — трапляється — мені недовіряє, хай тільки гляне на будь-якого злого та лихого, і, певно, знайде той єхидний, катовий знак на його чолі.

ЯК ЧОРТ СТАРОГО ПАРУБКА ЖЕНИВ

Старий чорт розсилав своїх синів, щоб людям шкоди наробили: тому фіру з сіном запалили, того набили, тому ще щось на збитки вчинили. А найменшому синові Іванкові чорт наказав:

— Підеш у ліс. Там старий парубок з такого-то села рубає дрова. Як складе їх на фіру, то щоб ти йому ту фіру перевернув.

Пішов чорт Іванко в ліс. Дивиться, є слід саний. Але не розібрав Іванко, що слід не в ліс вів, а з лісу. Ішов він, ішов, і стало йому зрозуміло, що старий парубок уже поїхав з дровами додому. Не застав чорт парубка в лісі, а вертатися далеко, і хочеться чортові їсти. Коли дивиться, на пеньку лежить шматок мамалиги. (То старий парубок лишив). З'їв чорт ту мамалигу та й подався додому.

На вечір зібралися вдома всі чорти. Старший брат хвалиться:

— Я зробив те.

Середущий і собі:

— А я зробив таке-то.

— А ти що зробив? — питає старий чорт свого найменшого сина.

— Нічого я, тату, не зробив, бо старого парубка у лісі не застав. Лиш з'їв той шматок мамалиги, що він забув на пневі.

— За той шматок мамалиги будеш йому два роки служити, — сказав старий чорт.

І пішов чортик шукати старого парубка. Прийшов до нього, перекинувся на хлопчика, заліз на браму та й каже:

— Добрий день, вуйку!

— Добрий день. Що ти, синку, хотів?

— Вуйку, я буду у вас служити.

— Ну, ходи, послужиш з місяць або два.

— Ні, я до вас на два роки.

— То скільки ж ти з мене візьмеш за два роки служби? — питає парубок.

— Що на плечі візьму, вуйку.

«Що ж такий хлопчик може на плечі взяти? — подумав парубок. — Най служить».

Погодились.

— Як тебе звати? — спитав старий парубок.

— Іванко.

— Ну що ж, берись за хазяйство. Будем удвох робити.

Старий парубок і так був багач на все село, а з Іванком ще багатший став. Прослужив чортик півроку і каже хазяїнові:

— Вуйку, вам пора женитися.

— Буду женитися, Іванку, най минуться жнива.

А недалеко жив пан. У нього був дуже великий лан пшениці, і не було кому її жати. Прийшов пан до багатого парубка за допомогою.

— Василю, у тебе багато знайомих. Може б, ти домовився, щоб мені хоч сто десятин вижали?

— Що я вам, пане, можу допомогти? — сказав старий парубок та й відмовив панові. А Іванко це підслухав та й каже:

— Вуйку, ідіть домовляйтеся за двісті десятин.

— Іванку, з ким же ми стільки вижнемо?

— Не журіться, вуйку, ідіть домовляйтеся.

Я зроблю.

— А що за це взяти з пана? — питає Василь наймита.

— Скажіть панові, що візьмемо, скільки на плечі вдвох піднімемо, — каже Іванко.

Пішов Василь до пана.

— Пане, я беруся зжати двісті десятин пшениці.

— А скільки ти за це, Василю, схочеш?

Василь каже:

— Скільки зі своїм наймитом на плечі візьму.

Пан подумав: «Скільки вони можуть удвох взяти?» Та й каже:

— Добре, приступайте до роботи.

Приходить Василь додому.

— Все, — каже, — Іванку, договорився я. Лиш не знаю, як ми це удвох зробимо.

А Іванко йому:

— Вуйку, не журіться. Давайте нагодуємо худобу, все справимо дома, поклепайте коси та й підемо оба косити.

Справили все, поклепали коси і подалися на панський лан. Почали косити. Відтягнули по покосові, а тут і пан їде. Подивився, нічого не сказав, лиш подумав: «Не буде з цього нічого».

Зайшло сонце. Іванко й каже:

— Лягайте спати.

— Та й що з того, що я ляжу? — питає Василь.

— Не журіться, лягайте.

Ліг Василь спати. А чортик скликає всіх чортів, і до ранку вирости дві скирти. Одна скирта більша, а друга менша. Під більшою скиртою лежала шворка.

Василь прокинувся і здивовано спитав Іванка:
— Як це так вийшло?

— А це, — каже Іванко, — моє діло.

А як пан глянув рано на свій лан, то й йому дивно стало.

— Кучер, запрягай коні! — крикнув пан. — Поїдемо розплачуватися з Василем, бо пшениця уже в скиртах.

Приїжджає.

— Доброго ранку, Василю, як це ти зумів так зробити?

— Це моє діло, — каже Василь.

— Ну, що ж, Василю, давай розрахуємось. Плата така, як ти казав?

— Така, пане, така.

— То беріть на плечі та й несіть, що зможете.

Тут Іванко вискакує з-за скирти, хапає шворку за два кінці і... скирта посунулася до Василевої хати.

— Не бери хоч цю другу, — просить наляканий пан.

Поки Василь прийшов до хати, пшениця була вже змолочена і зерно вивіяне. Василь задумався. «Через два роки він потягне все моє хазяйство». А Іванко каже:

— Ну, що ж, вуйку, пора вже вам женитися.

— Та кого ж я, Іванку, візьму?

— Вуйку, в неділю на другому селі буде весілля. Файно вбирайтесь і кличте на весіллі в танець дівчину, яка вам сподобається. Після кожного танцю підходьте до мене, і я вам скажу, брати, чи не брати ту дівчину.

Так Василь і зробив. Гарно вбрався і пішов на весілля. Дивиться, гарна дівчина. Кличе її Василь у танець. Потанцював з нею і підходить до наймита.

— Ну, як, Іванку, гарна дівчина?

— Гарна, вуйку, але не раджу вам її брати, бо в неї є три чортових ребра.

— Добре, — каже Василь, — покличу другу.

Заграла музика, закликав Василь другу дівчину. Дівчина дуже рада, бо Василь парубок на все село. Після танцю знов підходить Василь до Іванка.

— Ну, як, Іванку?

— Хороша, вуйку. Є в неї одне чортове ребро, але ви не журіться, я його вирву.

Договорився Василь із тою дівчиною. Дуже скоро вони поженились. І живуть собі утрюх. Хазяйство велике, роботи багато. Нажили Василь із жінкою маленьку дівчинку.

Коли це виходить заміж сестра його жінки. На таку-то неділю намічається весілля. Іванко й каже:

— Вуйку, щоб ви в суботу на весілля не йшли.

Най ваша жінка йде, а ви прийдете аж у неділю на вечір.

Так Василь і домовився з жінкою.

— Хазяйство в нас, жінко, нема як обом іти з дому. Ти йди сьогодні, а я прийду аж завтра на вечір.

— Добре, най буде так.

Зібралася жінка і пішла з дитиною на весілля. А на завтра наймит перетворив свого хазяїна в молодого гарного хлопця.

— Ідіть, — каже, — на весілля. Там через дорогу живе старенька мати вашого тестя. Зайдіть до неї і скажіть: «Бабусю, покличте мені оту молодицю, вашу внучку».

Василь так і зробив. А бабуся каже:

— Хлопче, де ти бачив таке? Вона такого хазяїна має. Багач на все село. Де ж вона схоче з тобою балакати?

Василь виймає з кишені пару червінців.

— Натє, тільки зробіть це.

Баба гроші в пазуху та й каже:

— Зараз буде.

Пішла баба на весілля та й каже з протягом:

— Марусю, який же тебе красень кличе.

А Маруся їй:

— Бабко, що ви? Хто може бути кращий за Василя?

— Марусю, якби ти його побачила! Іди подивися, що за красень.

Зразу піти, то буде підозріння якесь. Тоді Маруся вщипнула свою дитину. Дитина почала плакати. А тато каже:

— Марусю, візьми дитину до бабки та забав її там. Най не кричить, бо тут гості.

Маруся за дитину та до бабки. Зайшла в хату з дитиною на руках, подивилася на красеня і зомліла. Він починає до неї говорити:

— Чи могли б ми так зробити, щоб ти Василя лишила і пішла зо мною?

— Я це можу зробити, але ти зрозумій, що в мене дитина.

А він їй каже:

— Як я люблю тебе, то буду любити й твою дитину.

Погодилася вона йти з красенем. І питає його:

— Коли ти за мною прийдеш?

— Через дві години буду тут.

Виходить красень із хати. Маруся з бабою почали радитися:

— Що ж робити? — питає Маруся.

А баба каже:

— Заважає дитина. Але ти не журися. Зоставимо дитину в хаті. Ти йди на весілля, а я запалю хату. Дитина згорить, і все буде добре.

І погодилася Маруся з бабою. Але, коли виходили з хати, Іванко-чортик схопив непомітно дитину і поніс додому.

Маруся пішла на весілля, баба замикає двері і зразу підпалює хату. Розгорілася пожежа. Все весілля кинулося гасити. Але нічого не могли зробити, бо хата була старенька і під соломою.

А Маруся кричить:

— Дитино моя, рідна моя, що я тепер буду робити, що ж я буду своєму Василеві казати!

Тато каже:

— Не плач, Марусю, якось умовимо Василя.

Татові вже не до весілля. Запрягає він коні, садить на віз Марусю. А баба теж хоче їхати. Син каже їй:

— Мамо, сидіть дома. З такого горя мені від Василя попаде, а вам попаде ще більше.

А баба напирється їхати.

— Я, — каже, — залізу в мішок, а ти мене зав'яжи. Як буде мене треба, розв'яжеш.

Їде тато з дочкою, а ззаду в возі баба в мішку. Приїжджають до дому, відчиняють браму. І починає Маруся голосити:

— Що ж ми тепер, Василю, будемо робити! Пропала наша дитина, згоріла на пожежі.

А Василь питає:

— Як? Що?

Марія все розказала. Умовляє тесть зятя. А Василь каже:

— Нічо, ідіть з Марусею до хати. Дивися, Марусю, то не наша дитина грається в колисці?

У хаті шум і гармидер.

— Як це так вийшло? — питає Маруся чоловіка.

Не встиг він відповісти Марусі, як хтось голосно постукав у двері. Заходить Іванко-чортик і каже:

— Вуйку, два роки закінчились. Я вже забираюся від вас.

— Чекай, Іванку, буду платити тобі.

— Вуйку, я ж вам казав, що служу за те, що на плечі візьму.

— Що ж ти хочеш узяти? — спитав Василь і подумав: «Він же все моє хазяйство може на плечі взяти».

— А в мене вже є що брати! — крикнув Іванко. Та до воза, вхопив мішок із бабою на плечі, поніс його до річки і кинув з високого мосту у воду.

— Оце тобі, бабо! Більше не будеш дітей розлучати!

Оця баба й була тим чортовим ребром, яке треба було вирвати Василевій жінці. А Василь із жінкою жили собі далі.

ЯК ЧОРТ ХОТІВ МУЗИКОЮ СТАТИ

Один музика вертався з весілля, де грав аж два дні. Там йому було добре: їсти-пити давали, скільки хотів, та ще й заплатили, скільки сказав. Біда тільки, що став дуже стомлений. Ледве ноги пересував і, йдучи, дрімав. Скрипку тримав під пахвою, стискав її ліктем. Йому навіть почало щось снитися, та раптом хтось ударив долонею по плечу. Музика розплющив очі і побачив перед собою чорта.

— Як називаєшся? — питає його чорт.

— Сам.

— Звідки йдеш?

— З весілля.

— Заробив щось?

— Трохи, але зате наївся-напився.

— Я теж люблю смачно попоїсти. І випити не зашкодило б. Але не вмію грати на скрипці. Добре, що тебе здибав. Мусиш мене навчити, бо не пущу додому.

Музика сказав:

— Покажи руки!

Чорт простягнув дві руки, широкі, як лопати, і розчепірів пальці.

— Не буде з тебе музики...

— Чому не буде? — засмутився чорт.

— У тебе пальці криві, як коріння старої верби.

— А що робити?

— Треба виправляти.

— То виправляй, бо не пущу додому.

— Дивись, який ти є!.. Виходить, дуже хочеш навчитися грати. Я таких люблю. Ходи зі мною, — відповів музика, бо знав, що чорт не дасть йому життя.

Зайшли вони в гущавину лісу, де якісь люди рубали дерева.

Музика сказав:

— Ти, чорте, вкрати сокиру, а я тебе зачекаю отут під кущем.

— Зараз найгостріша сокира буде твоєю! — і чорт зник у корчах. Через якусь мить приніс три сокири, кинув перед музикою й промовив:

— Вибирай, яку хочеш.

Музика взяв сокиру, підійшов до зрубаного дуба, зробив велику розколину й забив клин.

— Пхай пальці в розколину! — сказав чортові.

Чорт покірно запхав туди пальці, а музика вибив клин. Дерево так стиснуло пальці, що чорт заверещав не своїм голосом.

— Потерпи так цілий день. Увечері прийду і вчитиму тебе грати... — Музика взяв скрипку під пахву і подався далі своєю дорогою.

Чорт терпів-терпів, а потім став виривати пальці. Нарешті підняв стовбур і вдарив ним об землю. Але з болю так заверещав, що почули у самому пеклі. Позбігалися чорти.

— Хто тобі запхав туди пальці?

— Та, бач, Сам запхав.

Чорти засміялися з дурня.

— Ну, коли ти сам запхав, то сам і витягай...

І розійшлися хто куди.

ЗМІСТ

Баба і чорт	3
Брат-бідняк і брат-багач	6
Вірний друг	9
Гайгай	10
Двадцять п'ять братів	17
Два брати	32
Дванадцять синів і одна дочка	34
Диво Камінної гори	36
Діамантовий паркан	40
Дівчина-тростинка	50
Дідова донька і бабина донька	58
Донька вітру	60
Дурні чорти та хитрий наймит	68
Жона над чорта	72
Залізноноса баба	75
Звідки взявся хромий чорт	80
Звідки тютюн пішов	84
Золотий ведмідь	85
Іванко і царева дочка	93
Іван Музика	100
Іван Торбина	104
Іван-Вітер	109
Казка про королеву Катерину	114
Камінець-свистунець та лиха царівна	120
Кирик	129
Коваль і чорт	132
Кріпак і чорт	134
Москаль у пеклі	137
Орися	139
Парубок і чорт	142
Про вінчальний перстень, щастя і нещастя	144
Про легеня, що повернув людям сонце, місяць і зорі	147

Про правду і кривду	154
Про царенка Івана і чортову дочку	160
Про чоловіка, що мав злу жінку	176
Про чорта і багацьку торбу	179
Сестра і заклияті брати	181
Син лісника	185
Син побережника	194
Солдат і смерть	201
Солдат-лікар	205
Торба з цісарем	210
Третій син Іван	218
Хитрий хлопець	223
Царівна Оленка й красуня полонянка	225
Чарівний ліхтарик	230
Чорт-змій та запродані діти	238
Чортів млин	253
Чортова матір	254
Чудесна торба	257
Як баба чорта дурила	261
Як баба чорта обдурила	263
Як бідний з чортів поглумився	265
Як бідняк чорта обдурив	272
Як дядько чорта дурив і діжку грошей від нього здобув	275
Як єфрейтор став царем	280
Як жінка чорта перехитрила	283
Як Клишко спровадив дідича у пекло	286
Як малий чорт служив за окраєць хліба	290
Як молдаванин чорта переспівав	292
Як прийшло, так пішло	293
Як у селі завівся чорт	295
Як чорт мужика нагородив	299
Як чорт собі помічника придбав	300
Як чорт старого парубка женив	307
Як чорт хотів музикою стати	314